

SMANJENJE POTRAŽNJE

koja potiče trgovinu ljudima
u svrhu seksualnog iskorištavanja

POVREMENO IZDANJE br. 11

ISBN: 978-3-903128-78-1

**Objavio Ured specijalnog predstavnika i koordinatora OSCE-a
za borbu protiv trgovine ljudima**

Wallnerstraße6, 1010 Vienna, Austria
Tel: + 43 1 51436 6664
Fax: +43 1 51436 6299
Email: info-cthb@osce.org

© 2021 OSCE/Office of the Special Representative
and Co-ordinator for Combating Trafficking in Human Beings

Dizajn: Milan Novčić, Beograd

Foto: www.shutterstock.com

Autorska prava: Sva prava zadržana. Sadržaj ove publikacije može se slobodno koristiti i kopirati u obrazovne svrhe i ostale nekomercijalne svrhe, pod uslovom da postoji prethodno odobrenje od strane Ureda specijalnog predstavnika i koordinatora OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima.

Citirati kao: Ured specijalnog predstavnika i koordinatora OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima, Smanjenje potražnje koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja (Beč, 2021)

**Ured specijalnog predstavnika i koordinatora za borbu
protiv trgovine ljudima**

SMANJENJE POTRAŽNJE

**koja potiče trgovinu ljudima u
svrhu seksualnog iskorištavanja**

Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi (OSCE) je panevropsko sigurnosno tijelo čijih 57 država članica pokriva geografsko područje od Vankuvera do Vladivostoka. Priznat kao regionalni aranžman prema Poglavlju VIII Povelje Ujedinjenih naroda, OSCE je primarni instrument za rano upozorenje, prevenciju sukoba, upravljanje kriznim situacijama i postkonfliktni oporavak u pomenutim državama. Njegov pristup sigurnosti je jedinstven, sveobuhvatan i kooperativan: sveobuhvatan po tome što se bavi trima dimenzijama: sigurnost ljudi/vojno-politička dimenzija i ekonomsko-okolišna dimenzija. To znači da se bavi širokom paletom sigurnosnih problema, u koje spadaju i ljudska prava, kontrola oružja, mjere izgradnje povjerenja i sigurnosti, nacionalne manjine, demokratizacija, borba protiv terorizma i ekonomsko-okolišne aktivnosti.

DRŽAVE ČLANICE: Albanija | Andora | Armenija | Austrija | Azerbejdžan | Bjelorusija | Belgija | Bosna i Hercegovina | Bugarska | Kanada | Hrvatska | Cipar | Češka Republika | Danska | Estonija | Finska | Francuska | Gruzija | Njemačka | Grčka | Sveta Stolica | Mađarska | Island | Irska | Italija | Kazahstan | Kirgistan | Latvija | Lihtenštajn | Litvanija | Luksemburg | Malta | Moldavija | Monako | Mongolija | Crna Gora | Nizozemska | Sjeverna Makedonija | Norveška | Poljska | Portugal | Rumunija | Ruska Federacija | San Marino | Srbija | Slovačka | Slovenija | Španija | Švedska | Švicarska | Tadžikistan | Turska | Turkmenistan | Ukrajina | Ujedinjeno Kraljevstvo | Sjedinjene Američke Države | Uzbekistan

AZIJSKI PARTNERI ZA SARADNJU: Afganistan | Australija | Japan | Republika Koreja | Tajland

MEDITERANSKI PARTNERI ZA SARADNJU: Alžir | Egipat | Izrael | Jordan | Maroko | Tunis

Materijal ove publikacije namijenjen je isključivo u svrhu opštih informacija, na bazi „zatečenog stanja“, bez garancija bilo kakve vrste, u što spada i prikladnost za bilo koju određenu svrhu. OSCE, naročito, ne daje garancije za tačnost ili potpunost informacija u ovoj publikaciji. Mišljenja, nalaze, tumačenja i zaključke izrazio je autor ili autori i ne predstavljaju nužno zvaničnu poziciju OSCE-a i/ili njegovih država članica. Do mjere do koje to dozvoljava zakon, OSCE ne prihvata nikakvu odgovornost za bilo kakav nastali gubitak, štetu ili trošak koji može proizići kao rezultat ili u vezi sa korištenjem informacija sadržanih u ovoj publikaciji. Ova publikacija ne rješava pitanja odgovornosti, pravne ili neke druge, za propuste koje učini bilo koja osoba. Navođenje određenih naziva država ili teritorija ne podrazumijeva nikakvu osudu od strane izdavača, OSCE-a, u vezi sa pravnim statusom navedene države ili teritorije, njene vlasti ili institucije ili podjele njihovih granica.

Predgovor

U suštini, trgovina ljudima je finansijski motivirano kazneno djelo. Poticaj za bavljenje trgovinom ljudima proizilazi iz želje trgovaca da zarade novac. Budući da se na globalnom tržištu dobara i usluga od trgovine žrtvama zarađuje oko 150 milijardi američkih dolara svake godine, moramo postaviti pitanje: Ko plaća za takva dobra i usluge?

Odgovor je, koliko god neugodan bio, društvo u cjelini. Mi, građani, stanovnici, poduzeća i vlasti država članica OSCE-a, koji smo korisnici, svjesno ili nesvjesno potičemo trgovinu ljudima u državama članicama OSCE-a. Naše kolektivne kupovine dobara i usluga, koje proizvode ili na koje su primorane žrtve trgovine ljudima, daju moć tržištu koja potiče trgovce ljudima da iskorištavaju žene i djevojke, muškarce i dječake.

Iako je potražnja glavni pokretač svih oblika trgovine ljudima, nigdje nije toliko izražena kao u svrhu seksualnog iskorištavanja, s obzirom na nepostojeće razdvajanje iskorištene žrtve od krajnjeg "korisnika". Korisnici nanose užasnu štetu žrtvama, kako poticanjem same trgovine u prvom redu, tako i kroz sam seksualni čin.

U Izvještaju UNODC-a iz 2020. godine o globalnoj trgovini ljudima napominje se da u trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja spada 50% svih identifikovanih žrtava trgovine ljudima u čitavom svijetu. Takođe je i najprevalentniji oblik trgovine ljudima u državama članicama OSCE-a, te je globalno najunosniji oblik, donoseći zaradu od skoro 100 milijardi američkih dolara.

Ipak, uprkos obimu ovog problema, šteta koja se nanosi žrtvama i jasna uloga korisnika kao ekonomskog katalizatora iskorištavanja, diskusije na temu potražnje često izostaju na međunarodnim forumima o tome kako poboljšati odgovor država na trgovinu ljudima. Trud koji se ulaže u rješavanje i smanjenje potražnje u vezi sa seksualnim iskorištavanjem i dalje je neadekvatan u smislu obima i prirode ovog izazova.

© OSCE/Ghada Hazim

Od uspostave 2003. godine, Ured specijalnog predstavnika i koordinatora OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima (OSR/CTHB) radi na pružanju podrške aktivnostima država članica OSCE-a, te je osigurao i smjernice za politiku rada na sprečavanju i rješavanju problema trgovine ljudima.

Putem ovog Povremenog izdanja pod naslovom Smanjenje potražnje koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, OSR/CTHB ima za cilj pružiti pomoć državama članicama OSCE-a u aktivnostima na smanjenju potražnje. U publikaciji su razrađene robusne obaveze i dužnosti koje proizilaze iz međunarodnih pravnih i političkih dokumenata, naglašen je trenutni odgovor kaznenog pravosuđa na potražnju, objašnjeni su načini sprečavanja, te je ponuđen uvid u preporuke o tome kako se te mjere mogu poboljšati da bi se postigao bolji efekat. Na taj način, želimo skrenuti veću pažnju na temu potražnje, kao i na ulaganje truda država članica OSCE-a u proaktivno suprotstavljanje ovom problemu.

Nadam se da će oni koji budu čitali ovu publikaciju imati koristi od nje u iznalaženju novih načina smanjenja potražnje koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja. Jedino uklanjanjem glavnih uzročnika trgovine ljudima možemo ostvariti održiv napredak u smislu njenog okončanja.

Valiant Richey

Specijalni predstavnik i koordinator OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima

Priznanja

Ovu publikaciju je pripremio Ured specijalnog predstavnika i koordinatora OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima, pod vodstvom Evana Karra, asistenta službenika za borbu protiv trgovine ljudima (OSR/CTHB).

OSR/CTHB izražava iskrenu zahvalnost dr. Maxu Waltmanu, naučno-istraživačkom radniku Univerziteta u Stockholmu, koji je izvršio temeljitu pravnu analizu međunarodnih instrumenata koji reguliraju trgovinu ljudima, a koja je poslužila kao osnov za sadržaj i okvir drugog poglavlja ove publikacije. OSR/CTHB takođe je zahvalan i dr. Debi Boyer, kulturnoj antropologinji, dr. Angie Henderson, profesorici sociologije na Univerzitetu Sjevernog Kolorada, dr. Dalii Leinarté, članici Komisije UN-a za uklanjanje diskriminacije žena, Taini Bien-Aimé, izvršnoj direktorici Koalicije protiv trgovine ženama, dr. Andrei Matolcsi, višoj naučno-istraživačkoj saradnici na Univerzitetu u Bristolu, Shei Rhodes, direktorici Pravnog instituta Villanova za rješavanje komercijalnog seksualnog iskorištavanja, Charlotti Lapp, državnoj menadžerici za okončanje saradnje na polju iskorištavanja i dr. Myrii Vassiliadou, nezavisnoj stručnjakinji što su velikodušno pristali na reviziju ove publikacije i time doprinijele boljoj analizi.

Zahvalnost zaslužuju i sve kolege i kolegice iz institucija OSCE-a i njenih terenskih misija koji su pružili podršku izradi ove publikacije s podacima i primjerima aktivnosti koji se vrše na rješavanju problema potražnje, kao i Oleksandr Kyrlyenko, Anne-Lise Robin, Tetiana Rudenko i Andrea Salvoni iz Ureda

specijalnog predstavnika i koordinatora OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima, te Tatiana Kotlyarenko iz Ureda za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) što su, kao kolege i kolegice, pregledali ovu publikaciju i uveliko poboljšali kvalitet njenog sadržaja.

OSR/CTHB takođe zahvaljuje i Trishi Baptie, osnivačici ExploitedVoicesnowEducation i članici Savjetodavnog vijeća ODIHR-a za preživjele žrtve trgovine ljudima na međunarodnom nivou, što je pregledala ovu publikaciju i osigurala da se mišljenja, uvid i stručna pomoć preživjelih žrtava seksualnog iskorištavanja uzmu u obzir u ovoj publikaciji.

Informacije sadržane u ovoj publikaciji prikupljene su iz raznih izvora. OSR/CTHB zahvaljuje na pomoći članovima zajednica koje se bore protiv trgovine ljudima u Bugarskoj, Grčkoj, Nizozemskoj, Srbiji i Sloveniji, kao i organizaciji civilnog društva ECPAT na osiguranju konkretnih informacija o metodama koje su njihove države koristile u radu na smanjenju potražnje. Posebnu zahvalnost zaslužuje Petya Nestorova, izvršna tajnica Konvencije Vijeća Evrope o aktivnostima na polju borbe protiv trgovine ljudima zbog osiguranja podataka koje je prikupilo Vijeće Evrope o aktivnostima koje su njegove države članice poduzele na rješavanju problema potražnje.

Tekst publikacije je lektorirala Cynthia Peck-Kubaczek, a dizajn je osmislio Milan Novčić.

Valiant Richey

Specijalni predstavnik i koordinator OSCE-a za
borbu protiv trgovine ljudima

Sadržaj

Akronimi	8	Kriminalizacija korištenja usluga kao oblika trgovine ljudima	39
Glosariji	9	Kriminalizacija korištenja usluga žrtava trgovine ljudima	39
		Kriminaliziranje svih oblika kupovine seksualnih usluga	42
Sažetak	10	Indirektni pristupi	44
Uvod	13	Primjena krivičnog odgovora u borbi protiv potražnje	46
		Izazovi u provedbi	47
Poglavlje 1: Zašto potražnja	18	Nalazi	49
Poglavlje 2: Međunarodni pravni okvir i okvir politikerada na rješavanju problema potražnje	23	Poglavlje 4: Mjere prevencije	51
Protokol iz Palerma	25	Kampanje informisanja javnosti	51
Obaveze prema OSCE	27	Edukacija	56
Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima	29	Inicijative sa ciljem odvraćanja	58
Direktiva EU o borbi protiv trgovine ljudima	29	Ometanje	61
Konvencija o ukidanju svih oblika	30	Cjeloviti odgovori	64
Sažeta usporedba	31	Poglavlje 5: Zaključci	69
Poglavlje 3: Odgovori sistema krivičnog pravosuđa	33	Poglavlje 6: Preporuke	73
Kriminaliziranje svjesnog korištenja usluga žrtve trgovine ljudima	35	Bibliografija	78

Akronimi

1ELU	1 Život	NATO	Sjevernoatlantski savez
BEST	Djelatnosti koje okončavaju ropstvo i trgovinu ljudima	NGO	nevladina organizacija
CEDAW	Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena	ODIHR	Ured OSCE-a za demokratske institucije i ljudska prava
CoE	Vijeće Evrope	OSCE	Organizacija za sigurnost i saradnju u Evropi
CSO	organizacija civilnog društva	OSR/ CTHB	Ured specijalnog predstavnika i koordinatora OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima
CTHB	borba protiv trgovine ljudima	TIP	trgovina osobama
ECHR	Evropski sud za ljudska prava	THB	trgovina ljudima
EU	Evropska unija	UN	Ujedinjeni narodi
GDPR	Opšta regulativa o zaštiti podataka	USAID	Američka agencija za međunarodni razvoj
ICMPD	Međunarodni centar za izradu migracijske politike rada	UNODC	Ured UN-a za narkotike i kriminal
ICT	informacijska i komunikacijska tehnologija	UNOHCHR	Ured visokog komesara UN-a za ljudska prava
IGO	međuvladina organizacija	UNSR	Specijalna izvjestiteljica UN-a
ILO	Međunarodna organizacija rada	VoTs	žrtve trgovine ljudima
IOM	Međunarodna organizacija za migracije		

Glosarij

izraza korištenih u publikaciji

Klijent

Izraz “klijent” odnosi se na osobu koja drugoj osobi daje novac, robu ili usluge za seks ili seksualni čin.

Korisnik

Izraz “korisnik” odnosi se na osobu koja daje novac, robu ili usluge za seks ili seksualni čin sa žrtvom trgovine, bez znanja ili znajući da je ta osoba žrtva trgovine. Ovaj izraz je sadržan u međunarodnim pravnim instrumentima i mnogim državnim statutima, koji se obično odnosi na “korištenje usluga” žrtava trgovine.

Time se izraz “korisnik” u ovom Povremenom izdanju koristi posebno kada je riječ o slučajevima koji uključuju žrtvu trgovine, a “klijent” se koristi kao opis osobe koja plaća za seks općenito. U ovom smislu, “klijent” se koristi kao krovni izraz koji uključuje “korisnika,” a “korisnik” je podgrupa svih “klijenata”.

Potražnja

U kontekstu ovog Povremenog izdanja, “potražnja” se odnosi na želju klijenata, u koje spadaju i korisnici, da kupe seks i seksualne usluge, kako pojedinačno tako i kao kolektivna tržišna moć.¹ Klijenti, koji su najvećim dijelom muškarci, na taj način predstavljaju tvorce potražnje koja motivira trgovinu ljudima.²

Ključna razlika opisana u ovoj publikaciji jeste da osobe koje kupuju seks, uključujući i od žrtava trgovine, predstavljaju potražnju, dok su trgovci ljudima predstavnici nabavke i distribucije. Trgovci ne stvaraju tržište za prostituciju, već prije iskorištavaju žrtve trgovine u svrhu prostitucije kao način stvaranja profita od potražnje za plaćenim seksom.

Koncept potražnje u ovoj publikaciji je ranije bio klasificiran kao “neposredna potražnja” od strane specijalne izjaviteljice UN-a, u vezi s prodajom i seksualnim iskorištavanjem djece, u što spada dječja prostitucija, dječja pornografija i svaki drugi oblik zlostavljanja djece, u izvještaju o prodaji i seksualnom iskorištavanju djece, u što spada dječja prostitucija, dječja pornografija i svaki drugi oblik zlostavljanja djece.³

Prostitucija i komercijalna industrija seksa

Izraz “prostitucija” odnosi se na prodaju seksualnih činova za novac. Ovaj izraz je odabran jer je prostitucija jedini izraz vezan za ovakav čin, a koji je sadržan u međunarodnim dokumentima na koje se ova publikacija poziva. Izraz “komercijalna industrija seksa” odnosi se na kolektivno tržište transakcija u vezi sa prostitucijom.

1 Vidi 30. 12. 2015., A/HRC/31/58, str.7. Ovaj koncept potražnje opisan je u kontekstu seksualnog iskorištavanja djece, ali principi usvojeni u smislu pojedinaca koji služe kao izvor potražnje primjenjivi su na seksualno iskorištavanje bilo koje žrtve trgovine, tj. odrasle osobe ili djeteta. Iako je putem nekih projekata bilo pokušaja da se potražnja definira u širem smislu i obuhvati želju trgovaca ljudima da identifikuju i regrutuju više žrtava, ovakva konceptualizacija potražnje, kao i oni koji žele spojiti izraz reguliranje nabavke sa izrazom smanjenje potražnje, izvrću i remete značenje ovog izraza. Trgovci ljudima koji traže ugrožene pojedince za iskorištavanje ne predstavljaju potražnju kako je opisana u Protokolu iz Palerma. To se jednostavno odnosi na želju trgovca ljudima za trgovinom. Želja trgovca za žrtvama je isključivo određena željom za profitiranjem od potražnje, čime je trgovac sekundaran i reaktivan, te ne stvara potražnju koja potiče iskorištavanje. Vidi Evropska komisija, Studija o visoko rizičnim grupama podložnim trgovini ljudima, (Luxembourg:EuropeanCommission,2015.), str.59.–61.

2 Klijenti i korisnici su oni koji služe kao direktni i neposredni kreatori potražnje. Ostali faktori mogu omogućiti ispunjavanje takve potražnje.

3 Vidi 30. 12. 2015., A/HRC/31/58, str.6.Izvještaj specijalne izjaviteljice UN-a o prodaji i seksualnom iskorištavanju djece, u što spada dječja prostitucija, dječja pornografija i svaki drugi oblik zlostavljanja djece, daje pregled “potražnje” jer se odnosi na trgovinu djecom u svrhu seksualnog iskorištavanja. Iako je kontekst potražnje koji je ona predstavila specifičan, samo prisustvo jedne komponente potražnje pomenute ovdje, odnosno, klasifikacija klijenta kao neposrednog kreatora potražnje ostaje primjenljiva.

Sažetak

U ovom Povremenom izdanju naglašen je značaj rješavanja potražnje koja potiče seksualno iskorištavanje, posebno iskorištavanje u svrhu prostitucije. U središtu je uloga potražnje u poticanju iskorištavanja i nanošenja štete žrtvama. Ističe se obim međunarodnih obaveza država članica u smanjenju potražnje. Analiziraju se načini na koji su države članice ispunile pomenute obaveze u okviru kaznenog pravosuđa i preventivnih aktivnosti, te se nude preporuke o tome kako poboljšati odgovor država članica.

Zašto potražnja

U ovoj publikaciji se prvo raspravlja zašto države članice, neovisno o njihovim međunarodnim obavezama, moraju poduzeti korake ka smanjenju potražnje.

Prvo, borba protiv potražnje služi kao sredstvo za podrivanje finansijski najunosnijeg i uobičajenog oblika trgovine ljudima unutar država članica OSCE-a. Kazneno djelo trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, te, posebno, iskorištavanja u svrhu prostitucije, motivirano je željom trgovaca ljudima da zarade novac od muškaraca koji plaćaju za seks sa žrtvama trgovine.⁴ Trgovci uvode žrtve u tržište prostitucije i klijenti, svjesno ili nesvjesno, kupuju seks sa žrtvama. Na taj način, iako su trgovci ljudima glavni dio poslovnog modela trgovine ljudima,

odgovor su na još primarniji fenomen: plaćeni novac, velikom većinom od strane muškaraca, za seksualne usluge⁵ koje često pružaju žrtve trgovine ljudima.⁶ Ovo znači da su kupci ili klijenti seksa tvorcima potražnje koju osiguravaju trgovci ljudima.⁷ Iako je novac plaćen **trgovcima**, plaćen je od strane **korisnika** žrtava trgovine ljudima.

Drugo, borba protiv potražnje takođe doprinosi borbi protiv višestruke štete koja se nanosi žrtvama trgovine, tj., štete od trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja, štete od seksa bez pristanka jer su žrtve trgovine ljudima, te štete od prapatnog nasilja ili korištenja sile tokom prostitucijske transakcije. Ova vrsta štete je visoko povezana sa spolom, velikom većinom nanosena od strane muškaraca, te nesrazmjerno, iako ne isključivo, nanosena ženama i djevojkama koje čine 92% identificiranih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.⁸ Takođe su ugrožena i djeca u visokim procentima, te se manifestuje kroz snažne rasne i etničke predrasude, nesrazmjerno čineći manjinske žene i djevojke predmetom seksualnog i fizičkog nasilja.⁹ Smanjenjem potražnje, ovakve štete se mogu rješavati i ugrožene osobe mogu biti zaštićene.

Međunarodne pravne obaveze

U publikaciji se dalje raspravlja o međunarodnim pravnim obavezama država članica na polju rješavanja problema potražnje.

4 Vidi Evropska komisija, Studija o visoko rizičnim grupama trgovine ljudima (Luxembourg, European Commission, 2015.), str.7.; Evropska komisija, Izvještaj Evropske komisije Evropskom parlamentu i Vijeću o procjeni uticaja postojećih državnih zakona, koji, kao kazneno djelo, sadrže korištenje usluga koje predstavljaju seksualno iskorištavanje osoba, na sprečavanje trgovine ljudima, u skladu s članom 23(2) Direktive 2011/36/EU (Belgium, European Commission, 2 December, 2016.), str. 9; Evropska komisija, Izvještaj Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću, Treći izvještaj o napretku postignutom u borbi protiv trgovine ljudima (2020.) u skladu s članom 20. Direktive 2011/36/EU o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima, te zaštiti žrtava (Brussels, European Commission, 2020.), str. 8., str.51. i 52.

5 Izraz "usluge" može se tumačiti kao pristanak ili spremnost žrtve. Međutim, u ovom Povremenom izdanju ne postoji nikakva namjera vršenja reference takve vrste, te se ovaj izraz koristi samo zbog prevalencije njegovog korištenja u međunarodnim statutima. Naročito, u Deklaraciji Ministarskog vijeća o trgovini ljudima, iz Porta, 2002. godine, koristi se izraz "aktivnosti", koji se može razmotriti kao mogući izraz u budućim dokumentima.

6 Vidi, Alexis A. Aronowitz i Anneke Koning, "Shvatanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja" (*International Review of Penal Law* 85,2014.), str.676.

7 Ibidem, str.674. Potražnja koju kreiraju klijenti (opisani kao "korisnici" u ovom Povremenom izdanju) smatra se primarnom potražnjom.

8 Vidi UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020*. (Vienna:UNODC, February2021.), str. 36.

9 Kao što je napomenuo UNOHCHR, "potražnja prostitucije (koja se često osigurava kroz trgovinu ljudima) može odražavati diskriminatoran stav i vjerovanje zasnovano na rasi i spolu". Vidi UNOHCHR, *Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking* (Geneva:UNOHCHR,2010.), str.101.

Sve države članice OSCE-a imaju političku ili pravnu obavezu smanjivati potražnju koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, bilo kroz usvajanje odluka OSCE-a ili zbog činjenice da su potpisnice Protokola iz Palerma.

Ostali međunarodni sporazumi koje su potpisale, kao što je Konvencija Vijeća Evrope protiv trgovine ljudima, još više učvršćuju obavezu mnogih država članica OSCE-a.

Unutar međunarodnog okvira za problem potražnje, države članice su obavezne poduzeti mjere “na smanjenju potražnje koja potiče sve oblike iskorištavanja ljudi... koja vodi ka trgovini ljudima”. U smislu potražnje koja “potiče iskorištavanje” koje “vodi ka trgovini ljudima”, je jezik dogovoren radi stvaranja koncepta koji prevazilazi “potražnju za trgovinu ljudima” ili “potražnju za seksualno iskorištavanje”, kako bi se rješavao problem potražnje koji potiče iskorištavanje koje vodi ka trgovini ljudima. Ovo stvara obavezu smanjenja potražnje koja prevazilazi svjesno korištenje žrtava trgovine ljudima i obuhvata svaki čin koji potiče iskorištavanje prostitucije ljudi.

Odgovor kaznenog pravosuđa

Nadalje, u publikaciji se raspravlja o tome na koji način su države članice odgovorile na problem potražnje, počevši od mjera kaznenog pravosuđa. Države članice OSCE-a kreirale su određen broj ovakvih odgovora kaznenog pravosuđa tokom godina, u koje spada kriminalizacija svjesnog korištenja žrtava trgovine ljudima ili kriminalizacija plaćanja za seksualne usluge općenito.

Međutim, usvajanje i provedba ovakvih mjera je ograničena. Mjere kaznenog pravosuđa isključivo ciljane na potražnju¹⁰ nisu pronađene u zakonima 25 država članica OSCE-a. U državama koje imaju mjere kaznenog pravosuđa usmjerene na potražnju, politika rada često sadrži nedostatke koje utiču na efektivnost mjera. Provedba je problematična zbog nedovoljne obučenosti ili nedostatka ekspertize, nedovoljnih ljudskih i finansijskih resursa, te ograničene političke spremnosti i

operativnih izazova.¹¹ Ukratko, čak i u sistemima gdje postoji kriminalizacija ovog djela, “tužilačke aktivnosti su ograničene, kao i svijest o obimu ili značaju ovog kaznenog djela”.¹²

Metode prevencije

Pojedine države članice OSCE-a kreirale su inovativne i efektivne preventivne inicijative. Međutim, njihovo usvajanje i prevencije primjena širom država članica OSCE-a je ograničena. Preventivne inicijative za smanjenje potražnje utvrđene su u oko pola (27) država članica OSCE-a.

Kampanje širenja svijesti predstavljaju najčešći metod prevencije koji koriste države članice OSCE-a. Aktivnije i usmjerene mjere prevencije potražnje, u koje spada i angažman s korisnicima putem metoda **ometanja ili odvrćanja**, uveliko obećavaju iako su utvrđene u veoma malom broju država članica OSCE-a.

Organizacije civilnog društva organizirale su preko 55% ovakvih inicijativa, prema podacima OSR/CTHB-a, često uz određenu finansijsku pomoć vlasti. Državne inicijative su manje prevalentne. Iako se od svih država članica OSCE-a zahtijeva da poduzmu korake ka smanjenju potražnje koja potiče seksualno iskorištavanje, primijećen je značajan pad aktivnosti na prevenciji u državama članicama gdje je prostitucija legalizirana. Kampanje širenja svijesti utvrđene su u samo dvije države članice bez zakona koji direktno kriminaliziraju klijente i korisnike.

Zaključci i preporuke

U konačnici, u ovoj publikaciji zaključci se izvlače iz prethodnih dijelova i poglavlja, te se nude preporuke za jačanje aktivnosti na nivou države. Države članice OSCE-a obavezne su jačati svoju borbu protiv trgovine ljudima putem rada na smanjenju potražnje koja potiče iskorištavanje koje vodi ka trgovini ljudima. Ova obaveza je dobra prilika budući da su aktivnosti na rješavanju problema potražnje u mnogim državama članicama ograničene, a u 19 država članica nije utvrđeno postojanje

¹⁰ Kao što je istaknuto ispod u Poglavlju 3, ovo je specifično za odredbe kojima se kažnjavaju pojedinci koji svjesno plaćaju za seks sa odraslim žrtvama trgovine ljudima, plaćaju za seks sa odraslim žrtvama trgovine ljudima ili plaćaju za seks.

¹¹ Vidi Siobhán Mullally, Komentar na Konvenciju Vijeća Evrope protiv trgovine ljudima: član 19. – kriminalizacija korištenja usluga žrtve (Beč: Ludwig Boltzmann Institut za osnovna i ljudska prava, 2020.), stav 19.24.

¹² Ibidem, stav 19.21.

mjera za smanjenje potražnje, pravnih ili bilo kojih drugih. U državama u kojima postoje inicijative usmjerene na smanjenje potražnje, one su obično fragmentirane i sporadične.

Kao prvo i osnovno, kako bi zaštitile žrtve, državama članicama OSCE-a preporučuje se da u potpunosti poštuju svoje pravne i političke obaveze na polju smanjenja potražnje.

Da bi se postigao maksimalan efekat, države članice moraju ugraditi strategije rješavanja problema potražnje u svoje državne akcijske planove koji omogućavaju primjenu širokog spektra mjera. Posebnu pažnju treba posvetiti uspostavi holističkog pristupa koji obuhvata razne međusobno nadopunjujuće intervencije i koji je dio širokog koncepta potražnje sadržanog u Protokolu iz Palermo, a to je potražnja koja *potiče* iskorištavanje koje vodi ka trgovini ljudima.

Državama članicama je dato široko diskrecijsko pravo pri odlučivanju o specifičnim mjerama rješavanja potražnje, ali moraju usvojiti i ojačati mjere na rješavanju problema potražnje. Mjere kaznenog pravosuđa su jedan od načina rješavanja i, pravilno osmišljene, mogu biti korisna sredstva smanjenja potražnje. Države članice bi trebale preispitati

postojeće pravne mjere u smislu svojih sposobnosti rješavanja ovog problema i štete koju nanosi potražnja koja potiče iskorištavanje, te uzeti u obzir složenu situaciju po pitanju tržišta na ovom polju. Naglasak treba staviti na primjenu mjera, s dodatnim ulaganjem u specijalizirane obuke policijskih službenika, tužilaca i sudija.

Preventivne inicijative koje su usmjerene na problem potražnje su one koje najviše obećavaju i neiscrpan su izvor državama članicama za rješavanje problema potražnje. Države članice se posebno potiču da preuzmu vodeću ulogu u preventivnim inicijativama, te da, pored generičkih kampanja širenja svijesti, rade na usmjerenijim i djelotvornijim oblicima prevencije, kao što su inicijative odvratanja i ometanja. U smislu online tržišta, koje sada predstavlja ključni medij plaćanja za seksualne usluge žrtava trgovine ljudima, neophodno je hitno djelovati iz operativne perspektive i perspektive politike rada. Veće edukativne inicijative, posebno usmjerene na omladinu i adolescente, kao i potencijalne počinitelje i svjedoke ili posmatrača, takođe se preporučuju jer uveliko pomažu na putu ka promjeni štetnih rodno-orijentiranih normi. Važno je napomenuti da se države članice potiču da dosljedno primjenjuju preventivne mjere kako bi se vremenom postigao efekat.

Uvod

Razmjena novca za seks i seksualne usluge od žrtava trgovine ljudima predstavlja ogroman ekonomski poticaj za iskorištavanje žrtava. Kazneno djelo trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, a posebno iskorištavanje prostitucije, motivirano je svjesnošću trgovaca ljudima da su u mogućnosti zaraditi novac od muškaraca koji plaćaju za seksualne usluge od žrtava trgovine.¹³

Ovo je izuzetno unosna kalkulacija jer se plaćanje za seks sa žrtvama trgovine ljudima dešava nekoliko miliona puta godišnje. Procjenjuje se da godišnja zarada od trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja iznosi blizu 100 milijardi dolara.¹⁴

Kako bi se prikazao obim ovog nezakonitog tržišta i masivan finansijski poticaj koji stvara, važno je istaći da je zarada od trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja svake godine gotovo dvostruko veća od one koju je ostvarila kompanija Apple tokom 2019. godine. Trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja je profitabilnija od bilo koje kompanije u čitavom svijetu.¹⁵

Brojni međunarodni dokumenti zahtijevaju od država da poduzmu aktivnosti na smanjenju potražnje kao glavne strategije u borbi protiv trgovine ljudima. Primjer koji je usvojen i primjenjuje se u na većem broju država je član 9. Protokola za sprečavanje, suzbijanje i kažnjavanje kaznenih djela trgovine ljudima, posebno ženama i djecom (dodatak Konvenciji UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala – Protokol iz Palermo), kojim se zahtijeva od svih potpisnica Protokola da poduzmu korake na smanjenju potražnje. Međutim, tokom

dvadeset godina od potpisivanja Protokola, većina država članica nije posvetila mnogo pažnje smanjenju potražnje koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Zbog činjenice da nijedna država nije pobijedila u borbi protiv trgovine ljudima, da su nanesene brojne štete izazvane potražnjom te u smislu obećavajućih rezultata provedbe inicijativa protiv potražnje na polju trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije, posvećivanje velike pažnje potražnji koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja ističe se kao značajno, neiskorišteno sredstvo postizanja trajnog efekta. Ova publikacija daje pregled i analizu međunarodnih pravnih i političkih obaveza na polju potražnje, razmotrene su opcije politika rada kojima države članice OSCE-a moraju raditi na smanjenju potražnje, te daje preporuke o tome na koji način države članice mogu ugraditi rad na smanjenju potražnje u svoje strategije borbe protiv trgovine ljudima.

Osnovne informacije o publikaciji

Osnov ovog dokumenta leži u pravnim obavezama sadržanim u Protokolu iz Palermo, Konvenciji Vijeća Evrope iz 2005. godine o trgovini ljudima¹⁶, Direktivi 2011/36/EU Evropskog parlamenta i Vijeća od 5. 4. 2011. godine o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava, zamjenskoj Okvirnoj odluci Vijeća 2002/629/JHA¹⁷, Konvenciji iz 1979. godine o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena¹⁸, na određenom broju političkih obaveza koje su države članice OSCE-a preuzele u sklopu Akcijskog plana OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima, te na njegovom Dodatku i odlukama

13 Vidi Alexis A. Aronowitz i Anneke Koning, „Shvatanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja” (*International Review of Penal Law* 85, 2014.), str.674.

14 Vidi ILO (Međunarodna organizacija rada), *Profits and Poverty: The Economics of Forced Labour* (Geneva: ILO, 20. maj 2014.), str.13.

15 Vidi Statista, “The leading companies in the world in 2019, by net income.” [webstrana] (Statista). Dostupno na: <https://www.statista.com/statistics/269857/most-profitable-companies-worldwide/> (pristupljeno 4. feb. 2021.).

16 Vidi Council of Europe (Vijeće Evrope), *Convention on Action Against Trafficking in Human Beings*, (Warsaw: Council of Europe, 16. maj 2005.). Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008371d> (pristupljeno 5. apr. 2021.).

17 Vidi Council of the European Union, *Directive 2011/36/EU of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims, and replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA, 2011*, (Brussels: European Union, 5. april 2011.). Dostupno na: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/en/TXT/?uri=CELEX%3A32011L0036> (pristupljeno 5. apr. 2021.).

18 Vidi United Nations, *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women* (New York: United Nations, 18. dec. 1979.). Dostupno na: <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/cedaw.pdf> (pristupljeno 5. apr. 2021.).

Ministarskog vijeća koje naglašavaju potrebu za smanjenjem potražnje koja potiče sve oblike trgovine osobama.¹⁹

Poticaž za ovu publikaciju dolazi zbog dugotrajnih ograničenih mjera koje su poduzimale države članice u smislu ispunjenja obaveza i odgovornosti, poziva na akciju na međunarodnom nivou za smanjenje potražnje u vezi s trgovinom ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja te zahtjeva za pomoć od država članica o tome na koji način ispuniti obaveze i odgovornosti.

Na primjer, u septembru 2018. godine, na sastanku Ureda OSCE-a za demokratske institucije i ljudska prava (ODIHR) u Varšavi, Poljska, Ured specijalnog predstavnika i koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima (OSR/CTHB) i ODIHR zajedno su organizirali sastanak o rodnoj dimenziji trgovine ljudima, na kojem je nekoliko stručnjaka pozvalo države članice i civilno društvo da poduzmu dodatne aktivnosti u borbi protiv potražnje. U martu 2019. godine, na marginama sastanka Komisije za status žena u sjedištu UN-a u Njujorku, OSR/CTHB je zajedno s ODIHR-om, UNODC-om i američkom NVO Equality Now, organizirao sastanak pod nazivom Sprečavanje trgovine ženama i djevojkama u svrhu seksualnog iskorištavanja: Razumijevanje obaveza država članica na polju rješavanja problema potražnje u skladu s Protokolom iz Palerma. Tu je skrenuta pažnja na opsežne obaveze država članica na rješavanju problema potražnje, u koje spadaju i one iz Protokola iz Palerma, te je naglašena potreba za dodatnim aktivnostima država članica na rješavanju ovog problema, kako bi se postigli Održivi razvojni ciljevi br. 5.2, 8.7 i 16.2.

Tokom Konferencije Alijanse protiv trgovine ljudima, održane 2020. godine, u organizaciji OSR/CTHB-a, intervencije brojnih država članica OSCE-a takođe su naglasile potrebu za posvećivanjem dodatne pažnje rješavanju problema potražnje, kao što je naglašeno i u stručnim prezentacijama panelista, međunarodnih organizacija i civilnog društva, gdje je ponovno potvrđen značaj potrebe borbe protiv potražnje kao izvornog uzroka trgovine ljudima. Ove intervencije i prezentacije ponovo su potvrđene tokom sastanka na temu Rješavanje novih izazova u borbi protiv trgovine ljudima, posebno ženama i djecom, održanog tokom 27. sastanka Ministarskog vijeća OSCE-a, 3. 12. 2020. godine i od strane švedskog predsjedateljstva OSCE-om tokom inauguracije Savjetodavnog vijeća ODIHR-a za međunarodne preživjele žrtve trgovine, održane 25. 1. 2021. godine.

Studija koju je nedavno proveo OSR/CTHB o rodno-osjetljivim pristupima, takođe je pokazala da velika većina ispitanika (90%) vjeruje da je rješavanje problema potražnje za prisilnim radom i seksualnim iskorištavanjem od velikog ili ogromnog značaja za okončanje trgovine ljudima.²⁰

Pored ovih sastanaka i inicijativa, u zadnjih nekoliko godina OSR/CTHB aktivno vodi razgovore s državnim zvaničnicima i stručnjacima država članica OSCE-a u okviru zvaničnih posjeta, kao i sastanaka s kontakt osobama za borbu protiv trgovine ljudima širom izvršnih struktura država članica OSCE-a i terenskih misija OSCE-a, gdje je istaknut nedostatak djelovanja na polju rješavanja problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja, ograničen broj novih inicijativa za smanjenje potražnje, te volje država članica za pokretanjem ovakvih aktivnosti. Pored toga, države članice OSCE-a su, tokom bilateralnih sastanaka, izrazile želju OSR/CTHB-u za dobijanje smjernica o tome koje aktivnosti treba poduzeti na rješavanju problema potražnje u kontekstu njihovih država.

Kao odgovor na njihove zahtjeve, OSR/CTHB obavio je istraživanja koja su dovela do izrade ovog Povremenog izdanja.

Svrha

Primarna svrha ovog Povremenog izdanja jeste pružiti podršku i ojačati odgovor država u borbi protiv potražnje, u skladu s međunarodnim obavezama i odgovornostima.

U tom smislu, u ovoj publikaciji se radi na širenju svijesti o međunarodnim obavezama država članica na polju smanjenja potražnje koja potiče iskorištavanje i vodi ka trgovini ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja. Pored toga, izvršena je analiza mogućih politika rada kojima se države članice moraju boriti protiv potražnje, predstavljeni su primjeri mjera koje su neke države članice OSCE-a poduzele u ovom smislu, te niz preporuka o aktivnostima koje države članice trebaju poduzeti.

Zato ovu publikaciju treba gledati kao referentni dokument za izradu strategije rješavanja problema potražnje kako bi se pomoglo u okončanju trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, posebno iskorištavanja prostitucije.

¹⁹ OSCE u svojim dokumentima koristi terminologiju "trgovina ljudima", dok Ujedinjeni narodi u svojim dokumentima koriste terminologiju "trgovina osobama". U ovoj publikaciji ove termine koristimo kao sinonime.

²⁰ Vidi OSCE, *Applying gender-sensitive approaches in combating trafficking in human beings* (Beč: OSCE, maj 2021.), str.29.

Obim publikacije

Ova publikacija se bavi rješavanjem problema potražnje u vezi s trgovinom ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, posebno iskorištavanja prostitucije drugih osoba. Iz nekoliko razloga, nije obuhvaćena potražnja u vezi s drugim oblicima trgovine ljudima, na primjer, trgovine ljudima u svrhu prisilnog rada.

Prvo, u Protokolu iz Palerma jasno se razlikuje trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja od ostalih oblika trgovine ljudima.²¹ Drugo, trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja je najrašireniji oblik trgovine ljudima u državama članicama OSCE-a i zahtijeva hitno rješavanje. Treće, postoje značajne razlike između potražnje u smislu trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja i ostalih oblika iskorištavanja. Na primjer, u kontekstu prisilnog rada, krajnji korisnik je često uveliko odvojen od žrtve trgovine ljudima, dok je u kontekstu seksualnog iskorištavanja u direktnom i intimnom odnosu sa žrtvom. I na kraju, potražnja koja potiče trgovinu ljudima u svrhu prisilnog rada, kao drugi najrašireniji oblik trgovine ljudima u državama članicama OSCE-a, obrađena je u drugim publikacijama OSR/CTHB-a, posebno u raznim publikacijama o sprečavanju trgovine ljudima u lancima nabavke.²²

U smislu trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, ova publikacija se bavi trgovinom ljudima u svrhu iskorištavanja prostitucije drugih osoba. Nisu obuhvaćeni ostali oblici seksualnog iskorištavanja. "Iskorištavanje prostitucije drugih osoba" je jedini konkretan i obavezan primjer sadržan u Protokolu iz Palerma.²³ Takođe je i jedini konkretan oblik trgovine ljudima pomenut u članu 6. Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena, kojim se države članice pozivaju da rade na suzbijanju "iskorištavanja prostitucije žena".²⁴

U ovoj publikaciji ne izražavaju se mišljenja o prodaji seksa (ili o "prostituciji") samoj po sebi, ili o njenoj zakonitosti ili nezakonitosti. Ovo je odluka o politici rada koju Protokol iz Palerma nalaže državama članicama. U publikaciji se, ipak, napominje da smanjenje potražnje koja potiče sve oblike iskorištavanja osoba koji vode ka trgovini ljudima predstavlja afirmativnu obavezu u sklopu Protokola iz Palerma i obavezu koju su preuzele sve države članice OSCE-a.

Time je ova obaveza primjenjiva bez obzira na politiku rada države članice po ovom pitanju ili pravnom okviru koji regulira prodaju seksa, odnosno, seksualnih usluga.

Međutim, OSR/CTHB želi iskoristiti ovu priliku i podsjetiti države članice na značaj poštivanja principa nekažnjavanja i potrebe za nekažnjavanjem žrtava trgovine ljudima zbog njihove umiješanosti u nezakonite aktivnosti, koje su direktna posljedica njihovog statusa žrtve trgovine osobama.²⁵ OSR/CTHB takođe želi naglasiti potrebu za sveobuhvatnijim poštivanjem prava žrtava trgovine ljudima, u što spada pristup uslugama i naknadama.

I na kraju, iako se u ovoj publikaciji navode primjeri, reference i obećavajuće prakse država članica OSCE-a, ne vrši se analiza uticaja određenih aktivnosti država kada je u pitanju smanjenje potražnje. U publikaciji se, međutim, preporučuje državama članicama da ulažu više u studije, istraživanja i evaluiranje potražnje, te u moguću odgovor na ovaj problem.

Metodologija

Početak 2020. godine, OSR/CTHB obavio je preliminarno istraživanje opsega i obima međunarodnih obaveza na polju rješavanja problema potražnje. Identificirao je relevantne pravne instrumente, kao i državne zakone i statute u državama članicama OSCE-a. Tokom ovog procesa, obavljena je revizija statutarne okvira svih 57 država članica OSCE-a kako bi se ustanovili zakoni koji se mogu koristiti za smanjenje potražnje koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja. Nakon toga, OSR/CTHB obavio je reviziju primarnih pravnih tekstova država članica OSCE-a, UN-a, Vijeća Evrope, Evropske unije i odabranog broja država članica OSCE-a, kako bi se utvrdilo šta se može smatrati međunarodnim obavezama država članica u smislu smanjenja potražnje i koje su to različite metode dostupne u okviru državnih zakona. Ova pravna analiza i prateće istraživanje OSR/CTHB-a, dalje su razrađeni od strane vlastitih stručnjaka i nekoliko vanjskih međunarodnih stručnjaka i akademika, prije objavljivanja ove publikacije.

Informacije i statistički podaci takođe su dobijeni od državnih institucija, međunarodnih organizacija i organizacija civilnog društva.

OSR/CTHB je prikupio podatke od organizacija civilnog društva (OCD) u državama članicama OSCE-a i kontakt osoba CTHB-a u terenskim misijama OSCE-a o trenutnim i prethodnim

21 Kao što se navodi u članu 3. Protokola iz Palerma, "Iskorištavanje podrazumijeva, najmanje, iskorištavanje prostitucije drugih osoba ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili prisilnih usluga, ropstva ili prakse slične ropstvu, potčinjenost ili uklanjanje organa".

22 OSCE/OSR/CTHB se bavi borbom protiv trgovine ljudima u svrhu prisilnog rada u sklopu lanaca nabavke. Publikacije na tu temu, kao što je OSCE *Model Guidelines and Compendium of Reference Materials*, dostupne su na: <https://www.osce.org/cthb/supply-chains>

23 Vidi UNODC, Issue Paper The Concept of 'Exploitation' in the Trafficking in Persons Protocol (Beč: UNODC, 2015.), str. 28.

24 Vidi UN, Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (Njujork: 18. 12. 1979.), član 6.

25 Radi više informacija o principu nekažnjavanja, vidi OSCE, *Policy and legislative recommendations towards the effective implementation of the non-punishment provision with regard to victims of trafficking*, (Beč: OSCE, 25.6.2013.).

metodama rada, korištenim na državnom i lokalnom nivou, na smanjenju potražnje koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Tokom identifikacije i prikupljanja podataka o mjerama, OSR/CTHB zatražio je i dobio dodatne informacije po ovom pitanju od službenika za borbu protiv trgovine ljudima iz Bugarske, Grčke, Nizozemske, Srbije, Slovenije, kao i od Vijeća Evrope i organizacije civilnog društva ECPAT, koja se bavi radom na okončanju seksualnog iskorištavanja djece. Takođe je prikupio i obradio informacije dobijene prilikom nedavnih posjeta specijalnog predstavnika Austriji, Hrvatskoj, Finskoj, Gruziji, Irskoj i Rumuniji gdje se razgovaralo o borbi protiv potražnje koja potiče iskorištavanje koje vodi ka trgovini ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Pored informacija dobijenih od gore pomenutih aktera, OSR/CTHB je identificirao i aktivnosti koje se vode na smanjenju potražnje koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja pregledavši značajan broj publikacija na ovu temu, kao i publikacija i studija raznih međunarodnih aktera, organizacija i stručnjaka, te online dokumenata na engleskom i ruskom jeziku. Publikacije koje su smatrane relevantnim, izlistane su u bibliografiji na kraju ove publikacije. Statistički podaci sadržani u ovom izvještaju o postojećim inicijativama za smanjenje potražnje, utemeljeni su na analizi ovih materijala. OSR/CTHB ne smatra da je uvrstio svaku inicijativu za smanjenje potražnje koja postoji u državama članicama OSCE-a, ali vjeruje da je istraživanje osiguralo precizan opis tekućih aktivnosti.

Struktura publikacije

Poglavlje 1 sadrži neke od strateških razloga zbog kojih države članice moraju rješavati problem potražnje. Objašnjava centralnu ulogu potražnje u trgovini ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, predstavljajući je kao primarnog uzroka i motiva za trgovinu ljudima.

Poglavlje 2 pruža pregled dugogodišnjih međunarodnih obaveza koje države članice moraju ispuniti na polju potražnje koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, te opisuje obim ovih obaveza.

Kako bi se pomoglo državama članicama da shvate na koji način moraju ispuniti ove obaveze, ovaj izvještaj analizira trenutne metode rješavanja problema potražnje kroz sisteme kaznenog pravosuđa (**Poglavlje 3**), kao i mjere prevencije (**Poglavlje 4**) koje se koriste u državama članicama OSCE-a na širenju svijesti, ometanja i smanjenja potražnje.

I na kraju, ovaj izvještaj sadrži zaključke (**Poglavlje 5**) i preporuke (**Poglavlje 6**) državama članicama o tome na koji način ispuniti svoje međunarodne obaveze na smanjenju potražnje koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Poglavlje 1: Zašto potražnja

Pored pravnih i političkih obaveza na polju smanjenja potražnje koje države članice OSCE-a obavezno moraju ispuniti te pored primarnog težišta ove publikacije, postoji nekoliko razloga zbog kojih potražnja koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja mora postati prioritetom rada država članica u okviru njihovih aktivnosti na borbi protiv trgovine ljudima.

Borba protiv financijske motivacije koju izaziva najunosniji oblik trgovine ljudima

Kao što je već pomenuto, trgovina ljudima je financijski motivirano kazneno djelo.²⁶ Trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja je dominantan oblik trgovine ljudima u državama članicama OSCE-a²⁷ u okviru kojeg je otkriven najveći broj žrtava širom država članica OSCE-a. Takođe je i financijski najunosniji oblik trgovine u čitavom svijetu, sa zaradom od 99 milijardi dolara godišnje, što, ugrubo, predstavlja dvije trećine ukupnog novca zarađenog od mnogih oblika trgovine ljudima.²⁸ Radi ilustracije, u prosjeku po cijeni od 100 dolara po transakciji,²⁹ to znači da se svake godine obavi jedna milijarda instanci seksualnog iskorištavanja sa žrtvama trgovine ljudima.

Drugim riječima, transakcije za seks sa žrtvama trgovine ljudima široko su rasprostranjene u komercijalnoj industriji seksa. Pored toga, rastući trend zarade od trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, od 32 milijarde dolara u 2005. do 99 milijardi dolara, 2014. godine, ukazuje na činjenicu da aktivnosti na suzbijanju finansijskog poticaja za trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja još uvijek nisu polučile uspjeh.³⁰

S obzirom na lakoću i učestalost uvođenja žrtava trgovine ljudima u komercijalno tržište seksa te općeg nedostatka želje ili nemogućnosti onih koji plaćaju za seks da izbjegnju žrtve trgovine ljudima,³¹ potražnja za seksualnim uslugama je finansijska motivacija za obavljanje trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, te zato predstavlja njen glavni uzrok.³² Iako su trgovci ljudima glavna komponenta poslovnog modela trgovine ljudima, oni su odgovor na jedan primarniji fenomen, a to je novac koji se plaća, najviše od strane muškaraca, za usluge koje mogu pružiti žrtve trgovine ljudima.³³ U kontekstu trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, oni koji kupuju seks su kreatori potražnje,³⁴ što rezultira time da su osobe, većinom žene i djevojke, koje čine 92% identificiranih žrtava trgovine ljudima³⁵, predmetom trgovine ljudima u svrhu seksualnog

26 Vidi Alexis A. Aronowitz and Anneke Koning, "Shvatanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja" (*International Review of Penal Law* 85, 2014.), str. 678.

27 Vidi UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020*. (Beč: UNODC, februar 2021.), str.35. Trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja je najrašireniji oblik trgovine ljudima u tri od četiri regije država članica OSCE-a.

28 Vidi ILO, *Profits and Poverty: The Economics of Forced Labour* (Ženeva: ILO, 20. maj 2014.), str.13.

29 Studije variraju kada je u pitanju prosječna cijena prostitucijske transakcije, gdje neke koštaju 30 dolara, a druge čak i preko 200 dolara. Ova brojka OSR/CTHB-a obuhvata različite procjene radi ilustracije broja transakcija potrebnog da se ostvare tako veliki profitti. Vidi *Demand Abolition, "Who Buys Sex? Understanding and Disruption Illicit Market Demand"* (Ukidanje potražnje, "Ko kupuje seks" Razumijevanje i ukidanje potražnje na nezakonitom tržištu [web stranica] (Demand Abolition, mart 2019.). Dostupno na: <https://www.demandabolition.org/wp-content/uploads/2019/07/Demand-Buyer-Report-July-2019.pdf> (pristupljeno 6. 10. 2020.), str. 4. Vidi takođe Stef Adriaenssens, Jef Hendrickx, Thomas Machielsi Wim Heylen, *Direktno mjerenje rezultata prostitucije u Belgiji*, (Leuven: Katolički univerzitet u Leuvenu, 2015.), str.17., koje pokazuje da prosječna transakcija prostitucije izloga u Belgiji iznosi 66,59 eura. Istraživanje Alexis A. Aronowitz i Anneke Koning, "Shvatanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja" (*International Review of Penal Law* 85, 2014.), str. 678., otkriva da se prosječna cijena seksualnog odnosa u Torontu, Kanada, kreće između 80 i 150 kanadskih dolara.

30 Vidi ILO, *Profits and Poverty: The Economics of Forced Labour* (Ženeva: ILO, 20. maj 2014.), str. 13., i ILO, *A Global Alliance against Forced Labour* (Ženeva: ILO, 2005.).

31 Vidi Imigracijsko vijeće Irske, *Comparative Report :Disrupt Demand*, (Dablin: Immigrant Council of Ireland, 2018.), str. 19.

32 Vidi Evropska komisija, *Study on high-risk groups for trafficking in human beings* (Luksemburg, Evropska komisija, 2015.), str.7. Evropska komisija, *Report from the Commission to the European Parliament and the Council assessing the impact of existing national law, establishing as a criminal offence the use of service which are the objects of exploitation of trafficking in human beings, on the prevention of trafficking in human beings, in accordance with Article 23(2) of the Directive 2011/36/EU* (Brisel, Evropska komisija, 2. 12. 2016.), str. 9. Evropska komisija, *Report from the Commission to the European Parliament and the Council, Third report on the progress made in the fight against trafficking in human beings (2020) as required under Article 20 of Directive 2011/36/EU on preventing and combating trafficking in human beings and protecting its victims* (Brisel: Evropska komisija, 2020.), str. 8, str. 51. i 52.

33 Vidi Alexis A. Aronowitz i Anneke Koning, "Shvatanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja" (*International Review of Penal Law* 85, 2014.), str. 676.

34 Vidi Alexis A. Aronowitz i Anneke Koning, "Shvatanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja" (*International Review of Penal Law* 85, 2014.), str. 674.

35 Vidi UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020*. (Beč: UNODC, februar 2021.), str.36. Ovi podaci takođe ukazuju na to da postoji značajan broj žrtava seksualnog iskorištavanja koje nisu ženskog roda ili se tako ne identifikuju, broj koji je vjerovatno značajno neobuhvaćen zbog prevladavajućih mišljenja onih koji su predmetom trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

iskorištavanja.³⁶ Drugim riječima, 99 milijardi dolara plaćenih trgovcima ljudima, plaćano je od strane korisnika seksualnih usluga.

Budući da kupovina seksa, kad su trgovci ljudima shvatili da se može odlično zaraditi sa žrtvama trgovine ljudima, predstavlja snažan finansijski poticaj pojedincima da se angažuju u oblasti trgovine ljudima, trgovci će i dalje nastaviti sa svojom praksom iskorištavanja, ukoliko se ne smanji finansijska snaga potražnje. Smanjenje potražnje je, zato, od centralnog značaja za okončanje finansijske motivacije koja pokreće najrašireniji oblik trgovine ljudima u državama članicama.³⁷

Borba protiv štete nanosene žrtvama trgovine ljudima

Značaj borbe protiv problema potražnje nije samo ključan za suzbijanje finansijske motivacije, nego i u smislu fizičke i psihičke patnje kroz koju prolaze žrtve trgovine ljudima.

U osnovi, potražnja je uzrok štete koju trgovci ljudima nanose žrtvama jer, kao finansijski motiv trgovcima ljudima, to je ono što potiče odvijanje trgovine ljudima u prvom redu. Trgovina ljudima, po definiciji,³⁸ podrazumijeva prisilna sredstva, kao što je upotreba sile, obmane, prijetnje, iskorištavanje položaja ugroženosti, itd. Zbog toga su klijenti, odnosno, kupci seksa, motivirajući trgovce da se bave trgovinom ljudima, odgovorni za svaku štetu koja se nanosi samom trgovinom ljudima.

Pored toga, budući da su u direktnom i intimnom kontaktu s žrtvama,³⁹ po čemu se trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja razlikuje od ostalih oblika trgovine ljudima, koja su žrtve trgovine ljudima. Ovaj aspekt seksualnog iskorištavanja u komercijalne svrhe istaknule su preživjele žrtve trgovine ljudima.⁴⁰ Klijenti su takođe i direktan izvor štete koja se

nanosi licima. Prvi razlog je to što trgovci ljudima savladaju volju žrtve kroz prisilu, upotrebu sile, iskorištavanje ugroženog statusa, itd., čime princip "pristanaka" na seksualni odnos postaje beznačajan. Prema Protokolu, "pristanak" žrtve na iskorištavanje je nevažan upravo zbog gore pomenutih djela i sredstava kojima se služe trgovci ljudima.⁴¹ **Na ovaj način, korisnik plaća za seks sa osobom koja, prema međunarodnom pravu, nije dobrovoljno pristala na transakciju.** U ovom smislu, plaćanje novcem za seks sa žrtvom trgovine ljudima je ekvivalentno seksu bez pristanka ili silovanju. To znači da plaćanje za seks sa žrtvom trgovine ljudima ne samo da potiče iskorištavanje, ono jeste iskorištavanje.

Drugi razlog zbog kojeg su klijenti direktno odgovorni za nanošenje štete žrtvama jeste da oni često, tokom seksualnog odnosa bez pristanka ili silovanja,⁴² vrše druge vrste nasilja koje su dodatno ili odvojeno štetne (ili pogubne) po žrtve trgovine ljudima. Najčešći počinitelj nasilja nad ženama u prostituciji je klijent koji plaća za seks (67% ispitanica koje se bave prostitucijom prijavile su nasilje od strane poznatih klijenata, 7% njih navelo je nasilje od strane redovnih klijenata i 5% od strane podvođača ili šefova).⁴³ Pored toga, žene žrtve trgovine ljudima u svrhu iskorištavanja prostitucije prijavljuju čak i veće nasilje, u koje spada i seksualno nasilje.⁴⁴ Na primjer, studija iz 2014. godine o nasilju koje su doživjele žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, pokazala je da je 95,1% žrtava doživjelo neki oblik fizičkog nasilja, a 81,6% ih je doživjelo prisilni seks.⁴⁵ Više stope nasilja obuhvataju i ubistva. Mnogo je veća vjerovatnoća da će žene žrtve trgovine ljudima u svrhu ulične prostitucije biti ubijene nego druge žene, čak i druge osobe žrtve trgovine ljudima.⁴⁶

36 Vidi 7. avgust2020.,A/75/289, stav 13.

37 Vidi Niklas Jakobsson i Andreas Kotsadam, *The Law and Economics of International Sex Slavery: Prostitution Laws and Trafficking for Sexual Exploitation* (Göteborg: Univerzitet u Göteborgu, maj 2013); USAID, *Tackling the demand that fosters human trafficking: Final Report*, (Washington, D.C.: USAID, avgust 2011.), str. iv.

38 Protokol iz Palermo definiše trgovinu ljudima na sljedeći način: (a) "Trgovina osobama" podrazumijeva regrutovanje, prevoz, transfer, sakrivanje ili prijem osoba služeći se sredstvima prijetnje, sile i drugih oblika prisile, otimanja, prevare, obmane, zloupotrebe položaja ugroženosti ili primanje ili davanje novca ili beneficija radi dobijanja pristanka osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu seksualnog iskorištavanja. Iskorištavanje podrazumijeva, najmanje, iskorištavanje prostitucije drugih osoba ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, ropstvo ili prakse slične ropstvu, potčinjenost ili uklanjanje organa. 43 (b): Pristanak žrtve trgovine osobama na iskorištavanje u skladu s podstavom (a) ovog člana, ne uzima se u obzir u bilo kojoj situaciji u kojoj su korištena sredstva iz podstava(a). (c): Regrutovanje, prevoz, transfer, sakrivanje ili prijem djeteta u svrhu iskorištavanja smatra se "trgovinom osobama", čak i ako ne podrazumijeva korištenje bilo kojeg sredstva iz podstava (a) ovog člana. (d): "Dijete" je bilo koja osoba koja je mlađa od 18 godina.

39 Vidi 18. mart 2013.,A/HRC/23/48, stav 17.

40 Vidi, npr., Shandra Woworuntu, "Shandra Woworuntu: My Life as a sex-trafficking victim" [web stranica] (BBC, 30 mart.2016). Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/magazine-35846207> (pristupljeno 6. okt. 2020.).

41 Ovo je propisano članom 3., podstav B. Protokola iz Palermo. Konkretno: "Pristanak žrtve trgovine osobama na iskorištavanje u skladu s podstavom (a) ovog člana, ne uzima se u obzir u bilo kojoj situaciji u kojoj su korištena sredstva iz podstava (a)".

42 U nekim državama članicama OSCE-a, postoji razlika između seksa bez pristanka (tj. seksualnog zlostavljanja) i silovanja s upotrebom sile, zastrašivanja ili nasilja. Vidi "Da li je seks bez pristanka silovanje? Većina evropskih država kaže 'ne'" [web stranica] (Euronews.com, 19. juli 2018.). Dostupno na: <https://www.euronews.com/2018/05/02/is-non-consensual-sex-rape-most-european-countries-say-no> (pristupljeno 1. dec. 2020.).

43 Vidi Ulla Bjørndahl, *Opasne veze: izvještaj o nasilju kojem su žene u prostituciji izložene u Oslu* (Oslo: Inicijativa o istraživanju seksualnog nasilja, 2012.), str. 14.

44 Vidi Evropska komisija, *Study on the gender dimension of trafficking in human beings: Final Report* (Luksemburg: Evropska komisija, 21. mart 2016.), str. 34.–36. Sian Oram, Heidi Stöckl, Joanna Busza, Louise Howard i Cathy Zimmerman, "Prevalence and Risk of Violence and the Physical, Mental, and Sexual Health Problems Associated with Human Trafficking: Systematic Review" (PLOS Medicine 9/5, 2012.). Dostupno na: <https://journals.plos.org/plosmedicine/article?id=10.1371/journal.pmed.1001224> (accessed 5 April 2021).

45 Druga djela nasilja, kao što je prisiljenost na seks bez zaštite, prijetnja oružjem, davljenje, premlaćivanje i udaranje nogama, takođe su dokumentirana. Vidi Laura Lederer i Christopher Wetzel, "The Health Consequences of Sex Trafficking and Their Implications for Identifying Victims in Healthcare Facilities" (Annals of Health Law 23, 2014.). Dostupno na: <https://www.icmec.org/wp-content/uploads/2015/10/Health-Consequences-of-Sex-Trafficking-and-Implications-for-Identifying-Victims-Lederer.pdf> (pristupljeno 6. okt. 2020.).

46 Vidi Evropska komisija, *Study on the gender dimension of trafficking in human beings: Final Report* (Luksemburg: Evropska komisija, 21. mart 2016.), str. 34.–36.

Borba protiv rodno i starosno zasnovanog nasilja u kontekstu trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja

Trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja takođe ima i snažno rodno obilježje kao kazneno djelo jer prosječni korisnik usluga žrtava trgovine obično traži određene rodne karakteristike. Polazimo od činjenice da su osobe identifikovane kao žrtve ovog kaznenog djela, najvećim dijelom žene i djevojke.⁴⁷ Prema podacima Evropske komisije, 95% registriranih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja unutar EU su žene i djevojke.⁴⁸ Slično tome, kao što je gore pomenuto, podaci UNODC-a pokazuju da žene i djevojke predstavljaju 92% identificiranih žrtava trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja u čitavom svijetu.⁴⁹

Iako svaki rod može postati žrtvom trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, žene i djevojke su ovdje nesrazmjerno zastupljene. Ova radna dinamika je obratna kada su u pitanju korisnici usluga žrtava trgovine jer su oni gotovo isključivo muškarci.⁵⁰ Zato je korištenje usluga žrtve trgovine ljudima u kontekstu trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja visoko rodno zasnovan čin seksualnog i fizičkog nasilja koji pretežno vrše muškarci nad ženama i djevojkama.⁵¹

Ovakva rodna dinamika je često popraćena ili pojačana pratećim problemima, kao što je rasa (opisano u nastavku) te povezana s nizom drugih konteksta, na primjer, s ratnim i poslijeratnim okruženjima, kao što je navedeno u Općoj preporuci CEDAW-a, br. 38., koja kaže:

Trgovina ženama i djevojkama je pogoršana i pojačana tokom i nakon konflikta ili humanitarne krize, zahvaljujući raseljenosti, raspadu političkih, ekonomskih i društvenih struktura, nestabilnosti, anarhiji, nepostojanju vladavine prava, pojačanom militarizmu, dostupnosti malokalibarskog oružja, slabljenju ili raspadanju zajednice i porodičnih veza, visoke učestalosti pojave udovica i “normalizacije” rodno zasnovanog nasilja, u što spada ratno seksualno nasilje kao faktor pogoršanja prethodne strukturalne rodno zasnovane diskriminacije žena i djevojkama.⁵²

Ovaj prethodni pasus ističe drugu, povezanu dimenziju osoba koje postaju žrtvama seksualnog iskorištavanja, a to su djeca. Brojne studije zabilježile su seksualno iskorištavanje dječaka i djevojčica u prostituciji. Nedavni izvještaji potvrđuju da se ovaj problem ne smanjuje. UNODC-ov Globalni izvještaj o trgovini osobama iz 2020. godine zaključuje da su otprilike jedna trećina svih identificiranih žrtava djeca, te da se broj djece žrtava utrostručio u zadnjih 15 godina.⁵³ Pored toga, u izvještajima se napominje da se djeca žrtve, kao i odrasle žrtve, iskorištavaju na tržištu prostitucije u javnim kućama, seks klubovima i zonama crvenih svjetiljki, kao online putem kroz reklamiranje seksualnih usluga.⁵⁴ Ukratko, potražnja koja potiče iskorištavanje koje vodi ka trgovini ljudima stimulira iskorištavanje kako odraslih tako i djece, koji postaju žrtvama na istim mjestima i na iste načine. Borba protiv potražnje koja potiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, zato, može pomoći u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja, te poslužiti kao važno sredstvo u uspostavi normi.

Borba protiv rasne i etničke diskriminacije i zlostavljanja žrtava trgovine ljudima

Pored snažne rodne komponente, trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja ima i snažne rasne i etničke primjese, gdje su manjinske žene i djevojke nesrazmjerno više predmetom seksualnog i fizičkog nasilja od strane muškaraca.⁵⁵ Na primjer, u Sjedinjenim Američkim Državama u periodu od 2008. do 2010. godine, kada su takvi podaci posljednji put objavljeni, 40% identificiranih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja bile su Crne u odnosu na

47 Vidi Mary Burke, Barbara Amaya i Kelly Dillon, “Sex Trafficking as Structural Gender-Based Violence: Overview and Trauma Implications”. U djelu: Winterdyk J., Jones J. *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*, (Palgrave Macmillan, 2020.), str. 464. Mary Honeyball, *Report on Sexual Exploitation and Prostitution and Its Impact on Gender Equality* (Brisel: Evropski parlament, Komisija za prava žena i ravnopravnost polova, 2014.), str.15.

48 Vidi Evropska komisija, “Trafficking for sexual exploitation: a gendered crime”, [web stranica] (Evropska komisija, 17. okt. 2018.). Dostupno na: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/publications/trafficking-for-sexual-exploitation-a-gendered-crime_en (pristupljeno 6. okt. 2020.)

49 Vidi UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020* (Beč: UNODC, februar 2021.), str. 36. Ovi podaci takođe ukazuju na to da postoji značajan broj žrtava seksualnog iskorištavanja koje nisu žene ili se ne identifikuju kao žene, broj koji vjerovatno u velikoj mjeri nije uzet u obzir. Ne smije se zanemariti postojanje muškaraca i dječaka kao žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja jer globalni podaci UNODC-a pokazuju da među otkrivenim žrtvama muškarcima trgovine ljudima, 17% njih su muškarci i 23% dječaci, koji su žrtve trgovine u svrhu seksualnog iskorištavanja.

50 Vidi Evropska komisija, *Study on the gender dimension of trafficking in human beings: Final Report* (Luksemburg: Evropska komisija, 21. mart 2016.), str. 34.–39., 136. E/CN.4/2006/62, 20. 2. 2006, stav63.: “Kupovina seksa je posebno rodno zasnovan čin. To je nešto što muškarci čine kao muškarci.” OSR/CTHB nije otkrio nikakve podatke koji statistički identificiraju žene kao veliki broj korisnika seksualnih usluga.

51 Vidi Mary Burke, Barbara Amaya i Kelly Dillon, “Sex Trafficking as Structural Gender-Based Violence: Overview and Trauma Implications”. U djelu: Winterdyk J., Jones J. *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*, (Palgrave Macmillan, 2020.), str. 464.

52 Vidi 6. 11. 2020., CEDAW/C/GC/38, stav 34.

53 Vidi UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020* (Beč: UNODC, februar 2021.), str. 16, slika 8 i str. 31.

54 Vidi Europol, *Criminal networks involved in the trafficking and exploitation of underage victims in the European Union* (Hag: Europol, 18 okt. 2018), str. 7.

55 Kao što je napomenuo UNOHCHR, “potražnja za prostitucijom (često kroz trgovinu ljudima) može odražavati diskriminatorne stavove utemeljene na rodnim i starosnim predrasudama”. Vidi UNOHCHR, *Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking* (Ženeva: UNOHCHR, 2010.), str. 101.

13% opće populacije, dok su samo 26% bile Bijele u odnosu na opću populaciju od 78,4%.^{56,57} Iako ovo ukazuje na veliku prevalenciju određenih manjinskih populacija među žrtvama trgovine ljudima, studija iz 2012. godine o online klijentima seksualnih usluga u Sjedinjenim Američkim Državama otkrila je da je 85% klijenata Bijelo, s naglaskom na jasan rasni disparitet između klijenata i žrtava.⁵⁸

Ovaj nesrazmjer je prisutan i na lokalnom nivou u SAD-u. U okrugu King County, Washington, u periodu od 2011. do 2019. godine, identificirana Crna djeca žrtve trgovine činila su 44% u odnosu na 6,2% populacije, a 38% njih su bili Bijeli u odnosu na 68,7% populacije. U međuvremenu, 72% muškaraca uhapšenih zbog kupovine ili pokušaja kupovine seksualnih usluga od maloljetnika bili su Bijeli u odnosu na 68,7% ukupnog broja populacije.⁵⁹

Slični nesrazmjerni odnosi vezani za rasu i etničko porijeklo otkriveni su i u drugim državama članicama, gdje se žene žrtve trgovine u svrhu prostitucije često dovode iz inostranstva. Na primjer, podaci prijavljeni UNODC-u od strane danskog Centra protiv trgovine ljudima pokazuju da je od 371 žrtve identificirane u Danskoj od 2014. do 2017. godine, 308 njih dovedeno izvan Evrope, u koje spada 235 žrtava iz Nigerije, dok nije otkrivena nijedna žrtva iz Danske.⁶⁰ Iako državljanstvo žrtava po obliku iskorištavanja nije prikazano tabelarno, 304 identificirane žrtve bile su predmetom trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.⁶¹ Nasuprot tome, 90,7% populacije Danske čine danski državljani.⁶²

Ovaj rasni elemenat pokazuje još jedan aspekt dinamike snage koju posjeduje ovo kazneno djelo, gdje muškarci iskorištavaju određene ugrožene populacije u koje spadaju manjine i migranti. Šteta koja se nanosi ugroženim zajednicama predstavlja još jedan razlog za smanjenje potražnje.

Neiskorišten resurs u borbi protiv trgovine ljudima

Konačno, države članice bi trebale prioritarno rješavati problem potražnje koja potiče trgovinu ljudima u svrhu iskorištavanja prostitucije drugih osoba jer su aktivnosti na okončanju trgovine ljudima bez rješavanja problema potražnje bezuspješne. Iako su države članice ostvarile napredak u primjeni mjera u periodu od dvadeset godina nakon usvajanja Protokola iz Palerma, u što spada širenje svijesti, kriminalizacija trgovine ljudima i uspostava protokola pomoći žrtvama trgovine ljudima, trgovina ljudima još nije pobijeđena, čak niti smanjena.

Kao što je gore pomenuto, prosječna godišnja zarada od trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja utrostručila se u periodu od 2005. do 2014. godine. Procijenjeni broj žrtava je i dalje mnogostruko veći od broja identificiranih žrtava, a broj identificiranih žrtava je i dalje veći u odnosu na broj osuđenih trgovaca ljudima, što sugerira da same aktivnosti na suzbijanju trgovine ljudima putem izricanja presuda trgovcima ljudima nisu dovoljne u smislu obima ovog problema.⁶³

Štaviše, aktivnosti na kaznenom gonjenju i zaštiti su uveliko reaktivnog tipa, tj., trgovina ljudima se mora dogoditi (ili barem pokušati) prije nego što se osoba može kazneno goniti ili prije nego što se žrtva može identificirati. Iako su kazneno gonjenje i zaštita od osnovnog značaja u smislu reakcije na ovaj problem te predstavljaju ključne komponente Pristupa 3P iz Protokola iz Palerma, jasno je da postoji potreba za dodatnim ulaganjem u metode prevencije koje mogu smanjiti priliv žrtava trgovine ljudima.⁶⁴ Smanjenje potražnje je jedna od takvih strategija borbe protiv trgovine ljudima.⁶⁵

U smislu ovih strategija država članica na polju smanjenja potražnje, naredno poglavlje govori o međunarodnim pravnim i političkim obavezama država članica da u svojim aktivnostima obuhvate smanjenje potražnje na borbi protiv trgovine ljudima.

56 Američko Ministarstvo pravde, *Characteristics of Suspected Human Trafficking Incidents, 2008–2010*. (Washington, D.C.: američko Ministarstvo pravde, april 2011.), tabela 5.

57 Američki ured za popis stanovništva, *Summary of Modified Race and Census 2010 Race Distributions for the United States*, (Washington, D.C.: Američki ured za popis stanovništva, 1. 4. 2010.).

58 Christine Milrod i Martin A. Monto, *The Hobbyist and the Girlfriend Experience: Behaviors and Preferences of Male Customers of Internet Sexual Service Providers*, (Devijantno ponašanje, tom 33., 2012.), str. 799. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1080/01639625.2012.707502> (pristupljeno 26. jan. 2021.). Podaci Tužilaštva okruga King County.

59 Vidi UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2018 Country Profiles: Western and Southern Europe* (Beč: UNODC, decembar 2018.), str. 17.

60 Ibidem.

62 Vidi Statistički podaci Danske, "Population 1. January by time and citizenship", [web-stranica] (Statistics Denmark). Dostupno na: <https://www.statbank.dk/statbank5a/SelectVarVal/saveselections.asp> (pristupljeno 17. mart 2021.).

63 Vidi Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a, *Trafficking in Persons Report 20th Edition* (Washington, D.C.: Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a, juni, 2020.), str. 43. Izvještaj Ministarstva vanjskih poslova SAD-a iz 2020. godine o trgovini ljudima kaže da je, uprkos brojki od blizu 25 miliona osoba koje su trenutno predmetom trgovine ljudima širom svijeta, tokom 2019. godine samo 11,841 žrtva je identificirana, a samo 9,548 trgovaca ljudima je osuđeno.

64 Izvještaji su pokazali da neke politike rada kaznenog pravosuđa mogu, ustvari, zaštititi trgovce ljudima. Vidi Europol, *Trafficking in Human Beings in the EU*, (Hag: Europol, 2016.), str. 12.

65 Potražnja se opisuje kao važna komponenta za prevenciju u brojnim međunarodnim tekstovima. Vidi UNOHCHR, *Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking* (Ženeva: UNOHCHR, 2010.), str. 99. i 100., fusnote 175 i 176.

2

Poglavlje 2: Međunarodni pravni okvir i okvir politike rada na rješavanju problema potražnje

U smislu međunarodnih pravnih i političkih obaveza, sve države članice OSCE-a moraju poduzeti korake ka smanjenju potražnje. Izvjestan broj međunarodnih instrumenata UN-a, OSCE-a, Vijeća Evrope i EU tvore snažan okvir za ispunjenje ove obaveze.

Najsveobuhvatnija pravna obaveza smanjenja potražnje proizilazi iz Protokola iz Palerma: skoro sve države članice OSCE-a moraju poduzeti mjere na smanjenju potražnje isključivo zbog činjenice što su potpisnice Protokola

Kao najznačajniji međunarodni sporazum o borbi protiv trgovine ljudima, Protokol predstavlja referentnu vrijednost ostalim međunarodnim instrumentima na polju borbe protiv trgovine ljudima, te je pravno obavezujući. Protokol sadrži prvu međunarodno dogovorenu definiciju trgovine osobama, te sadrži odredbu kojom 178 potpisnica u koje spada i 55 od 57 država članica OSCE-a moraju poduzeti korake na smanjenju potražnje.⁶⁶

U kontekstu OSCE-a, *Akcijski plan OSCE-a iz 2003. godine za borbu protiv trgovine ljudima i njegovi Dodaci*, služe kao osnovni dokumenti koji ističu okvir OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima.⁶⁷ Ovi dokumenti, koje su jednoglasno konsenzusom usvojile 57 država članica OSCE-a naglašavaju ključne političke obaveze koje su preuzele države članice na polju borbe protiv trgovine ljudima. Takođe sadrže i obavezu rada na smanjenju potražnje.

Pored toga, dodatni evropski regionalni instrumenti i međunarodne konvencije koje se bave potražnjom, primjenjive su u najvećem broju država članica OSCE-a. Četrdeset sedam država članica koje su ratificirale Konvenciju Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima (2005.) obavezne su je poštivati (u daljem tekstu Konvencija VE protiv trgovine ljudima).⁶⁸ Isto tako, svih 27 država članica EU vezane su *Direktivom Evropskog parlamenta i Vijeća (2011/36/EU) o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava* (u daljem tekstu EU Direktiva protiv trgovine ljudima).⁶⁹ Pedeset pet od 57 država članica OSCE-a potpisnice su *Konvencije o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena* (CEDAW), koja obavezuje potpisnice da rade na suzbijanju iskorištavanja žena u svrhu prostitucije.

⁶⁶ Trenutno postoji 178 potpisnica Protokola. Sve članice OSCE-a, s izuzetkom Andore i Svete Stolice, potpisnice su Protokola. Vidi UN, 12. a. *Protokol o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju kaznenih djela trgovine osobama, posebno ženama i djecom, kao dodatak Konvenciji UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala*, [web stranica] (United Nations Treaty Collection). Dostupno na: https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&mtdsg_no=XVIII-12-a&chapter=18 (pristupljeno 30. maj 2021.).

⁶⁷ Vidi OSCE, *Commentary to the OSCE Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings* (Beč: OSCE, decembar 2015.). OSCE, *Ministerial Council Decision No.2/03 Combating Trafficking in Human Beings*, MC.DEC/2/03 (Mastriht, 2. dec. 2003.). OSCE, *Permanent Council Decision No. 1107 Addendum to the OSCE Action Plan to Combat Trafficking in Human Beings: One Decade Later* (Beč: OSCE, 6. dec. 2013.).

⁶⁸ Vidi Vijeće Evrope, Council of Europe Convention on Action Against Trafficking in Human Beings, 16. maj. 2005., C.E.T.S. 197.

⁶⁹ Vidi Vijeće Evropske unije, *Directive 2011/36 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings and Protecting its Victims, and Replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA*, 2011., O.J. (L101.).

Tabela 1.

Geografska pokrivenost međunarodnih instrumenata za rješavanje problema potražnje

Obaveze prema OSCE-u	Sveta Stolica					
OSCE+ Protokol iz Palerma	Sjedinjene Američke Države					
OSCE+ Protokol iz Palerma +CEDAW	Bjelorusija	Kanada	Kazahstan	Kirgistan	Mongolija	Tadžikistan
	Turkmenistan	Uzbekistan				
OSCE, VE i CEDAW	Andora					
OSCE, Palermo, VE i CEDAW	Albanija	Armenija	Azerbejdžan	Bosna i Hercegovina	Gruzija	Lihtenštajn
	Moldavija	Monako	Crna Gora	Sjeverna Makedonija	Ruska Federacija	San Marino
	Srbija	Švicarska	Turska	Ukrajina		
OSCE, Palermo, VE, EU i CEDAW	Austrija	Belgija	Bugarska	Hrvatska	Kipar	Češka Republika
	Danska	Estonija	Finska	Francuska	Njemačka	Grčka
	Mađarska	Island	Irska	Italija	Latvija	Litvanija
	Luksemburg	Malta	Nizozemska	Norveška		

Kao što je dole opisano, ovi instrumenti kolektivno čine sistem međunarodnih obaveza koje države članice i potpisnice moraju ispuniti na rješavanju problema potražnje koja potiče iskorištavanje koje vodi ka trgovini ljudima.

Protokol iz Palerma

Kako bi se obavila procjena obima obaveza država članica na rješavanju problema potražnje koja potiče iskorištavanje koje vodi ka trgovini ljudima prema Protokolu, prvo se moraju razmotriti djela koja definicija trgovine ljudima obuhvata. Član 3. Protokola, definira trgovinu ljudima, kako slijedi:

“Trgovina ljudima” podrazumijeva regrutiranje, prevoz, transfer, prikrivanje ili prijem osoba, upotrebom prijetnje ili sile ili drugih oblika prisile, otmicanje, prevaru, obmanu, zloupotrebu vlasti ili položaja ugroženosti ili primanje ili davanje novca ili beneficija kako bi se dobio pristanak osobe koja ima kontrolu nad drugom osobom, u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Prema ovoj definiciji, tri elementa moraju biti prisutna da bi se moglo tvrditi da je obavljena trgovina ljudima:

1. Čin (npr., regrutiranje ili prevoz),
2. Upotreba određenih sredstava (npr., prisila ili zloupotreba položaja ugroženosti), i
3. Svrha iskorištavanja (npr., iskorištavanje prostitucije drugih osoba).

Prema Protokolu, pristanak žrtve je nevažan u svakoj situaciji u kojoj su ova tri elementa trgovine ljudima prisutna.⁷⁰ Time je pristanak, dobijen u uslovima zloupotrebe vlasti ili položaja ugroženosti, nevažeci, ako se dokaže postojanje čina, sredstva i svrhe. Kada se djeca mlađa od 18 godina regrutuju, prevoze, prikrivaju li primaju u svrhu seksualnog iskorištavanja, takva djela se smatraju trgovinom ljudima, bez obzira da li je korišteno bilo koje navedeno sredstvo.⁷¹

Među raznim sredstvima trgovine ljudima, koja su definirana Protokolom, “zloupotreba položaja ugroženosti” u svrhu seksualnog iskorištavanja zaslužuje posebnu pažnju zbog svoje prevalencije, pa i relativne prikrivenosti u slučajevima seksualnog iskorištavanja. U zakonodavnoj istoriji Protokola, u napomenama tumačenja (*travaux préparatoires*) stoji da se zloupotreba položaja ugroženosti odnosi na “bilo koju situaciju u kojoj data osoba

nema stvarne i prihvatljive alternative, i mora se povinovati zloupotrebi.”⁷²

Seksualno iskorištavanje i prostitucija drugih osoba

“Iskorištavanje” nije izričito definirano Protokolom, ali je ilustrovano putem spiska osnovnih primjera:

“Iskorištavanje podrazumijeva, najmanje, iskorištavanje prostitucije drugih osoba ili drugih oblika seksualnog iskorištavanja, prisilnog rada ili ropstvo ili prakse slične ropstvu, potčinjenost ili uklanjanje organa.”

Izraz “seksualno iskorištavanje” nije detaljnije definiran Protokolom ili, općenito, međunarodnim pravom, ali se izvan Protokola radi na daljnjem pojašnjenju ovog izraza. UN-ov Glosarij seksualnog iskorištavanja i zloupotrebe definira “seksualno iskorištavanje” kao “bilo koje zlostavljanje ili pokušaj zloupotrebe položaja ugroženosti, diferencijalne vlasti ili povjerenja, u seksualne svrhe, što podrazumijeva, ali nije ograničeno na novčanu zaradu, društveno ili politički, od seksualnog iskorištavanja druge osobe.”⁷³

“Iskorištavanje prostitucije drugih osoba” je jedini oblik seksualnog iskorištavanja konkretno naveden u Protokolu. Pozivanjem na rečenicu “ili drugi oblici seksualnog iskorištavanja,” u članu 3. pojašnjeno je da je “iskorištavanje prostitucije drugih osoba” oblik seksualnog iskorištavanja, (nasuprot prisilnom radu, na primjer) i da je to samo jedan primjer seksualnog iskorištavanja.

Ovaj izraz nije detaljnije definiran Protokolom. Potiče iz Konvencije o suzbijanju trgovine ljudima i iskorištavanja prostitucije drugih osoba, od 2. 12. 1949. godine (Konvencija iz 1949.).⁷⁴ U članu 1(2) ove Konvencije nalaže se državama potpisnicama da kazne bilo koju osobu koja “iskorištava prostituciju drugih osoba, čak i u

⁷⁰ Vidi Vijeće Evropske unije, *Directive 2011/36 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings and Protecting its Victims, and Replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA, 2011.*, O.J. (L101.), član 3(b).

⁷¹ Vidi Vijeće Evropske unije, *Directive 2011/36 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings and Protecting its Victims, and Replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA, 2011.*, O.J. (L101.), član 3(c) i (d).

⁷² Vidi 3. 11. 2000., A/55/383/Add.1, stav 63 (dodan naglasak). UNODC, *Issue Paper Abuse of a position of vulnerability and other “means” within the definition of trafficking in persons* (Beč: UNODC, 2012.), str. 17.

⁷³ Vidi UN, *Glossary on Sexual Exploitation and Abuse*, [web stranica] (United Nations, 24. 7. 2017.), str. 6. Dostupno na: https://hr.un.org/sites/hr.un.org/files/SEA%20Glossary%20%20%5BSecond%20Edition%20-%202017%5D%20-%20English_0.pdf (pristupljeno 6. okt. 2020.).

⁷⁴ Vidi UN, *Convention for the Suppression of the Traffic in Persons and of the Exploitation of the Prostitution of Others* (Njujork: Ujedinjeni narodi, 2. dec. 1949.). Dostupno na: <https://www.ohchr.org/Documents/ProfessionalInterest/trafficpersons.pdf> (pristupljeno 5. apr. 2021.). Trideset država članica OSCE-a, su stranka Konvencije, s jednom potpisnicom (Danska).

njen pristanak”.⁷⁵ Ovakvo fraziranje je, potom, uvedeno u Protokol iz Palermo. U pokušaju pojašnjenja ovog izraza UNODC je, kao zaštitnik i čuvar Protokola, u svom izvještaju iz 2015. godine o “konceptu iskorištavanja u procesu iskorištavanja u okviru trgovine ljudima, naveo da se “iskorištavanje prostitucije drugih osoba” općenito shvata kao profitiranje od prostitucije drugih osoba.”⁷⁶ Cilj je, prema UNODC-u, bio da se odgovornost za “(obično, kazneno) djelo pripiše osobi koja se ne bavi prostitucijom.”⁷⁷ Drugim riječima, osobe koje prodaju seksualne usluge ne mogu same sebe iskorištavati. Zato se “iskorištavanje prostitucije drugih osoba” definira kao nešto što se ponekad kolokvijalno naziva “podvođenje”.⁷⁸

Prema istom izvještaju UNODC-a, izraz “prisilna prostitucija” te ideja da se seksualno iskorištavanje podvede pod nazive kao što je prisilni rad, razmotrena je tokom procesa izrade Protokola i nije bila prihvaćena.⁷⁹ Znači, prostitucija ne mora biti “prisilna” da bi predstavljala iskorištavanje, dalje potvrđujući da je postojanje treće osobe koja ostvaruje zaradu dovoljan element.

Koncept potražnje u Protokolu

U smislu koncepta potražnje, u članu 9.(5). Protokola iz Palermo stoji:

“ Države stranke moraju usvojiti bolje zakonodavne ili druge mjere, kao što su obrazovne, društvene i kulturne mjere, kroz bilateralnu i multilateralnu saradnju, radi smanjenja potražnje koja potiče sve oblike iskorištavanja osoba, posebno žena i djece, koji vode ka trgovini ljudima” (dodan naglasak).

⁷⁵ Ibidem., član 1(2).

⁷⁶ UNODC-ov Zakonodavni vodič za provedbu Protokola iz Palermo takođe napominje da iskorištavanje prostitucije ne mora biti kriminaliziran čin kako bi predstavljao činjeničnu osnovu optužbe za trgovinu ljudima. Vidi UNODC, *Issue Paper The Concept of 'Exploitation in the Trafficking in Persons Protocol* (Beč: UNODC, 2015.), str. 28. Vidi UNODC, *Legislative Guide to the Protocol for the Implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime* (Beč: UNODC, 2014.), stav 33.

⁷⁷ Izraz “iskoristiti prostituciju drugih osoba” prvi put se pojavio u Konvenciji iz 1949. godine. Takođe je korišten u Konvenciji o uklanjanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW). Vidi UNODC, *Issue Paper The Concept of Exploitation in the Trafficking in Persons Protocol* (Beč: UNODC, 2015.) str. 28

⁷⁸ Kolektivno, ove definicije objašnjavaju da trgovina ljudima nije samo nasilno ili prisilno podvođenje. Ona je i nasilno ili prisilno regrutovanje, prevoz i prikrivanje u svrhu podvođenja. Protokol objašnjava da je kazneno djelo počinjeno od strane počinitelja tih aktivnosti daleko iznad konkretne prostitucijske transakcije.

⁷⁹ Vidi UNODC, *Issue Paper The Concept of 'Exploitation in the Trafficking in Persons Protocol* (Beč: UNODC, 2015.), str. 29.

Pri analizi ove definicije, nekoliko različitih elemenata postalo je očito. Prvo, korištenjem riječi “moraju”, u Protokolu se izričito navodi da države članice imaju obavezu da rade na smanjenju potražnje koja potiče trgovinu, praveći time razliku u odnosu na ostale opcione odredbe. Kao što je navela specijalna izjaviteljica UN-a u svom izvještaju o trgovini ljudima, posebno ženama i djecom, objavljenom 2013. godine, “države mogu snositi pravnu odgovornost ako ne poduzmu adekvatne mjere prevencije trgovine osobama, u koje spadaju i mjere smanjenja potražnje.”⁸⁰

Drugo, iako se članom 9.(5). nameće državama članicama obavezno djelovanje, ostavljeno im je diskrecijsko pravo da odluče koja će sredstva koristiti. Vodič UNODC-a za provedbu mjera iz 2004. kaže da član 9.(5). “ne propisuje detaljne i konkretne aktivnosti, već daje državama članicama fleksibilnost da primijene one mjere koje smatraju da će polučiti najviše uspjeha.”⁸¹ Predlaže se široko obuhvatan pristup smanjenju potražnje, s neiscrpnim spiskom mogućih intervencija, od zakonodavnih, obrazovnih, društvenih i kulturnih do multilateralne saradnje, kao mogućih načina djelovanja država članica. Iako ovi izrazi nisu dalje definirani i objašnjeni, njihov obim i širina jasno pružaju državama članicama prostor za rad na smanjenju potražnje. Pored toga, obaveza ne leži samo na državama članicama koje do sada nisu poduzele mjere. Jezik Protokola konkretno nalaže državama članicama da “*usvoje ili poboljšaju*” mjere, što znači da države koje su već uvele mjere takođe trebaju uvesti i poboljšanja.

Treće, konkretno naglasivši potražnju koja potiče iskorištavanje žena i djece, članom 9.(5). skreće se pažnja na rodnu i starosnu ugroženost. Zbog toga se posebno pozivaju države članice da se bore protiv trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, budući da 92% identificiranih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja čine žene i djevojke.⁸²

Četvrto, daje se široko obuhvatno mišljenje o tome *kakvu* potražnju države članice moraju rješavati. Radi se o potražnji koja “potiče” iskorištavanje koje “vodi ka trgovini ljudima”. Drugim riječima, u ovom članu ne cilja se *isključivo* na “potražnju za trgovinom” ili “potražnju za seksualnim iskorištavanjem”, nego radije na potražnju koja potiče iskorištavanje koje vodi ka trgovini ljudima. U ovom smislu, potražnja koju države članice moraju smanjivati je potražnja koja je samo kauzalno povezana s iskorištavanjem jer “potiče” iskorištavanje, ali ne mora biti osmišljena ili planirana da poveća iskorištavanje ili trgovinu ljudima.

⁸⁰ Vidi 18. mart 2013., A/HRC/23/48, stav 41.

⁸¹ Vidi UNODC, *Legislative Guide to the Protocol for the Implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime* (Beč: UNODC, 2014.), stav 74.

⁸² Vidi UNODC, *Global Report on Trafficking in Persons 2020* (Beč: UNODC, februar 2021.), str. 29.

Ovo je širi obim potražnje od one koja se odnosi samo na potražnju "za" trgovinom ljudima. U kontekstu trgovine ljudima u svrhu iskorištavanja prostitucije drugih osoba, na primjer, u ovoj analizi koncept potražnje obuhvata i klijente ili korisnike čije ponašanje, nenamjerno ili nesvjesno, motivira treće strane da iskorištavaju prostituciju.

Ne samo da jezik korišten u članu 9. opisuje širi obim potražnje, već uspostavlja potražnju kao glavni uzrok trgovine ljudima. Stvara uzročno-posljedičnu vezu gdje potražnja *potiče* iskorištavanje koje, time, *vodi* ka trgovini ljudima.⁸³ Ovakav odnos nameće potražnju kao glavni uzrok trgovine ljudima jer stimulira iskorištavanje (tj., zaradu treće strane), a iskorištavanje stimulira trgovinu ljudima.

U kontekstu trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, ova uzročno-posljedična veza može se opisati u slijedećem primjeru: muškarac želi platiti za seksualnu uslugu što potiče podvodača da zaradi od prodaje seksualne usluge, a potencijal ovakve zarade vodi ka ili inspiriše trgovinu ljudima, (prisilnu ili nasilnu regrutaciju, prevoz i prikrivanje) većinom ženama i djevojkama, koje se potom mogu prostituirati za muškarca koji je spreman platiti za seksualnu uslugu.

U ovom smislu, član 9.(5.) ilustruje kako postojanje potražnje u konačnici potiče proces nabavke.

U svom izvještaju iz 2006. godine, specijalna izvjestiteljica UN-a o aspektima ljudskih prava žrtava trgovine ljudima, posebno ženama i djevojkama, izjavila je da se "potražnja mora shvatiti kao ona koja potiče iskorištavanje, a ne nužno kao potražnja direktno za takvim iskorištavanjem."⁸⁴ Napomenula je da se "potražnja mora shvatiti u vezi s iskorištavanjem, neovisno o tome da li to iskorištavanje takođe čini trgovinu ljudima".⁸⁵ Niti je nužno da ta potražnja vodi ka trgovini ljudima: "dovoljno je da iskorištavanje potaknuto potražnjom vodi ka trgovini ljudima" tj., regrutaciji, prevozu, transferu, prikrivanju ili prijemu osoba koje se iskorištavaju kroz prostituciju.⁸⁶ Iako se u Protokolu ne navodi izričito koje tražene usluge potiču iskorištavanje prostitucije drugih osoba koja vodi ka trgovini ljudima, potražnja za seksualnom uslugom u zamjenu za novac uklapa se u logiku Protokola, s obzirom na finansijsku motivaciju koja je centralni dio kaznenog djela trgovine ljudima.

83 "Poticati" je definirano u rječniku Merriam-Webster kao "promovirati rast ili razvoj". Vidi Merriam Webster, "Foster", [web stranica] (Merriam Webster) Dostupno na: https://www.merriam-webster.com/dictionary/foster?utm_campaign=sd&utm_medium=serp&utm_source=jsonld (pristupljeno 5. maj 2020.).

84 Vidi 20. 2. 2006., E/CN.4/2006/62, stav 51b.

85 Ibidem, stav 51a.

86 Ibidem, stav 51c.

Ukratko, temeljem članova 3. i 9. Protokola, sve potpisnice, u koje spada i 55 država članica OSCE-a, moraju poduzeti određene aktivnosti na smanjenju potražnje koja potiče iskorištavanje koje vodi ka trgovini ljudima.

Obaveze prema OSCE-u

Pedeset sedam država članica OSCE-a preuzelo je izvjestan broj obaveza na polju rješavanja problema potražnje u skladu s Protokolom iz Palerma. Budući da Protokol služi kao osnovni međunarodni sporazum o borbi protiv trgovine ljudima, OSCE konstantno radi na promociji ovog dokumenta i njegovih definicija. Na primjer, nedavna odluka Ministarskog vijeća *Jačanje aktivnosti na prevenciji trgovine ljudima MC.DEC./6/17*) ponovo potvrđuje OSCE-ovu "podršku efektivnoj provedbi" Protokola iz Palerma "kao međunarodnog pravnog okvira za borbu protiv trgovine ljudima."⁸⁷

U okviru obaveza prema OSCE-u, *Akcijski plan OSCE-a iz 2003. godine za borbu protiv trgovine ljudima* (Akcijski plan) služi kao osnovni dokument koji sadrži okvir OSCE-a za borbu protiv trgovine ljudima. U skladu s Protokolom, Akcijskim planom se preporučuje da države članice:

“Usvoje [...] ili jačaju [...] zakonodavne, obrazovne, socijalne, kulturne i druge mjere i, gdje je moguće kaznene zakone, kroz bilateralnu i multilateralnu saradnju na smanjenju potražnje koja potiče sve oblike iskorištavanja osoba, posebno žena i djece, i one koja vode trgovini ljudima.”⁸⁸

Iako je ovakva formulacija krajnje slična formulaciji člana 9.(5.), postoje dvije primjetne razlike. Prvo, u Akcijskom planu se dodaje "i, gdje je moguće, kaznene zakone" na spisak mogućih intervencija. Time se pridaje posebna pažnja zakonodavnim mjerama u odnosu na Protokol, što ukazuje na to da države članice shvataju značaj odgovora kaznenog pravosuđa u smislu smanjenja potražnje.

Drugo, u Akcijskom planu se dodaje i "i one" prije "koja vodi ka trgovini ljudima", čime se stvaraju dva odvojena, ali povezana uticaja potražnje:

87 Vidi OSCE, Ministerial Council Decision No. 6/17 Strengthening Efforts to Prevent Trafficking in Human Beings, MC.DEC/6/17 (Hamburg: OSCE, 8. dec. 2017.), Preambula, stav 5.

88 Vidi OSCE, *Ministerial Council Decision No. 2/03 Combating Trafficking in Human Beings*, (Mastriht: OSCE, 2. 12. 2003.), poglavlje 4, stav 3.3.

1. poticanje svih oblika iskorištavanja, u koje spada i seksualno, i
2. onih koji vode ka trgovini ljudima. Ovo sugerira da se Akcijskim planom nalaže državama članicama da rade na smanjenju potražnje koja potiče sve oblike iskorištavanja, neovisno o tome da li su povezani s trgovinom ljudima.

Pored toga, Akcijskim planom se preporučuje državama članicama da poduzmu aktivnosti na širenju svijesti, kao i "rješavanje, i putem medija, potrebe da se smanji potražnja za uslugama osoba koje su žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja".⁸⁹

Deklaracija o trgovini ljudima, usvojena, 2002. godine u Portu, prepoznaje:

“da u državama odredišta, potražnja za uslugama osoba žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja predstavlja sastavni faktor trgovine ljudima.”⁹⁰

U tom smislu, Vijeće je urgiralo “na države odredišta da poduzmu mjere na efektivnom rješavanju problema potražnje, kao ključnih aktivnosti u okviru njihove strategije efektivnog sprečavanja i borbe protiv trgovine ljudima, te da uvedu nultu stopu tolerancije seksualnog iskorištavanja, ropstva i svih oblika iskorištavanja prisilnog rada, neovisno o njihovoj prirodi.”^{91,92}

Ova formulacija sadrži nekoliko ključnih zaključaka. Prvo, potražnja je ključni element trgovine ljudima. Drugo, ona je definirajući faktor država odredišta, koji služi kao “faktor uvlačenja” žrtava trgovine ljudima. Zbog toga države odredišta imaju posebno tešku odgovornost kada je u pitanju rješavanje problema potražnje, naročito, u borbi protiv transnacionalne trgovine ljudima.⁹³ I treće, značaj ove međusobne povezanosti je toliko velik da bi rješavanje problema potražnje trebala biti ključna komponenta strategija za borbu protiv trgovine ljudima, posebno u državama odredišta.

Ostale odluke Ministarskog vijeća samo su potvrdile obavezu država članica prema OSCE-u na polju smanjenja potražnje, te su obuhvatile detaljnije definicije. Na primjer, godinu dana nakon usvajanja Akcijskog plana OSCE-a, Odlukom Ministarskog vijeća 14/4, na osnovu koje je osmišljen *Akcijski plan OSCE-a za promociju rodne ravnopravnosti*, institucije OSCE-a dobile su zadatak:

“da pružaju pomoć državama članicama u rješavanju problema nedostatka prilika za žene, njihovo zapošljavanje i ostalih rodni aspekata trgovine ljudima, u što spada i potražnja u smislu seksualnog i drugih oblika iskorištavanja”.⁹⁴

Nedavno se, 2017. godine, Odlukom Ministarskog vijeća 6/17, ponovo pozvalo na činjenicu da Akcijski plan OSCE-a iz 2003. godine “naglašava značaj sveobuhvatnih preventivnih mjera, u koje spadaju i mjere na rješavanju problema potražnje.”⁹⁵ Isto tako, Odlukom Ministarskog vijeća 7/17.: *Jačanje aktivnosti na borbi protiv svih oblika trgovine djecom, u koje spada seksualno iskorištavanje, te ostalih oblika seksualnog iskorištavanja djece* (MC.DEC/7/17), pozvane su države članice, 2017. godine, “da pruže pomoć u uklanjanju potražnje koja potiče trgovinu djecom i seksualno iskorištavanje djece.”⁹⁶

“promoviraju aktivnosti na prevenciji trgovine djecom, borbi protiv kulture nekažnjavanja, te na smanjenju i rješavanju problema potražnje koja potiče sve oblike iskorištavanja.”⁹⁷

Iako obaveze prema OSCE-u nisu pravno obavezujuće, kao što je Protokol, njegove odredbe nude važnu teksturu i materiju na temu rješavanja problema potražnje, te cementiraju jednoglasnu političku obavezu država članica da aktivno rade na rješavanju problema potražnje koja potiče iskorištavanje koje vodi ka trgovini ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

⁸⁹ Ibidem, Poglavlje 4, stav 4.11.

⁹⁰ Vidi OSCE, *Ministerial Council Declaration on Trafficking in Human Beings, MC (10)*. JOUR/2, (Porto: OSCE, 7.12. 2002.), Aneks II.

⁹¹ Ibidem.

⁹² Prema objašnjenju u Protokolu izrazi “iskorištavanje” i “nulta tolerancija” seksualnog iskorištavanja, “neovisno” o njihovoj prirodi, ukazuje na to da se ostvarivanje zarade od prostitucije drugih osoba ne smije tolerirati. Ovakav stav možda nije u skladu s toleriranjem ostvarenja zarade trećih osoba od prostitucije drugih osoba, na primjer, u javnim kućama, službama za eskort ili drugim djelatnostima u državama u kojima industrija seksa nije nezakonita.

⁹³ Vidi Niklas Jakobsson i Andreas Kotsadam, *The Law and Economics of International Sex Slavery: Prostitution Laws and Trafficking for Sexual Exploitation* (Geteborg: Univerzitet u Geteborgu, maj 2013.), str. 7. Ovaj motiv zarade ima i geografsko obilježje: što se više zarade može ostvariti u određenoj državi, veća je vjerovatnoća da će osoba postati žrtva trgovine ljudima u toj državi..

⁹⁴ Vidi OSCE, *Ministerial Council Decision No.14.042004 OSCE Action Plan for the Promotion of Gender Equality*, MC.DEC/14/04 (Sofija: OSCE, 7. 12. 2004.), stav 44c.

⁹⁵ Vidi OSCE, *Ministerial Council Decision No.6/17 Strengthening Efforts to Prevent Trafficking in Human Beings*, MC.DEC/6/17 (Hamburg, 8. 12. 2017.), Preambula, stav 4.

⁹⁶ Vidi OSCE, *Ministerial Council Decision No.7/17 Strengthening Efforts to Combat All Forms of Child Trafficking, Including for Sexual Exploitation, As Well As Other Forms of Sexual Exploitation of Children*, MC.DEC/7/17 (Hamburg: OSCE, 8- 12. 2017.), stav 4.

⁹⁷ Vidi OSCE, *Ministerial Council Decision No.6/18, Strengthening Efforts to Prevent and Combat Child Trafficking, Including of Unaccompanied Minors* MC.DEC/6/18 (Milano: OSCE, 7. 12 2018.), stav 12.

Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima

Iako su Protokol iz Palerma i obaveze prema OSCE-u najrelevantnije za države članice OSCE-a jer služe kao međunarodna osnova za borbu protiv trgovine ljudima, gdje je ispunjavanje obaveza prema OSCE-u primjenjivo na sve države članice, *Konvencija Vijeća Evrope o akciji protiv trgovine ljudima* takođe je važna komponenta međunarodnog okvira u smislu rješavanja problema potražnje u državama članicama jer je primjenjiva na 47 država članica OSCE-a.

Konkretno, članom 6. ove Konvencije iz 2005. godine, propisano je:

“ da radi smanjenja potražnje koja potiče sve oblike iskorištavanja osoba, posebno žena i djece, koje vodi ka trgovini ljudima, svaka država potpisnica dužna je usvojiti ili poboljšati zakonodavne, administrativne, obrazovne, društvene, kulturne i druge mjere”.⁹⁸

Formulacija je gotovo identična onoj iz člana 9.(5.) Protokola iz Palerma, te u smislu izrade politike rada, nema značajnih izmjena. Kao i član 9.(5.) Protokola, ova odredba je obavezujuća za države potpisnice.

Nadalje, član 19. ove Konvencije sadrži dodatne smjernice u vezi s konkretnim mjerama kaznenog pravosuđa. Propisuje da su potpisnice Konvencije “dužne razmotriti” kriminalizaciju “korištenja usluga koje su predmetom iskorištavanja koje predstavljaju elemente trgovine ljudima, u skladu s Konvencijom, ako klijent “zna da je osoba žrtva trgovine ljudima.” Ovaj princip, zajedno sa znanjem klijenta, određen broj država članica OSCE-a ugradio je u svoje domaće zakone. Međutim, kako je opisano dalje u Poglavlju 3, odnosi se samo na mali dio djelovanja definiranog Protokolom jer izričito kriminalizira znanje o potražnji u svrhu trgovine ljudima. Istovremeno, iako član 19. sugerira ograničen obim onoga što treba kriminalizirati, ne predstavlja važnu prekretnicu izričitim priznavanjem kriminalizacije kao metode rada na smanjenju potražnje.

Izveštaj VE s objašnjenjima Konvencije jasno kaže da je ova drugo pomenuti odredba o provedbi Sistema “djelomične

kriminalizacije” samo poticaj na akciju, a ne pravna obaveza.⁹⁹ Međutim, Izveštaj ističe i da prisustvo člana 6. nameće “pozitivnu obavezu potpisnicama da usvoje i ojačaju mjere na smanjenju potražnje”, kao i potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja.¹⁰⁰ Time je ovaj pristup identičan pristupu iz Protokola, s naglaskom na pozitivnu obavezu rada na smanjenju potražnje, ostavljajući državama diskrecijsko pravo da odluče koje će mjere poduzeti.

Direktiva EU o borbi protiv trgovine ljudima

Evropska unija (EU) takođe je pokrenula pitanje potražnje, kako u obavezujućim tako i u neobavezujućim dokumentima. Na primjer, Evropski parlament izrazio je mišljenje o potrebi ugradnje pitanja potražnje u državne strategije borbe protiv trgovine ljudima, navodeći u neobavezujućoj rezoluciji iz 2014. godine¹⁰¹ da “smanjenje potražnje treba činiti sastavni dio integrirane strategije država članica za borbu protiv trgovine ljudima.”¹⁰² Slično tome, Evropski parlament je, 2021. godine, ugradio problem potražnje u Strategiju EU za rodnu ravnopravnost, insistirajući na tome da mjere i strategije na smanjenju potražnje moraju biti ugrađene u predstojeću Strategiju EU za iskorjenjivanje trgovine ljudima.¹⁰³

Kao i OSCE i VE, tako je i EU uveliko koristila formulacije Protokola u svom pravno obavezujućem dokumentu, iako uz neke primjetne razlike. Član 18.(1.) ove Direktive EU (2011/36/EU), propisuje:

“ da su države članice dužne poduzeti odgovarajuće mjere, kao što je edukacija i obuka, kako bi se smanjila potražnja koja potiče sve oblike iskorištavanja u vezi s trgovinom ljudima.”¹⁰⁴

Ovdje je formulacija dosljedna raznim preporukama iz Protokola, s dodatnim pozivanjem na “obuku” i postavljanje cilja “smanjenja” potražnje. Drugo, pomenuti izraz ukazuje na to da države članice moraju uvesti mjerljive rezultate, a ne samo prosto iskazati namjeru “smanjenja”, stvarajući

98 Vidi Vijeće Evrope, *Convention on Action Against Trafficking in Human Beings*, 2005. Dostupno na: <https://www.coe.int/en/web/conventions/full-list/-/conventions/rms/090000168008371d> (pristupljeno 5. 4. 2021.).

99 Vidi Vijeće Evrope, *Explanatory Report to the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings*, C.E.T.S.197 (Varšava: VE, 16. 5. 2005.), stav 236.

100 Ibidem, stav 108.

101 Vidi Evropski parlament, *Resolution on Sexual Exploitation and Prostitution and its Impact on Gender Equality*, P7_TA (2014)0162 (Brisel: Evropski parlament, 26. 2. 2014.).

102 Ibidem, stav 28.

103 Vidi Evropski parlament, *The EU Strategy for Gender Equality*, P9_TA-PROV (2021) 0025 (Brisel: Evropski parlament, 21. 1. 2021.), stav 32.

104 Vidi Vijeće Evropske unije, *Directive 2011/36 of the European Parliament and of the Council of 5 April 2011 on Preventing and Combating Trafficking in Human Beings and Protecting its Victims, and Replacing Council Framework Decision 2002/629/JHA*, 2011O. J. (L101), član 18.(1.).

viši standard mjera rješavanja problema potražnje. Oblici iskorištavanja koje sadrži Direktiva takođe su malo drugačiji jer izraz “u vezi sa” otklanja uzročno-posljedičnu vezu prisutnu u Protokolu iz Palerma i u obavezama prema OSCE-u, gdje se koristi izraz “vodi ka”.

Nadalje, članom 18.(4.) Direktive, kao i Konvencijom VE, potiču se države članice da, u okviru rada na efektivnijoj prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima, “razmotre poduzimanje mjere da, kao kazneno djelo, okarakteriziraju korištenje usluga koje su predmetom iskorištavanja [kao što je navedeno u članu 2.] uz znanje da je data osoba žrtva” trgovine ljudima.¹⁰⁵ U svom drugom obaveznom naknadnom izvještaju, propisanom odredbama člana 20 Direktive EU o borbi protiv trgovine ljudima, Evropska komisija ističe sljedeći stav:

“Davanje dodatnog poticaja onim državama članicama EU koje to već nisu uradile, da krivično gone osobe koje svjesno koriste usluge žrtava, zauzima visoko mjesto na listi prioriteta Komisije u sferi sprečavanja trgovine ljudima”.¹⁰⁶

Ovaj dodatni poziv na uvođenje modela parcijalne kriminalizacije odraz je želje Komisije da države članice potakne da se svojim djelovanjem kroz sistem krivičnog pravosuđa suprotstave svjesnoj upotrebi usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima. Međutim, slično kao i u članu 19 Konvencije Vijeća Evrope, ograničeni obim kriminalizacije, koji obuhvata samo one koji svjesno koriste usluge žrtava trgovine ljudima (te time stvaraju potražnju za trgovinom ljudima) ne obuhvata u cijelosti obim potražnje konceptualno propisan članom 18(1) ili predviđen Protokolom iz Palerma (potražnja koja potiče iskorištavanje koje vodi do trgovine ljudima).

Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena

*Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW) i njena Opšta preporuka br. 38 o trgovini ženama i djevojčicama u kontekstu globalnih migracija, pružaju dodatne smjernice u vezi sa potražnjom i trgovinom ljudima u svrhu iskorištavanja prostitucije žena za gotovo sve države članice OSCE-a.*¹⁰⁷

Članom 6 Konvencije propisano je da države:

“Države članice preduzimaju sve podesne mjere, uključujući i zakonodavne, radi suzbijanja svih oblika trgovine ženama, kao i iskorištavanja prostitucije žena.” Preciziranjem “iskorištavanja prostitucije žena”, član 6 tretira trgovinu ljudima na identičan način kako je to urađeno i Protokolom iz Palerma.

Iako se članom 6 ne spominje potražnja, Opšta preporuka br. 38 o trgovini ženama i djevojčicama u kontekstu globalnih migracija objavljena u novembru 2020. godine sadrži konkretnu odrednicu o potrebi suzbijanja potražnje, kojom je ističe kao komponentu obaveza država članica u sferi borbe protiv diskriminacije žena i djevojčica.¹⁰⁸ Preporukom se države članice pozivaju na “suzbijanje potražnje koja potiče iskorištavanje prostitucije i vodi do trgovine ljudima”,¹⁰⁹ a citirana odredba iskazana je jezikom koji u velikoj mjeri odražava odredbe člana 9(5) Protokola iz Palerma, te se još u većoj mjeri podudara sa odredbama Akcionog plana OSCE-a, što se vidi iz upotrebe veznika “i”, kojim se iskorištavanje povezuje sa trgovinom ljudima.

Iako sama preporuka nije obavezujuća za države članice, činom ratifikacije Konvencije, 55 država članica OSCE-a prihvatile su da će poduzeti sve odgovarajuće mjere u cilju suzbijanja svih oblika trgovine ljudima i iskorištavanja prostitucije žena. Opšta preporuka predstavlja stav da se suzbijanje potražnje podržava kao mjera kojom je moguće ostvariti taj cilj.

¹⁰⁵ U članu 2. Direktive EU o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima data je sljedeća definicija iskorištavanja: „Iskorištavanje uključuje najmanje iskorištavanje prostitucije drugih ili druge oblike seksualnog iskorištavanja, prisilni rad ili usluge, uključujući prošenje, ropstvo ili radnje slične ropstvu, služenje ili iskorištavanje kaznenih djela ili odstranjivanje organa.“

¹⁰⁶ Evropska komisija, *Drugi izvještaj o napretku ostvarenom u borbi protiv trgovine ljudima*, (Luxembourg: Evropska komisija, 2. decembar 2018.), str. 6.

¹⁰⁷ Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena ima 189 država članica, uključujući 55 od 57 država članica OSCE-a. Samo Sveta Stolica i Sjedinjene Američke Države nisu članice Konvencije. Međutim, Sjedinjene Američke Države su država potpisnica.

¹⁰⁸ Ujedinjeni narodi, *Konvencija o ukidanju svih oblika diskriminacije žena* (New York: Ujedinjeni narodi, 18. decembar 1979.), član 6.

¹⁰⁹ 6. novembar 2020., CEDAW/C/GC/38, član 4.

¹¹⁰ 6. novembar 2020., CEDAW/C/GC/38, član 61.

Sažeta usporedba

Zajednički, međunarodni instrumenti sažeto prikazani u gornjem tekstu propisuju obavezujuću normu da će države poduzeti aktivnosti koje vode suzbijanju potražnje koja potiče sve oblike iskorištavanja ljudi, naročito žena i djece, a što dovodi to trgovine ljudima.

Osim toga, navedena obavezujuća norma pred države stavlja zahtjev da suzbiju potražnju koja dovodi do iskorištavanja, te posljedično do trgovine ljudima,¹¹¹ što je šira odgovornost u usporedbi sa prostim suzbijanjem potražnje za trgovinom ljudima. Izričitim spominjanjem žena i djece, međunarodnim instrumentima države se pozivaju da posebnu pažnju posvete rodnoj i dobnoj dinamici, kao i trgovini ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, budući da su žene i djevojčice mnogo više zastupljene među žrtvama seksualnog iskorištavanja.

Ovi instrumenti državama nude široku lepezu mogućnosti za provedbu mjera kojima se suzbija potražnja, ali naglasak stavljaju na primjenu zakonodavnih, obrazovnih, socijalnih ili kulturoloških mjera.

Međutim, iako su navedeni međunarodni instrumenti međusobno usklađeni u pogledu konceptualnog tretmana potražnje i stvaranja pozitivne obaveze države da suzbiju potražnju koja potiče sve oblike iskorištavanja koji vode do trgovine ljudima, mjere koje se predlažu odredbama tih instrumenata nisu uvijek usklađene sa širokim konceptom potražnje koji propisuju. Na primjer, i član 19 Konvencije Vijeća Evrope i član 18(4) Direktive EU o borbi protiv trgovine ljudima sugerišu kriminaliziranje fokusirano na spoznaji o potražnji za trgovinom ljudima, umjesto potražnje koja dovodi do iskorištavanja, a što dovodi do trgovine ljudima. Takav pristup znatno je uži od širokog tretiranja potražnje sadržanog u Protokolu iz Palermo, potvrđenog članom 6 i 18(1) Konvencije Vijeća Evrope i Direktive EU.

Uz to, kako će biti riječi i u narednim poglavljima, preporučene mjere užeg obima ne odražavaju uvijek stvarnost trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, te prema tome, takve mjere možda neće polučiti željeni rezultat u pogledu ostvarenja cilja i suzbijanja potražnje.

Također postoji razmimoilaženje između međunarodnih instrumenata u pogledu standarda koji bi služili za ocjenu obaveznih aktivnosti suzbijanja potražnje. Protokol iz Palermo, Akcioni plan OSCE-a, Konvencija Vijeća Evrope i Opšta preporuka CEDAW Komisije br. 38 koriste pojam “umanjiti, suzbiti”, sa značenjem: “učiniti nešto manje vjerovatnim”,¹¹² što upućuje na namjeru, ali ne nužno i na rezultat. Suprotno tome, Direktiva EU, koja se primjenjuje u 27 država članica OSCE-a,¹¹³ poziva na “smanjenje” potražnje, što ukazuje na potrebu ostvarenja mjerljivog utjecaja na potražnju.

Iako ove tačke razmimoilaženja služe za stvaranje preciznije nijansirano zakonskog okvira, usklađivanje odredaba o obavezi suzbijanja potražnje koja potiče sve oblike iskorištavanja ljudskih bića, naročito žena i djece, što dovodi do trgovine ljudima, stvara solidnu osnovu na kojoj države mogu utemeljiti, a potom i primjenjivati nacionalne krivične propise i mjere prevencije. O opcijama koje stoje na raspolaganju državama u pogledu izrade konkretnih politika rada, bit će riječi u narednim poglavljima.¹¹⁴

111 20. februar 2006., E/CN.4/2006/62, član 51c.

112 Merriam Webster, značenje pojma “Discourage”, [internet stranica] (Merriam Webster) Dostupno na: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/discourage> (otvoreno posljednji put 05. maja 2020.).

113 Države članice OSCE-a obuhvaćene Direktivom EU su: Austrija, Belgija, Bugarska, Hrvatska, Kipar, Češka Republika, Danska, Estonija, Finska, Francuska, Njemačka, Grčka, Mađarska, Irska, Italija, Latvija, Litvanija, Malta, Nizozemska, Poljska, Portugal, Rumunija, Slovačka, Slovenija, Španija i Švedska.

114 Poglavlje 3 sadrži informacije o mjerama koje se primjenjuju u sistemu krivičnog pravosuđa, a Poglavlje 4 informacije o metodama prevencije.

3

Poglavlje 3: Odgovori sistema krivičnog pravosuđa

Zajedničke aktivnosti koje su poduzele vlade u cilju suzbijanja potražnje u skladu sa članom 9(5) Protokola iz Palerma, odnosile su se na usvajanje zakonodavnih mjera kojima se kupovina seksualnih usluga tretira kao krivično djelo, bez obzira na to da li te usluge pružaju žrtve trgovine ljudima ili ne. Trideset od 57 država članica OSCE-a donijele su najmanje jedan krivični propis koji se bavi pitanjem potražnje.¹¹⁵

Iako se članom 9(5) od država ne traži da kriminaliziraju kupovinu seksualnih usluga općenito, ili konkretno, korištenje usluga žena žrtava trgovine ljudima, navedenim članom propisana je obaveza država da umanje potražnju koja vodi do svih oblika iskorištavanja ljudi koji dovodi do trgovine ljudima. Stoga kriminaliziranje korištenja navedenih usluga predstavlja očigledan odgovor nadležnih institucija na ovu pojavu iz niza razloga. Prije svega, time se nameće jasna društvena norma prema kojoj je takvo ponašanje nepoželjno.¹¹⁶ Time se stvara i rizik za korisnike seksualnih usluga, što ih odvraća od korištenja navedenih usluga, uključujući tu i korištenje takvih usluga žrtava trgovine ljudima.¹¹⁷ Uz navedeno, ovom mjerom kupci usluga, uključujući tu i korisnike usluga, odgovorni su za svoju direktnu ali i indirektnu ulogu u šteti nastaloj kao posljedica trgovine ljudima (kao što je bilo riječi u Poglavlju 1). Konačno, ovakva mjera podstiče policiju da pomno prati šta se dešava unutar djelatnosti koja je veoma opterećena praksom iskorištavanja i nasilja.¹¹⁸

Budući da članom 9(5) nisu propisana ograničenja niti ponuđene smjernice o kriminaliziranju potražnje,¹¹⁹ u regiji OSCE-a došlo je do pojave širokog spektra varijanti kriminaliziranja potražnje, od kriminaliziranja svjesnog korištenja usluga žrtava trgovine ljudima, pa sve do kriminaliziranja svih oblika kupovine seksualnih usluga. Propisi opisani u nastavku teksta poredani su prema širini odredaba, od najužih do najširih.

Ove metode ne isključuju se međusobno, te je moguća primjena kombinacije više različitih metoda u okviru odgovora konkretne države na trgovinu ljudima. Neke države donijele su više različitih propisa u cilju borbe protiv različitih aspekata potražnje, dok se u drugima primjenjuje samo jedan takav propis. U nekim državama ne primjenjuje se niti jedna od ponuđenih opcija, što za rezultat ima veliki pritisak nastao zbog potrebe poduzimanja drugih mjera u cilju ispunjenja zakonskih obaveza proisteklih iz Protokola.

U tabeli u nastavku navedene su države koje su kriminalizirale kupovinu seksualnih usluga od žrtava trgovine ljudima, kupovinu seksualnih usluga bez obzira na status žrtve, koje primjenjuju oba pristupa kriminaliziranju potražnje, ili koje ne kriminaliziraju ni jedno ni drugo ponašanje.¹²⁰

115 Države članice OSCE-a u kojima su na snazi kaznene odredbe usmjerene na smanjivanje potražnje su: Albanija, Armenija, Bosna i Hercegovina, Bugarska, Kanada, Hrvatska, Kipar, Estonija, Francuska, Finska, Njemačka, Gruzija, Grčka, Island, Irska, Latvija, Litvanija, Luksemburg, Malta, Moldavija, Crna Gora, Sjeverna Makedonija, Norveška, Portugal, Rumunija, Srbija, Slovenija, Švedska, Velika Britanija i Sjedinjene Američke Države.

116 Niklas Jakobsson i Andreas Kotsadam, *The Law and Economics of International Sex Slavery: Prostitution Laws and Trafficking for Sexual Exploitation (Zakon i ekonomski aspekti međunarodnog seksualnog ropstva: Zakoni o prostituciji i trgovini ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja)* (Göteborg: Univerzitet u Göteborgu, maj 2013. godine), str. 7–8.

117 Seo-Young Cho, Axel Dreher i Eric Neumayer, *Does Legalized Prostitution Increase Human Trafficking? (Da li legalizirana prostitucija uzrokuje povećanje obima trgovine ljudima?)* (*World Development* 41, 2013.), str. 8.

118 Pogledati fusnotu 45 u Poglavlju 1.

119 Zakonske i druge mjere donesene u cilju krivičnog gonjenja osoba koje svjesno koriste ili iskorištavaju usluge žrtava trgovine ljudima predviđene su u okviru odredaba člana 9 Protokola iz Palerma. UNODC: *Legislative Guide to the Protocol for the Implementation of the Protocol to Prevent, Suppress and Punish Trafficking in Persons, Especially Women and Children supplementing the United Nations Convention against Transnational Organized Crime (Pravni priručnik o primjeni Protokola o implementaciji Protokola o sprečavanju, suzbijanju i kažnjavanju trgovine ljudima, naročito ženama i djecom uz Konvenciju UN-a o transnacionalnom organizovanom kriminalu)* (Beč: UNODC, 2014.), član 74.

120 Ovi podaci uzeti su iz niza izvora, uključujući: Vijeće Evrope, Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) 9. *Opšti izvještaj o aktivnostima*, (Varšava: Vijeće Evrope, 2020.), Nacionalni izvještaji proistekli iz trećeg i četvrtog ciklusa evaluacije, Mapa propisa o seksualnom radu Instituta za razvojne studije, dostupna na <http://spl.ids.ac.uk/sexworklaw>, kao i analize krivičnih zakona određenih država. Sveta Stolica nije obuhvaćena tabelom u nastavku, jer OSR/CTHB nije mogao potvrditi postojanje ili nepostojanje bilo kakvih propisa koji se odnose na korištenje seksualnih usluga žrtava trgovine ljudima ili kupovine seksualnih usluga odraslih osoba, iako Sveta Stolica kao država ističe da je kupovina seksualnih usluga u suprotnosti sa kanonskim pravom.

Kriminalizirano korištenje usluga žrtava trgovine ljudima ¹²¹	Albanija	Armenija	Bosna i Hercegovina	Bugarska
	Hrvatska	Kipar*	Estonija	Finska
	Njemačka	Gruzija	Grčka	Latvija
	Luksemburg	Malta	Moldavija	Crna Gora
	Sjeverna Makedonija	Portugal	Rumunija	Srbija
	Slovenija	Velika Britanija (Engleska i Vels) *		
Kriminalizirana kupovina seksualnih usluga ¹²²	Kanada	Francuska	Island	Švedska
Kriminalizirano i jedno i drugo	Irska	Norveška	Litvanija**	
	Velika Britanija (Sj. Irska)		SAD***	
Ni jedan ni drugi oblik ponašanja nisu kriminalizirani ¹²³	Andora	Austrija	Azerbejdžan	Bjelorusija
	Belgija	Češka Republika	Danska	Mađarska
	Italija	Kazahstan	Kirgistan	Lihtenštajn
	Monako	Mongolija	Nizozemska	Poljska
	Ruska Federacija	San Marino	Slovačka	Španija
	Švicarska	Tadžikistan	Turska	Turkmenistan
	Ukrajina	Velika Britanija (Škotska)		Uzbekistan

Tabela 2.¹²⁴

Oblici kriminaliziranja u državama članicama OSCE-a

* Država članica koja koristi zakon kojim se propisuje „stroga odgovornost“.

** Litvanija kupovinu seksualnih usluga tretira kao prekršaj. Svjesno korištenje usluga žrtava trgovine ljudima tretira se kao krivično djelo.

*** Kupovina seksualnih usluga kriminalizirana je na državnom i lokalnom nivou, pri čemu sva područja ne primjenjuju isti odgovor na ovu pojavu.

121 Riječ je o državama koje imaju specifične zakone kojima se kriminaliziraju svjesno korištenje usluga ili seksualnih usluga žrtava trgovine ljudima. Tabela također obuhvata države koje primjenjuju propise o strogoj odgovornosti za upotrebu seksualnih usluga žrtava trgovine ljudima.

122 Ovo su države koje kriminaliziraju sve oblike kupovine seksualnih usluga. OSR/CTHB ističe da su u nekim državama kriminalizirani određeni aspekti kupovine seksualnih usluga, kao što su javno traženje, koje se često manifestuje kao spora vožnja uz trotoar zonama poznatim po prostituciji (*curb crawling*), te se stoga takve odredbe, ograničene na samo određena ponašanja, okolnosti ili područja, ne smatraju kriminaliziranjem kupovine seksualnih usluga u pravom smislu te riječi.

123 U nekim državama članicama navedenim u ovoj kategoriji primjenjuju se propisi koji se prema njihovim tvrdnjama mogu koristiti za potrebe krivičnog gonjenja korisnika seksualnih usluga žrtava trgovine ljudima. Takvi propisi, koji pružaju mogućnost krivičnog gonjenja osoba koje koriste usluge stranih državljana bez zakonitog boravka koji su žrtve trgovine ljudima, ili namjerno ostvaruju dobit od iskorištavanja druge osobe, mogu dovesti do pokretanja krivičnog postupka pod određenim okolnostima. Međutim, kao što će biti objašnjeno u nastavku, takvi propisi ne kažnjavaju korisnike zbog djela kupovine seksualnih usluga ili korištenja žrtve trgovine ljudima, već samo zbog počinjenja takvih djela u okolnostima ili na način zabranjen zakonom. To znači da kriminaliziranje određenih pojava i ponašanja na ovakav način neće imati direktan utjecaj na potražnju koja dovodi do trgovine ljudima u cilju seksualnog iskorištavanja. U ovoj grupi država ima i onih u kojima je tržište prostitucije zakonito i regulisano, ali i onih u kojima je prodaja seksualnih usluga zabranjena zakonom. U ovoj grupi OSR/CTHB nije pronašao odredbe kojima se kriminalizira kupovina seksualnih usluga od odrasle osobe.

124 Informacije sadržane u ovoj tabeli odnose se na odrasle osobe, te stoga ne obuhvataju propise kojima se kriminalizira korištenje usluga maloljetnih lica koja su žrtve trgovine ljudima, ili kupovine seksualnih usluga od maloljetnih lica. Tabela ne sadrži ni podatke o indirektnim propisima koji bi se mogli primijeniti u cilju smanjenja potražnje.

Kriminaliziranje svjesnog korištenja usluga žrtve trgovine ljudima

Najrasprostranjeniji oblik kriminalizacije na teritoriji država članica OSCE-a, jeste kriminalizacija „svjesnog korištenja“ usluga žrtve trgovine ljudima. U nekim državama, ovi propisi mogu obuhvatiti sve oblike trgovine ljudima, dok su u drugima, njihove odredbe ograničene na konkretne oblike trgovine ljudima, poput korištenja usluga žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

Kao što se vidi iz opisa, ovaj oblik propisa koristi element *mens rea* da bi propisao kada je korisnik usluge odgovoran za kršenje zakona: za to je potrebno da tužilac dokaže ne samo da je osoba koja nudi usluge žrtva trgovine ljudima, već i da je korisnik njene usluge znao da je osoba od koje je kupio seksualne usluge žrtva trgovine ljudima. Na taj način nastaje subjektivan standard, koji nameće potrebu dokazivanja da je počinilac bio svjestan ovih činjenica u trenutku počinjenja djela.

Druga varijanta ove vrste propisa obuhvata objektivan element, što dovodi do stvaranja standarda kojim se traži kažnjavanje korisnika usluge pod uslovom da je isti „znao ili se s razlogom pretpostavlja da je znao“ da koristi usluge žrtve trgovine ljudima.¹²⁵ U takvim slučajevima, tužiocima moraju dokazati da je optuženi bio upoznat sa svim činjenicama koje bi svaku razumnu osobu navele na zaključak da je konkretna osoba koja se bavi prostitucijom žrtva trgovine ljudima, čak i ako tužilac ne može dokazati da je konkretni optuženi bio svjestan tih činjenica. U tom smislu, ovakva vrsta propisa nešto je šira u odnosu na propis kojim se kažnjava „svjesna upotreba“ usluga žrtve trgovine ljudima.

Propisi kojima se kažnjava „svjesna upotreba“ ovih usluga jasan su primjer odgovora nadležnih institucija u cilju smanjenja potražnje. Takvim propisima uvažava se stvarnost u kojoj su žrtve trgovine ljudima uistinu prisutne u prostituciji, te propisuje norma prema kojoj se svjesno korištenje njihovih usluga zabranjuje zakonom. Kriminaliziranje seksualnih odnosa sa osobom koja je nezakonitim sredstvima uključena u finansijsku transakciju (silom, prevarom ili prinudom) slično je kriminaliziranju silovanja u svrhu zarade.

Primjeri propisa ove vrste u državama članicama OSCE-a:

ARMENIJA¹²⁶

Član 132.3. Korištenje usluga osobe koja je žrtva iskorištavanja

1. Korištenje usluga osobe koja je žrtva iskorištavanja, ukoliko je njen položaj žrtve iskorištavanja poznat osobi

¹²⁵ UNOHCHR smatra da je ovaj standard u skladu sa principima i smjernicama o ljudskim pravima i trgovini ljudima. Pogledati publikaciju UNOHCHR-a, *Recommended Principles and Guidelines on Human Rights and Human Trafficking* (Preporučeni principi i smjernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima) (Ženeva: UNOHCHR, 2010.), str 103.

¹²⁶ Pogledati Krivični zakon Republike Armenije, član 132.3.

koja koristi uslugu, te ukoliko postupak žrtve koja čini krivično djelo ne obuhvata elemente krivičnog djela propisane članom 132 ili 132.2 ovog Zakona, podliježe novčanoj kazni u iznosu 100 do 400 puta većem od minimalne plate, ili kazni zatvora u trajanju do 2 godine.

2. Isti postupak počinjen nad:

- 1) Osobom koja je očigledno maloljetna;
- 2) Osobom koja uslijed svog mentalnog stanja nije u mogućnosti da kontroliše svoje postupke ili da djelimično ili u potpunosti razumije prirodu i značenje tih postupaka;
- 3) Ženom koja je očigledno trudna;
- 4) Dvije ili više osoba; dovest će do kazne zatvora u trajanju do 3 godine, sa ili bez uskraćivanja prava na obavljanje određenih dužnosti ili učešće u određenim aktivnostima u trajanju do 3 godine. Osoba koja policijskim organima Republike Armenije svojevoljno pruži informacije o žrtvi, bit će oslobođena krivične odgovornosti propisane ovim članom, pod uslovom da postupci te osobe ne sadrže elemente krivičnog djela.

HRVATSKA¹²⁷

Član 106 stav 4

Kaznom iz stavka 1. ovoga članka kaznit će se tko znajući da je osoba žrtva trgovanja ljudima, koristi njezine usluge koje su rezultat jednog od oblika njezinog iskorištavanja navedenog u stavku 1 i 2 ovog člana.

¹²⁷ Republika Hrvatska, Kazneni zakon, usvojen na sjednici Hrvatskog sabora održanoj 21. oktobra 2011. godine, dostupan na: https://www.legislationline.org/download/id/7896/file/Croatia_Criminal_Code_2011_en.pdf (otvoreno posljednji put 05. aprila 2021. godine). Stavovi 1 i 2 člana 106 glase:

(1) Tko uporabom sile ili prijetnje, obmanom, prijevarom, otmicom, zlouporabom ovlasti ili teškog položaja ili odnosa ovisnosti, davanjem ili primanjem novčane naknade ili druge koristi radi dobivanja pristanka osobe koja ima nadzor nad drugom osobom, ili na drugi način vrbuje, preveze, prevede, skriva ili prima osobu ili razmjenjuje ili prenosi nadzor nad osobom radi iskorištavanja njezinog rada putem prisilnog rada ili služenja, uspostavljanjem ropstva ili njemu sličnog odnosa, ili radi njezinog iskorištavanja za prostituciju ili druge oblike spolnog iskorištavanja, uključujući i pornografiju ili za sklapanje nedozvoljenog ili prisilnog braka, ili radi uzimanje dijelova njezinog tijela, ili radi njezinog korištenja u oružanim sukobima ili radi činjenja protupravne radnje, kaznit će se kaznom zatvora od jedne do deset godina. (2) Kaznom iz stava 1. ovog članka kaznit će se tko vrbuje, preveze, prevede, skriva ili prima dijete, ili razmjenjuje ili prenosi nadzor nad djetetom radi iskorištavanja njegovog rada putem prisilnog rada ili služenja, uspostavljanjem ropstva ili njemu sličnog odnosa, ili radi njegovog iskorištavanja za prostituciju ili druge oblike spolnog iskorištavanja uključujući i pornografiju ili za sklapanje nedozvoljenog ili prisilnog braka ili za nezakonito posvojenje, ili radi uzimanja dijelova njegovog tijela, ili radi njegovog korištenja u oružanim sukobima.

Analiza

Ovakva vrsta odgovora sistema krivičnog pravosuđa u skladu je sa opštim pojmom potražnje opisanom u Protokolu iz Palerma. Takav odgovor usklađen je i sa Konvencijom Vijeća Evrope, te služi kao osnov za integraciju odredaba člana 19 Konvencije Vijeća Evrope u domaće zakonodavstvo. U trenutku objavljivanja ove publikacije, 18 država članica OSCE-a tretira kao krivično djelo upotrebu bilo kakvih usluga osobe koja je korisniku usluge poznata kao žrtva trgovine ljudima.¹²⁸ Još šest država članica kao krivično djelo tretira svjesno korištenje seksualnih usluga žrtve trgovine ljudima.¹²⁹ Zajedno, ove države čine 40% od ukupnog broja država članica OSCE-a, što znači da je ovaj pristup relativno rasprostranjen u regiji OSCE-a.

Međutim, propisi ove vrste imaju nekoliko manjkavosti sa stanovišta politike rada, ali i sa stanovišta njihove primjene u praksi. Prije svega, njihovim odredbama kriminalizira se samo potražnja za trgovinom ljudima, dakle krivično odgovaraju samo osobe koje znaju da je osoba koja se bavi prostitucijom žrtva trgovine ljudima, ali unatoč tome koriste njene usluge. Prema tome, krivične odredbe odnose se samo na mali dio u širem konceptu potražnje, propisanom članom 9(5), kojim se države obavezuju na smanjivanje potražnje koje dovodi do iskorištavanja, te shodno tome i do trgovine ljudima. U tom pogledu, ovaj pristup najmanje je ambiciozan pristup potražnji u regiji OSCE-a.

Kao drugo, u pogledu prvog ograničenja navedenih propisa koje se odnosi na odredbe o „svjesnom korištenju“ usluga, treba istaći da je teško u praksi primijeniti propise ove vrste, jer oni ne odražavaju stvarnost uzročno-posljedične veze između potražnje i trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja. Istraživanja su pokazala da su većina korisnika seksualnih usluga svjesni činjenice da bi žene, muškarci, dječaci i djevojčice koje im pružaju seksualne usluge mogli biti žrtve trgovine ljudima. Na primjer, 96% korisnika seksualnih usluga koji su odgovorili na anketu provedenu u Italiji naveli su da su svjesni da među osobama koje se bave prostitucijom ima žrtava trgovine ljudima.¹³⁰

Specijalna izjaviteljica UN-a za trgovinu ljudima, naročito ženama i djecom (Specijalna izjaviteljica UN-a) u svom izvještaju posvećenom aspektu ljudskih prava žrtava trgovine ljudima bila je veoma direktna:

Imamo razloge da vjerujemo da su mnogi korisnici usluga prostitutki svjesni činjenice da su žene i djeca čije usluge koriste žrtve nedozvoljenih sredstava prinude, opisanih u Protokolu”.¹³¹

128 Vijeće Evrope, Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) 9. Opšti izvještaj o aktivnostima, (Varšava: Vijeće Evrope, 2020.), tačka 122.

129 Ibid., tačka 122

130 IOM., *Is Trafficking in Human Beings Demand Driven? A Multi Country Pilot Study (Da li je trgovina ljudima uslovljena potražnjom? Pilot istraživanje provedeno u više država)* (Ženeva: IOM, 2003.), str. 23. Metodologija istraživanja opisana je na 16. stranici izvještaja. U slučaju Italije, istraživanjem je obuhvaćeno 56 muškaraca, a obavljeno je i 9 intervjua sa klijentima i pet kontrolnih intervjua. Također pogledati publikaciju USAID-a: *Tackling the demand that fosters human trafficking: Final Report (Rješavanje problema potražnje koja dovodi do trgovine ljudima: Konačni izvještaj)* (Washington: USAID, avgust 2011.), str. 13.

“ Imamo razloge da vjerujemo da su mnogi korisnici usluga prostitutki svjesni činjenice da su žene i djeca čije usluge koriste žrtve nedozvoljenih sredstava prinude, opisanih u Protokolu”.¹³¹

Međutim, bez obzira na tu spoznaju,

“ korisnici usluga prostitucije obično su nesposobni ili nespremni da razluče razliku između osoba koje se bave prostitucijom koje su žrtve nezakonitih sredstava prinude, opisanih u članu 3 (a) Protokola i osoba koje nisu u takvom položaju.”

treba istaći i to da čak i najdobrodušniji korisnici seksualnih usluga vjerovatno nemaju sposobnost da sagledaju razliku između osoba koje su žrtve trgovine ljudima i onih koje to nisu.¹³² Specijalna izjaviteljica UN-a ističe da i empirijski podaci i istraživanja govore u prilog ovoj tvrdnji.¹³³ Identifikovanje žrtava trgovine ljudima među osobama koje se bave prostitucijom još je teže zbog činjenice da su trgovci ljudima motivirani, a žrtve prisiljene da korisnike usluga ubijede da svojevrijem učestvuju u transakciji razmjene seksualnih usluga za novac.¹³⁴

Ovi faktori ukazuju na postojanje raskoraka između opšte spoznaje da među osobama koje se bave prostitucijom ima žrtava trgovine ljudima (što većina korisnika seksualnih usluga razumije) i spoznaje da je određena osoba zapravo žrtva trgovine ljudima (što korisnici seksualnih usluga nisu sposobni ili spremni shvatiti). Većina korisnika seksualnih usluga ne traži izričito žrtve trgovine ljudima; oni traže seksualne usluge, a često se desi da im na kraju te usluge pruže žrtve trgovine ljudima.¹³⁵

131 20. februar 2006., E/CN.4/2006/62, tačka 63.

132 Ibid., tačka 63.

133 20. februar 2006., E/CN.4/2006/62, tačka 60.

134 Edward Keeganand i Nusha Yonkova, *Stop traffick: Tackling demand for sexual services of trafficked women and girls*, (Stop trgovini ljudima: rješavanje problema potražnje za seksualnim uslugama žena i djevojčica žrtava trgovine ljudima) (*Social Work & Social Sciences Review* 18/1, 2018.), str.15–30. Immigrant Council of Ireland, *Stop Traffick! Tackling Demand for Sexual Services of Trafficked Women and Girls*, (Stop trgovini ljudima: rješavanje problema potražnje za seksualnim uslugama žena i djevojčica žrtava trgovine ljudima) (Dublin, Immigrant Council of Ireland, 2014.), str. 64–69. Razgovori objavljeni sa korisnicima usluga iz Bugarske i Litvanije jasno su ukazali na činjenicu da korisnici seksualnih usluga obično nisu svjesni statusa žrtve trgovine ljudima pri korištenju seksualnih usluga, te da ne nastoje prijaviti sumnju na iskorištavanje, čak i kada se desi da identifikuju moguće žrtve trgovine ljudima. Također pogledati: Rachel Durchslag i Samir Goswami, *Deconstructing The Demand for Prostitution: Preliminary Insights From Interviews With Chicago Men Who Purchase Sex (Dekonstrukcija potražnje za prostitucijom: preliminarna zapažanja proistekla iz razgovora sa muškarcima iz Čikaga koji koriste seksualne usluge)* (Chicago Alliance Against Sexual Exploitation, 2008.), str. 20–23; Andrea Di Nicola i Paolo Ruspini, “Learning from Clients” (Učimo od klijenata), rad sadržan u publikaciji: *Prostitution and Human Trafficking: Focus on Clients*, (Prostitucija i trgovina ljudima: klijenti u fokusu) ed. A. Di Nicola et al. (New York: Springer, 2009.), str. 231–232.

135 Alexis A. Aronowitz i Anneke Koning, “Understanding Human Trafficking as a Market System: Addressing the demand side of trafficking for sexual exploitation” (Pojmanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje za seksualnim iskorištavanjem) (*International Review of Penal Law* 85, 2014), p. 676; USAID, *Tackling the demand that fosters human trafficking: Final Report (Rješavanje problema potražnje koja dovodi do trgovine ljudima: Konačni izvještaj)* (Washington: USAID, avgust 2011.), str. 5.

Nemaran odnos prema statusu žrtve ili svjesno odbijanje odgovornosti¹³⁶ korisnika usluga znači da potražnja za prostitucijom koju stvaraju korisnici usluga također predstavlja potražnju koja dovodi do trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja: trgovci ljudima znaju da će većina korisnika usluge seksa kupiti od žrtava trgovine ljudima bez ikakvih pitanja, te stoga iskorištavaju takav nezainteresiran odnos korisnika. Ovakva dinamika također otvara pitanje relativne vrijednosti propisa koji u središte stavljaju „svjesno korištenje“ usluga određene osobe, imajući u vidu činjenicu da u ukupnom broju korisnika mnogo veći dio obuhvata one koji koriste usluge žrtava trgovine ljudima bez da su nužno svjesni njihovog položaja, ili da ih to naročito zanima, iz čega proizlazi finansijski podsticaj za trgovce ljudima, u usporedbi sa svjesnim korištenjem usluga žrtava trgovine ljudima (npr. među korisnicima koji izričito traže žrtve trgovine ljudima, poput djece).

Ovakva dinamika još je izraženija u online okruženju, na stranicama za usluge pratnje (escort) ili seksualne usluge. Imajući u vidu nepostojanje mogućnosti provjere starosne dobi, što je izraženo na svim poznatim platformama ove vrste, kupci seksualnih usluga ne mogu raspolagati pouzdanim informacijama o osobi sa kojom dogovaraju transakciju, te stoga ne mogu znati da li je osoba sa kojom stupaju u seksualni odnos žrtva trgovine ljudima ili ne. Zbog toga postoji visok rizik da će usluge pružiti žrtva trgovine ljudima. Bez obzira na to, kupci seksualnih usluga često posjećuju internet stranice ove vrste, zbog načina na koji one omogućuju kupovinu seksualnih usluga. Rezultat toga ponovo ukazuje na vezu između potražnje i trgovine ljudima. Na primjer, u jednom predmetu koji je bio u središtu pažnje javnosti, a odnosio se na veoma aktivnu internet stranicu u SAD, pod nazivom: Backpage.com, pronađeni su dokazi o stotinama slučajeva trgovine ljudima putem stranice svakog mjeseca, pri čemu je među žrtvama bio i veliki broj maloljetnih osoba.¹³⁷

Važno je istaći da to što korisnik usluge možda nije znao ili je zanemario znake da je osoba od koje je kupio usluge žrtva trgovine ljudima ne treba tumačiti kao nešto što je uzrokovalo manju štetu žrtvi trgovine ljudima. Iz ugla žrtve, neznanje korisnika usluge ne umanjuje činjenicu da se korisnik upustio u seksualni odnos sa žrtvom bez njenog pristanka.¹³⁸

Sama šteta proistekla iz svake ovakve transakcije ponaosob, umnožava se zbog razmjera, tj. broja takvih transakcija. Korištenje usluga žrtava trgovine ljudima, svjesno ili nesvjesno veoma je česta pojava. Kao što je istaknuto u gornjem tekstu, prema nekim procjenama, godišnja dobit od trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja kreće se oko 99 milijardi

dolara,¹³⁹ što, pretpostavimo li da pojedinačna transakcija košta 100 dolara,¹⁴⁰ znači da se godišnje desi oko milijardu seksualnih kontakata ove vrste sa žrtvama trgovine ljudima. Stoga nema dvojbe da postoji prijerka potreba za donošenjem efikasnih politika rada u cilju borbe protiv ove pojave.

Kao treće, standard zasnovan na pojmu „svjesnog korištenja usluga“, u praksi je veoma teško primijeniti.¹⁴¹ Zbog faktora objašnjenih u gornjem tekstu, dokazivanje da je korisnik usluge bio svjestan položaja osobe koja je pružila usluge, i to u mjeri u kojoj to zahtijeva sistem krivičnog pravosuđa, može predstavljati krupan izazov, naročito imajući u vidu činjenicu da će korisnici usluga poricati svoja saznanja kada se nađu u sudnici.¹⁴² Osim toga, učesnici u postupku moraju dokazati da je konkretna osoba koja se bavi prostitucijom žrtva trgovine ljudima, što može biti teško. Sve ove prepreke u dokazivanju krivičnog djela zahtijevaju da nadležni policijski organi ulože mnogo vremena i truda, te je stoga veoma moguće da postoji korelacija između ovih teškoća i niskog stepena provedbe propisa ove vrste.

Iako je otprilike dvije trećine članica EU (područje sa oko 500 miliona stanovnika) usvojilo propise ove vrste, tokom 2015. i 2016. godine zabilježeno je samo 18 presuda za svjesno korištenje usluga žrtve trgovine ljudima. Od ukupnog broja, 14 presuda zabilježeno je u Rumuniji.^{143,144} S druge strane, u EU je tokom istog perioda identifikovano ukupno 20.532 osoba koje su bile žrtve trgovine ljudima ili je izražena sumnja da se radi o žrtvama trgovine ljudima.¹⁴⁵ Ove brojke od tada su samo rasle, a 28 članica EU zabilježilo je 133 osuđujuće presude protiv korisnika usluga u periodu od 2017. do 2018. godine. Međutim, ove osuđujuće presude donesene su u samo sedam država članica, a njih čak 93% doneseno je u samo tri države.¹⁴⁶ Oko 64% od ukupnog broja presuda, dakle 85 presuda, izrečeno je u Litvaniji.¹⁴⁷

136 Immigrant Council of Ireland: *Comparative Report: Disrupt Demand*, (Komparativni izvještaj: Suzbijanje potražnje) (Dublin: Immigrant Council of Ireland, 2018.), str. 18.

137 United States Senate Permanent Subcommittee on Investigations, *Backpage.com's Knowing Facilitation of Online Sex Trafficking* (Izveštaj Stalne komisije za istrage pri Senatu SAD: *Svjesno učešće osoba koje stoje iza internet stranice backpage.com u posredovanju u pružanju seksualnih usluga online*) (Washington: Senat SAD, 10. januara 2017.) str. 39

138 U nekim državama članicama OSCE-a, postoji razlika između seksa bez pristanka (seksualnog zlostavljanja) i silovanja, gdje silovanje zahtijeva upotrebu sile, zastrašivanja i nasilja. Pogledati rad pod naslovom: "Is non-consensual sex rape? Most European countries say 'no'" (Da li je seks bez pristanka isto što i silovanje? Većina evropskih država kaže: „Ne“) (Euronews.com, 19. juli 2018.). Dostupno na stranici: <https://www.euronews.com/2018/05/02/is-non-consensual-sex-rape-most-european-countries-say-no>. (Otvoreno posljednji put 1.12.2020.).

139 Međunarodna organizacija rada (ILO): *Profits and Poverty: The Economics of Forced Labour (Dobit i siromaštvo: ekonomska strana prisilnog rada)* (Ženeva: ILO, 20. maj 2014.), str. 13.

140 Studije ukazuju na različite iznose prosječne cijene usluga prostitucije. Pogledati fusnotu 30 u gornjem tekstu.

141 Siobhán Mullally *A Commentary on the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings: Article 19 Criminalisation of the use of services of a victim* (Komentar Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima: član 19-kriminalizacija korištenja usluga žrtve) (Beč: Institut Ludwig Boltzmann za ljudska i temeljna prava, 2020.), tačka 19.18.

142 Johanna Niemi i Jussi Aaltonen: *Abuse of a victim of sex trade: Evaluation of the Finnish sex purchase (Zlostavljanje žrtve seksualne djelatnosti: evaluacija kupovine seksualnih usluga u Finskoj)*, (Finska: Ministarstvo pravde, 2014.), str. 94.

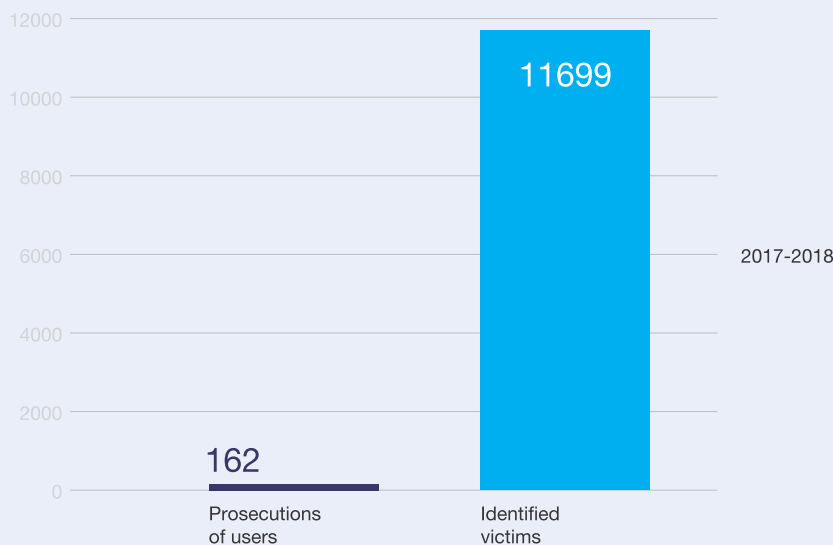
143 Evropska komisija: Izveštaj Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću o procjeni utjecaja važećih nacionalnih propisa kojima se upotreba usluga proisteklih iz iskorištavanja osoba koje su žrtve trgovine ljudima tretira kao krivično djelo, o prevenciji trgovine ljudima u skladu sa članom 23 (2) *Direktive br.: 2011/36/ EU* (Brisel: Evropska komisija, 2. decembar 2016.), str. 7. Iako podaci sadržani u izvještaju nisu razvrstani na seksualne usluge i ostale usluge, nadležni organi Rumunije potvrdili su za OSR/CTHB da se slučajevi zabilježeni u njihovoj zemlji odnose samo na korištenje seksualnih usluga.

144 Ibid.

145 Izvještaj Evropske komisije pod naslovom: *Prikupljanje podataka o trgovini ljudima u EU* (Brisel: Evropska komisija, 20. oktobar 2020.), str. 12.

146 Izvještaj Evropske komisije pod naslovom: *Prikupljanje podataka o trgovini ljudima u EU* (Brisel: Evropska komisija, 20. oktobar 2020.), str. 243. Važno je istaći da ovi podaci nisu razvrstani prema presudama za korištenje seksualnih usluga žrtava trgovine ljudima i drugih usluga. To znači da je ukupan broj presuda za korištenje seksualnih usluga žrtava trgovine ljudima manji od ukupnog broja iskazanog u izvještaju.

147 Ibid., str. 243. Estonija, Mađarska i Litvanija su države u kojima je doneseno 124 od ukupno 133 izrečenih presuda tokom perioda obuhvaćenog izvještajem.

Grafikon 1

Krivično gonjenje korisnika u usporedbi sa brojem identifikovanih žrtava u 28 država članica EU

Radi usporedbe navodi se podatak koji ilustruje neravnomjernu provedbu ovog propisa: naime, u nekoliko drugih država sa mnogostruko brojnim stanovništvom, zabilježena je jedna ili nijedna presuda ove vrste.¹⁴⁸ Imajući u vidu nizak stepen primjene uočen unutar većine pravnih sistema država članica, može se zaključiti da se ova vrsta propisa pokazala kao nedjelotvorno sredstvo za ostvarenje cilja utvrđivanja odgovornosti korisnika usluga. Grafikon u gornjem tekstu ilustruje usporedbu između broja krivičnih postupaka pokrenutih za svjesno korištenje roba i usluga žrtava trgovine ljudima u 28 država članica EU i broja identifikovanih žrtava tokom istog perioda od dvije godine. (Grafikon 1) Kao četvrto, ovaj propis, ukoliko je usvojen kao samostalan akt, izolovan od drugih propisa, stvara podsticaj koji nije u skladu sa odredbama člana 9(5) o smanjivanju potražnje. Taj propis, naime implicitno odobrava kupovinu seksualnih usluga u svim okolnostima osim relativno rijetkih okolnosti kada korisnici znaju da se upuštaju u seksualni odnos sa žrtvom trgovine ljudima. Prema tome, ovaj propis indirektno podstiče korisnike usluga na izbjegavanje bilo kakve spoznaje o statusu pružaoca usluge.¹⁴⁹

Konačno, propisom ove vrste žrtvi se nameće obaveza da obavijesti korisnika da je žrtva trgovine ljudima, umjesto da se korisniku nametne dužnost da sam korištenjem zakonom dozvoljenih sredstava otkrije te činjenice, što je opet suprotno stvarnosti trgovine ljudima. Prije svega, kao što je već istaknuto u gornjem tekstu, ukoliko žrtva ili trgovac ljudima ne obavijeste korisnika usluga o tome, korisnik usluga teško sam može doći do zaključka da je osoba koja pruža usluge žrtva trgovine ljudima. Osim toga, korisnici imaju motiv da izbjegavaju spoznaju takve vrste.

Jedan kupac seksualnih usluga izjavio je sljedeće: „Naravno da ne tražim prijavu prebivališta. Nije mi važno da li je imaju ili ne. Ako se sutra desi da budu izbačene na ulicu, šteta za njih. Ja nemam ništa s tim.“¹⁵⁰

Ukoliko ovakav propis bude usvojen bez usvajanja drugih propisa kojima se nastoji smanjiti potražnja, norma koju nameće bit će preuska: kriminaliziranjem isključivo svjesnog korištenja usluga, ove odredbe mogu se protumačiti kao da implicitno dozvoljavaju kupovanje seksualnih usluga u svim drugim okolnostima, uključujući tu i okolnosti u kojima se podstiče iskorištavanje koje vodi do trgovine ljudima.

Treba istaći i to da žrtve mogu, ali ne moraju, sebe smatrati žrtvama za vrijeme njihovog iskorištavanja.¹⁵¹

148 Ibid., str. 243; također pogledati: Eurostat, *Demografski bilans, 2019.*, [internet stranica] (Eurostat) Dostupno na: [https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Demographic_balance_2019_\(thousands\).png](https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:Demographic_balance_2019_(thousands).png) (otvoreno posljednji put 2.12.2020.)

149 Andrea Di Nicola i Paolo Ruspini, "Learning from Clients", in *Prostitution and Human Trafficking: Focus on Clients (Učimo od klijenata: Prostitucija i trgovina ljudima: naglasak na klijentima)*, urednici: A. Di Nicola et al. (New York: Springer, 2009.), str. 231–232. („šokantna je ta zajednička spoznaja klijenata o iskorištavanju i iz toga proisteklim tehnikama neutralizacije. Jedan klijent navodi: kad bih mogao razlikovati između prinudnog i dobrovoljnog, to vjerovatno ne bi imalo utjecaja na moj izbor. To je potpuno pogrešno, naravno" (klijent iz Nizozemske), također pogledati: Martin A. Monto, "Female Prostitution, Customers, and Violence", *Violence Against Women (Prostitucija žena, klijenti i nasilje, Nasilje nad ženama) 160/177 (2004)* (gdje se navodi da većina klijenata, iako ne prihvataju vlastitu ulogu u ovom problemu, ipak shvataju da su prostitutke žrtve svoje djelatnosti.).

150 Andrea Di Nicola i Paolo Ruspini, "Learning from Clients", in *Prostitution and Human Trafficking: Focus on Clients (Učimo od klijenata: Prostitucija i trgovina ljudima: naglasak na klijentima)*, urednici: A. Di Nicola et al. (New York: Springer, 2009.), str. 232.

151 Laura Simich, Lucia Goyen, i Karen Mallozzi, *Improving Human Trafficking Victim Identification – Validation and Dissemination of a Screening Tool, (Poboljšanje identifikacije žrtava trgovine ljudima – validacija i distribucija alata za skrining)* (New York: Vera Institute, juni 2014.), str. 172. Neke žrtve trgovine ljudima ne doživljavaju se žrtvama tokom perioda iskorištavanja, zbog nepoznavanja krivičnog djela, okrivljivanja sebe za situaciju u kojoj su se našle ili zbog osjećaja stida.

Uz sve to, žrtve vrlo vjerovatno imaju razloga da ne povjeravaju klijentu svoj položaj, zbog straha od kazne trgovca ljudima, pa čak i klijenta, koji možda ne saosjeća sa žrtvom trgovine ljudima. Isto tako je malo vjerovatno da će trgovac ljudima obavijestiti klijenta da je osoba koja pruža usluge žrtva trgovine ljudima, imajući u vidu činjenicu da će čineći to razotkriti svoju ulogu u počinjenju krivičnog djela.

Kriminalizacija korištenja usluga kao oblika trgovine ljudima

Alternativa kriminalizaciji „svjesnog korištenja usluga“ jeste pristup kojim se kupovina usluga žrtava trgovine ljudima tretira kao oblik trgovine ljudima. Drugim riječima, u takvim okolnostima kupac se tereti za trgovinu ljudima zbog kupovine seksualnih usluga od žrtve trgovine ljudima. Ovaj pristup kriminalizaciji tereti kupca usluga za učesće u lancu trgovine ljudima, zbog činjenice da je korisnik usluge taj koji iskorištava žrtvu te time i sam učestvuje kao saučesnik u procesu trgovine ljudima. Najjednostavniji primjer propisa ove vrste na djelu bio bi u situaciji kada korisnik usluge prima maloljetnu osobu (u cilju stupanja u seksualni odnos) znajući da se radi o maloljetnoj osobi, pri čemu nije nužno dokazivanje sredstva za izvršenje krivičnog djela.

Prednosti ove vrste odgovora krivičnog pravnog sistema na trgovinu ljudima ogledaju se u mogućnosti da se korisnici usluga krivično gone kao trgovci ljudima, što često sa sobom nosi i strože kazne,¹⁵² što ima snažan potencijal u smislu odvratanja osobe od upuštanja u aktivnosti ove vrste, te time predstavlja sredstvo za suzbijanje potražnje za trgovinom ljudima. Kada se kupovina usluga od žrtve trgovine ljudima tretira kao dio krivičnog djela trgovine ljudima, države koje primjenjuju ovaj pristup potencijalnim korisnicima šalju snažnu poruku da kupovina usluga od žrtve trgovine ljudima može dovesti do krivičnog gonjenja za mnogo teže krivično djelo od traženja usluga prostitucije. ►

► U ovom smislu, ovaj pristup u većoj mjeri odvrća od kupovine seksualnih usluga žrtava trgovine ljudima. Ovaj metod također utvrđuje direktnu vezu između postupaka korisnika usluga i trgovine ljudima, čime se pokazuje njihova odgovornost i štetna uloga koju korisnici usluga igraju u lancu trgovine ljudima.

Manjkavosti odgovora ove vrste ogledaju se u izazovima koje takav odgovor nameće u uspješnom krivičnom gonjenju, jer je ovo rješenje zahtjevno, te je stoga i njegova primjena ograničena. Optuživanje korisnika za trgovinu ljudima, složenije i teže krivično djelo, iziskuje veće resurse za uspješno krivično gonjenje. Kao što je slučaj u velikom broju propisa koji se odnose na korisnike usluga žrtava trgovine ljudima, tužiocima moraju dokazati da je osoba koja je pružila uslugu zaista žrtva trgovine ljudima, kao i dokazati da je korisnik znao da se radi o žrtvi trgovine ljudima, dakle dokazati element mens rea, što može biti veoma teško, kao što je već objašnjeno u gornjem tekstu.

Kriminalizacija korištenja usluga žrtava trgovine ljudima

Metod krivičnog gonjenja korisnika usluga o kojem je bilo riječi u tekstu, odnosi se samo na one koji su svjesno koristili usluge žrtava trgovine ljudima. Još jedan tip propisa odnosi se na korištenje usluga žrtava trgovine ljudima, bez obzira na to da li je korisnik usluge znao ili bio svjestan da je osoba koja se bavi prostitucijom žrtva trgovine ljudima. U pravnom smislu, za ovu vrstu pristupa često se koristi pojam „stroga odgovornost“.

Ovim pristupom kriminaliziraju se postupci na osnovu objektivnog statusa žrtve, pri čemu nije nužno da je korisnik bio svjestan statusa žrtve prije korištenja njenih usluga. U ovom modelu, od tužilaca se traži da dokažu da je osumnjičeni kupio seksualne usluge od druge osobe, i da je ta osoba žrtva trgovine ljudima. U ovom trenutku samo dvije države članice OSCE-a primjenjuju ovaj pristup odraslim žrtvama i to Kipar i Velika Britanija (Engleska i Vels).¹⁵³ Kao što je slučaj i sa propisima o „svjesnom korištenju usluga“, zbog statusa žrtve kazne za ovo krivično djelo često su, iako ne uvijek, strože u odnosu na kazne predviđene za krivično djelo kupovine seksualnih usluga.

152 Ministarstvo pravde SAD, Zakon 1591 „trgovina djecom ili odraslim osobama zbog seksa ili primjenom sile, prevare ili prinude“. Dostupno na: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1591> (otvoreno posljednji put 05. aprila 2021.). Često se dešava da optuživanje korisnika usluga za trgovinu ljudima nosi strožu kaznu od one propisane zakonima kojima se cilja samo korištenje usluga žrtve trgovine ljudima. Međutim, treba reći da to nije inherentna komponenta ovog modela.

153 Ovaj metod kriminalizacije trenutno se primjenjuje u Kipru, gdje je članom 17(a) Zakona o borbi protiv trgovine ljudima propisano da će svaki korisnik usluga žrtava trgovine ljudima krivično odgovarati za to. Članom 53A Zakona o seksualnim deliktima iz 2003. godine, u Velikoj Britaniji (u ovom slučaju samo u Engleskoj i Velsu), propisana je krivična odgovornost za svakoga ko kupi seksualne usluge od osoba u prostituciji koje su žrtve iskorištavanja primjenom sile, prinude ili obmane..

Primjeri ovih propisa u državama članicama OSCE-a:

KIPAR¹⁵⁴

Član 17 A

Prema odredbama ovog Zakona, svako ko zatraži, pronađe ili iskoristi rad ili druge usluge žrtava seksualnog iskorištavanja, kako je to propisano članom 2 ovog Zakona, odgovarat će za krivično djelo i u slučaju osuđujuće presude, biti osuđen na kaznu zatvora u trajanju do deset (10) godina ili novčanu kaznu u iznosu do pedeset hiljada (50.000) eura ili oboje.

U slučaju da je žrtva maloljetna osoba, osoba osuđena za krivično djelo propisano ovim članom bit će osuđena na doživotnu kaznu zatvora ili novčanu kaznu u iznosu do sto hiljada (100.000) eura, ili oboje.

VELIKA BRITANIJA (Engleska i Vels)¹⁵⁵

Član 53A

- Osoba (A) odgovorna je za krivično djelo ako:
 - Ta osoba izvrši ili obeća izvršiti plaćanje za seksualne usluge osobe koja se bavi prostitucijom (B),
 - Treća osoba (C) bavi se iskorištavanjem takve vrste zbog čega će vjerovatno podstaći ili navesti osobu B na pružanje seksualnih usluga za koje je osoba A izvršila ili obećala izvršiti plaćanje, i
 - Osoba C upustila se u gore opisano ponašanje u cilju ili u očekivanju dobiti za sebe ili drugu osobu (izuzev osoba A i B).
- Sljedeće okolnosti nisu relevantne:
 - Gdje će na svijetu biti pružene seksualne usluge, te da li su te usluge pružene ili ne,
 - Da li je osoba A svjesna ili da li treba biti svjesna činjenice da se osoba C bavi iskorištavanjem.
- Osoba C bavi se iskorištavanjem, ako:
 - Osoba C koristi silu, prijetnje (bez obzira na to da li se prijetnje odnose na nasilje) ili bilo kakav drugi oblik prinude, ili
 - Osoba C koristi bilo kakav oblik obmane.
- Osoba proglašena krivom za krivično djelo propisano ovim članom bit će osuđena na kaznu propisanu za krivično djelo nivoa 3 na standardnoj ljestvici.

Analiza

Jedna od najvažnijih prednosti propisa ove vrste ogleđa se u činjenici da oni obuhvataju kupovinu seksualnih usluga od svih žrtava trgovine ljudima, bez obzira na to da li je korisnik usluge bio svjestan njihovog položaja.

Osim toga, eliminisanjem potrebe za utvrđivanjem znanja o položaju žrtve, tužiocima je lakše dokazati optužbe, jer moraju dokazati samo razmjenu novca za seksualni odnos sa žrtvom trgovine ljudima.¹⁵⁶ Međutim, i ovaj pristup ima određene manjkavosti. Naime, ovakav pristup efikasno kriminalizira samo **potražnju direktno vezanu za trgovinu ljudima**, nasuprot potražnji koja podstiče iskorištavanje, što dovodi do trgovine ljudima. U tom smislu se može reći da propisi ove vrste rješavaju problem samo ograničenog dijela ukupne potražnje, koji je manji od onoga predviđenog odredbama člana 9(5).

Uz to, u praksi se mogu javiti izazovi vezani za provedbu ovih propisa u praksi, jer je prilikom njihove primjene nužno dokazati da je osoba od koje su kupljene seksualne usluge bila žrtva trgovine ljudima.¹⁵⁷ Ovaj element može biti teško dokazati ukoliko žrtva nije u mogućnosti da svjedoči zbog straha ili pretrpljene traume, ili iz drugih razloga, što nameće potrebu za dokazivanjem statusa žrtve primjenom drugih indirektnih dokaza. Ovaj problem dodatno se usložnjava zbog nepostojanja procedura za vođenje postupka bez učešća žrtve.

Međutim, s druge strane, propisi ove vrste mogu se posmatrati kao veoma korisno sredstvo za smanjivanje potražnje, jer njihove odredbe u obzir uzimaju i stvarnost u kojoj većina korisnika usluga ove vrste često nema mogućnosti ili želje da utvrdi da li je osoba koja će pružiti usluge žrtva trgovine ljudima ili ne.

Ovi propisi bave se štetnim ponašanjem korisnika, bez obzira na njihova saznanja o položaju žrtve, te stoga predstavljaju odgovor kojim se u prvi plan stavlja otklanjanje štete po žrtvu, a ne mogućnost dokazivanja duševnog stanja korisnika usluge.

Korisnici često imaju motiv da odustanu od nužnog opreza i zanemare znake upozorenja, da bi u slučaju potrebe mogli poricati da su uočili te znake. Iz tog razloga, ovi zakoni u središte stavljaju zaštitu žrtve i utjecaj ponašanja korisnika, a ne njihove moguće namjere.

¹⁵⁶ Nekoliko država nastojalo je usvojiti ovakav pristup nakon što su prepoznate teškoće vezane za dokazivanje mens rea elementa. Pogledati rad autora Siobhán Mullally, *A Commentary on the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings: Article 19 Criminalisation of the use of services of a victim* (Komentar Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima: član 19-kriminalizacija korištenja usluga žrtve) (Beč: Institut Ludwig Boltzmann za temeljna i ljudska prava, 2020.), tačka 19.20.

¹⁵⁷ Andrea Matolcsi, "Police Implementation of the Partial Sex Purchase Ban in England and Wales" (Kako je policija u praksi provela djelimičnu zabranu kupovine seksualnih usluga u Engleskoj i Velsu), (*European Journal on Criminal Policy and Research*, 2020.). Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s10610-020-09471-2> (otvoreno posljednji put 05. aprila 2021.).

¹⁵⁴ Republika Kipar, član 17A Zakona o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i iskorištavanja ljudi i zaštiti žrtava kojim se dopunjava Zakon iz 2019. godine

¹⁵⁵ Pogledati: Velika Britanija, član 53A Zakona o seksualnim deliktima iz 2003.

U ovom slučaju, kupac ima dužnost da pristupa sa velikim oprezom i dužnom pažnjom pri kupovini seksualnih usluga, umjesto očekivanja da će žrtva informirati korisnika o svom statusu žrtve (što, u svjetlu dokaza predočenih u gornjem tekstu, može, ali ne mora odvratiti korisnika od kupovine usluga). Imajući u vidu činjenicu da kupac uvijek ima izbor da izvrši kupovinu ili da odustane od nje, te da žrtva nema tu mogućnost, ovaj metod usmjeren je na pravu osobu.

Ovakvi propisi, zbog skromnijih zahtjeva u pogledu dokazivanja, također su podesniji u pogledu njihove prilagodbe veličini problema, jer istražitelji nisu ograničeni samo na one predmete u kojima postoje dokazi da je korisnik usluge znao za status žrtve.

Ovaj pristup kriminalizaciji korištenja usluga žrtava trgovine ljudima predstavlja pozitivan primjer upravljanja rizikom. Ovi propisi prednost daju zaštiti žrtava trgovine ljudima, a teret dokazivanja stavljaju na korisnika. Ovakva vrsta propisa također pomaže u utvrđivanju šireg normativnog okvira vezanog za rizično ponašanje, jer normu ne ograničava samo na određene okolnosti. U tom smislu, propisi ove vrste, ukoliko se primjenjuju u cijelosti, vrlo će vjerovatno značajno doprinijeti ostvarenju ciljeva propisanih članom 9(5), te značajno umanjiti potražnju koja podstiče iskorištavanje koje dovodi do trgovine ljudima.

Kriminaliziranje korištenja djece žrtava trgovine ljudima

Neke države ili lokalne vlasti usvojile su neku varijantu pristupa stroge odgovornosti opisanog u gornjem tekstu, u nastojanju da zaštite djecu žrtve trgovine ljudima. Na primjer, u saveznoj državi Washington u SAD, usvojen je zakon kojim se kriminalizira kupovina seksualnih usluga od maloljetne osobe, bez obzira na to da li je korisnik usluge znao da se radi o maloljetnoj osobi ili ne.¹⁵⁸ Obrazloženje za upotrebu propisa ove vrste leži u samoj prirodi djela ovakve vrste, te nesposobnosti djece da daju pristanak na takvo djelo.

SAVEZNA DRŽAVA WASHINGTON (SAD)

RCW 9.68A.100

1. Osoba je kriva za komercijalno seksualno zlostavljanje maloljetne osobe ako:
 - (a) On ili ona pruži bilo šta od vrijednosti maloljetnoj osobi ili trećem licu na ime naknade za seksualni odnos maloljetne osobe sa njim ili njom;
 - (b) On ili ona pruži ili pristane pružiti bilo šta od vrijednosti maloljetnoj osobi ili trećem licu u skladu sa dogovorom da će se zauzvrat ta maloljetna osoba upustiti u seksualni odnos sa njim ili njom; ili
 - (c) On ili ona zatraži, ponudi ili zahtijeva da se upusti u seksualni odnos sa maloljetnom osobom u zamjenu za bilo šta od vrijednosti.
2. Komercijalno seksualno zlostavljanje maloljetne osobe predstavlja krivično djelo klase B kažnjivo u skladu sa odredbama člana 9A.20 Revidiranog krivičnog zakonika savezne države Washington.
3. Uz kaznu propisanu odredbama člana 9A.20 Revidiranog krivičnog zakonika savezne države Washington, osoba proglašena krivom za komercijalno seksualno zlostavljanje maloljetne osobe bit će kažnjena u skladu sa odredbama člana 9A.88.130 i 9A.88.140 Revidiranog krivičnog zakonika savezne države Washington.
4. Pristanak maloljetne osobe na seksualni odnos ne predstavlja opravdanje za bilo koje krivično djelo propisano ovim članom.

Revidirani krivični zakonik savezne države Washington, član 9.68A.110(3)

U slučaju krivične odgovornosti počinioca propisane članovima 9.68A.040, 9.68A.090, 9.68A.100, 9.68A.101, ili 9.68A.102, Revidiranog krivičnog zakonika savezne države Washington, činjenica da optuženi nije bio svjestan dobi žrtve krivičnog djela ne predstavlja opravdanje za postupke počinioca.¹⁵⁹

¹⁵⁸ Revidirani krivični zakonik savezne države Washington (RCW) član 9.68A.100 i član 9.68A.110.

¹⁵⁹ U nastavku istog člana, propisano je kako slijedi: "Tretirat će se kao opravdanje, pod uslovom da optuženi pruži odgovarajuće dokaze za to, ako je u vrijeme počinjenja krivičnog djela počinitelj učinio razuman i dobronamjeren pokušaj da ustanovi stvarnu dob maloljetne osobe, te iz tog razloga zatražio na uvid vozačku dozvolu, dozvolu za stupanje u brak, rodni listi ili drugi službeni identifikacijski dokument matičnog ureda ili obrazovne institucije, te ako se nije isključivo oslonio na usmene tvrdnje ili pretpostavljenu dob maloljetne osobe."

FRANCUSKA¹⁶⁰

Zakon br. 2016-444 od 12. aprila 2016. godine, koji za cilj ima borbu protiv prostitucije i podršku osobama koje se bave prostitucijom (1)

Član. 225-12-1 stav 2

Traženje, prihvatanje ili stupanje u odnose seksualne prirode sa osobom koja se bavi prostitucijom, čak i ako se dešava samo povremeno, u razmjenu za nadoknadu, obećanje nadoknade, davanje robne nadoknade ili obećanje takve nadoknade, podliježe kazni zatvora u trajanju od tri godine i novčanoj kazni u iznosu od 45.000 eura, u okolnostima kada je ta osoba maloljetna ili kada ima određeno ograničenje, poznato ili očigledno počiniocu, nastalo zbog bolesti, nemoći, invaliditeta ili trudnoće.

Ponovo, prednost ovog pristupa ogleda se u lakšem dokazivanju: tužilac mora samo dokazati da je došlo do seksualnog odnosa u zamjenu za novac i da je žrtva u vrijeme počinjenja djela bila maloljetna. Osim toga, propisi ove vrste pružaju mogućnost izricanja strožih kazni za osobe koje iskorištavaju djecu žrtve trgovine ljudima, te dodatni teret stavljaju na korisnike usluga, a ne na žrtve. Zakoni ove vrste mogu imati snažan efekt odvraćanja, jer obično propisuju strože kazne i utvrđuju jasnu društvenu normu osude zlostavljanja djece.¹⁶¹

Još jedna prednost ovog propisa ogleda se u primjeni pristupa „stroge odgovornosti“, pri čemu se na korisnika prenosi teret dokazivanja dobi pružaoca usluga. Primoravanje korisnika da utvrde dob pružaoca usluge još je jedan od načina umanjivanja potražnje za uslugama djece žrtava kao i način njihove zaštite.

Manjkavost ovog pristupa ogleda se u činjenici da se odnosi samo na djecu, bez sveobuhvatnog pristupa rješavanju problema potražnje koja podstiče eksploataciju. Iz tog razloga, ovaj pristup treba koristiti u kombinaciji sa drugim mehanizmima.

Kriminaliziranje svih oblika kupovine seksualnih usluga

Treći pristup sistema krivičnog pravosuđa potražnji koji se koristi na teritoriji država članica OSCE-a, podrazumijeva kriminaliziranje svih oblika kupovine seksualnih usluga, bez obzira na to da li je osoba koja se bavi prostitucijom žrtva trgovine ljudima ili ne, te da li je korisnik usluge toga svjestan. Ova vrsta propisa predstavlja najširi pristup smanjenju potražnje, te se kao takav koristi u sistemima u kojima je prodaja seksualnih usluga zabranjena zakonom, ali i u sistemima u kojima prodaja seksualnih usluga nije zabranjena, tj. u kojima je ta djelatnost dekriminalizirana.

Iako postoje brojne varijacije propisa ove vrste, jedna odlika koja im je zajednička u većini zemalja u kojima se primjenjuju ovi propisi je da se kupovina seksa, bez drugih otežavajućih faktora poput seksa sa djetetom žrtvom ili upotrebe sile, tretira kao krivično djelo relativno niske težine ili prekršaj.

Zbog niske klasifikacije težine krivičnog djela, može se desiti da propisi ove vrste ne odražavaju na adekvatan način težinu krivičnog djela u slučajevima kada korisnik kupuje seksualne usluge od žrtve trgovine ljudima. Međutim, kao što je istaknuto u gornjem tekstu, u ovom slučaju postoji mogućnost primjene više različitih propisa. U nekim državama kriminalizirana je kupovina seksa općenito, dok druge države primjenjuju propise kojima se konkretno kriminalizira korištenje usluga žrtava trgovine ljudima (sa ili bez znanja korisnika usluge o tome). Ta vrsta djela obično se tretira kao krivično djelo veće težine.

Primjeri ovih propisa u državama članicama OSCE-a

IRSKA¹⁶²

Krivični zakon (seksualni delikti) Zakon iz 2017. godine

25. Zakon iz 1993. godine dopunjava se kako slijedi:
- U potpoglavlju (2) poglavlja 1, briše se tačka (a),
 - Slijedeći stav ubacuje se iza člana 7:

Plaćanje i druge vrste naknade za seksualnu aktivnost sa osobom koja se bavi prostitucijom

- 7A. (1) Osoba koja plaća, daje, nudi ili obećava platiti ili dati drugoj osobi (uključujući tu i osobu koja se bavi prostitucijom) novac ili naknadu druge vrste u svrhu upuštanja u seksualni odnos sa osobom koja se bavi prostitucijom, odgovarat će za krivično djelo, te biti kažnjena kako slijedi:
- U slučaju prvog prestupa takve vrste, kaznom klase E, I
 - U slučaju da je riječ o ponovljenom prestupu, kaznom klase D.

¹⁶⁰ Zakon Republike Francuske br. 2016-444 od 13. aprila 2016. koji za cilj ima borbu protiv prostitucije i podršku osobama koje se bave prostitucijom (1), član 20.

¹⁶¹ Republika Kipar, Zakon br. 117(I)/2019, član 10.

¹⁶² Republika Irska, Krivični zakon (seksualni delikti) (2017), str. 19.

FRANCUSKA¹⁶³**Zakon br. 2016-444 od 13. aprila 2016. godine, koji za cilj ima borbu protiv prostitucije i zaštitu osoba koje se bave prostitucijom (1)**

Čl. 611-1. – Traženje, prihvatanje ili stupanje u odnose seksualne prirode sa osobom koja se bavi prostitucijom, u zamjenu za novčanu naknadu, obećanje naknade, pružanje robne naknade ili obećanje robne naknade kažnjivo je kaznom propisanom za prestupe klase pet.

Fizička i pravna lica kriva za prestup propisan odredbama ovog člana također će biti kažnjena jednom ili više dopunskih kazni propisanih u članu 131-16 te u drugom stavu člana 131-17.

II. Dio 2. *bis* Poglavlja V, naslov II, knjiga II istog zakona mijenja se kako slijedi:

1. Nakon riječi "prostitucijom", briše se ostatak rečenice;
2. Član 225-12-1 glasi:

Čl. 225-12-1. – Kada se traženje, prihvatanje ili stupanje u odnose seksualne prirode sa osobom koja se bavi prostitucijom, u zamjenu za novčanu naknadu, obećanje naknade, pružanje robne naknade ili obećanje robne naknade, desi više puta, pod uslovima propisanim u drugom stavu člana 132-11, takav prestup podliježe novčanoj kazni u iznosu od 3.750 eura.

Analiza

Jedno od svojstava propisa ove vrste ogleda se u činjenici da njihov obim u cijelosti obuhvata široku direktivu propisanu članom 9(5) kojom se ističe potreba smanjivanja potražnje koja potiče iskorištavanje, kroz kriminaliziranje svih oblika kupovine seksualnih usluga, bez obzira na okolnosti.¹⁶⁴ Drugim riječima, kako ističe Specijalna izvijestiteljica UN-a za trgovinu ljudima naročito ženama i djecom, obaveza država da smanje potražnju kako je to propisano članom 9(5) može se „efikasno ispuniti“ uvođenjem propisa o odgovornosti svih kupaca seksualnih usluga.¹⁶⁵

Takve propise obično je mnogo lakše primijeniti u praksi u usporedbi sa gore opisanim propisima, jer njihove odredbe ne nameću zahtjev za dokazivanjem da je osoba koja se bavi prostitucijom žrtva trgovine ljudima ili da je korisnik seksualnih usluga bio upoznat s tom činjenicom.

U Francuskoj je, na primjer, u periodu od 2016. do 2018. godine uhapšeno 4.810 kupaca nakon usvajanja propisa kojima se kriminaliziraju svi oblici kupovine seksualnih usluga.¹⁶⁶ U usporedbi s tim, u periodu od 2017. do 2018. godine u 28 država članica EU pokrenuta su ukupno 162 krivična postupka protiv korisnika koji su svjesno koristili usluge žrtava trgovine ljudima.¹⁶⁷ Konačno, ova vrsta propisa počiva na snažnom normativnom okviru, jer jasno pokazuje da je široka lepeza ponašanja, koja su često povezana sa iskorištavanjem i trgovinom ljudima, neprihvatljiva.¹⁶⁸ Iako utvrđivanje odgovornosti nije garancija da će u praksi nestati pojava kupovanja seksualnih usluga, ovakav pristup ipak „služi kao jasno i efikasno sredstvo za suzbijanje navedene pojave.“¹⁶⁹

Zanimljivo je istaći da se u obrazloženju akta ove vrste ispunjenje zahtjeva propisanih članom 9(5) obično ne navodi kao razlog za donošenje. Neke države proglasile su kupovinu seksa nezakonitom prije više decenija, ističući krivičnopravne, sigurnosne i moralne razloge za to. Druge države opredijelile su se za donošenje propisa ove vrste zbog činjenice da svaki oblik kupovine seksa predstavlja vid iskorištavanja i s tim povezanog rodno zasnovanog nasilja, bez obzira na status osobe koja se bavi prostitucijom.¹⁷⁰ Tzv. „nordijski model“ primjer je razmišljanja ove vrste, jer krivičnu odgovornost obrazlaže činjenicom da postoji snažna veza između prostitucije i seksualnog zlostavljanja u djetinjstvu, da je djetinjstvo većine osoba koje se bave prostitucijom bilo ispunjeno patnjom, te da većina kupaca seksualnih usluga iskorištava njihov težak položaj.¹⁷¹ (Trebalo istaći i to da zbog istih razloga nordijski model ne predviđa krivičnu odgovornost za prodaju seksa). Od kada je model ove vrste prvi put usvojen u Švedskoj 1999. godine, došlo je do njegove primjene i u šest drugih država članica OSCE-a¹⁷² kao i u jednoj državi koja je partner OSCE-a za saradnju.¹⁷³

Iako razlozi zbog kojih se u nekim državama kupovina seksa tretira kao krivično djelo mogu biti povezani sa samom prirodom transakcije do koje dolazi prilikom prostitucije, sa stanovišta borbe protiv trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, u kontekstu člana 9(5), kriminaliziranje svih oblika kupovine seksualnih usluga ima svoje opravdanje u činjenici da se na taj način zabranjuju svi oblici kupovine

¹⁶⁶ Generalni inspektorat za socijalno zbrinjavanje, *evaluacija zakona od 13. aprila 2016. godine koji za cilj ima borbu protiv prostitucije i zaštitu osoba koje se bave prostitucijom* (Pariz: Generalni inspektorat za javnu upravu, decembar 2019.), str. 49.

¹⁶⁷ Evropska komisija, *Prikupljanje podataka o trgovini ljudima u EU* (Brisel: Evropska komisija, 20. oktobar 2020.), str. 243.

¹⁶⁸ Niklas Jakobsson i Andreas Kotsadam, *The Law and Economics of International Sex Slavery: Prostitution Laws and Trafficking for Sexual Exploitation* (Zakon i ekonomski aspekti međunarodnog seksualnog ropstva: Zakoni o prostituciji i trgovini ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja) (Göteborg: Universitetet i Göteborgu, maj 2013. godine), str. 7–8.

¹⁶⁹ Ibid., tačka 89.

¹⁷⁰ Kraljevina Švedska, Prijedlog [Prop.] 1997/ 98:55 Kvinnofrid [zakon], str. 22.

¹⁷¹ Kraljevina Švedska, Prijedlog [Prop.] 1997/ 98:55 Kvinnofrid [zakon], 102–04.

¹⁷² Kanada, Francuska, Island, Irska, Norveška i Velika Britanija (Sjeverna Irska) primjenjuju ovaj vid kriminalizacije. Međutim, Kanada se također opredijelila da u svom zakonu zadrži i krivično djelo nudenja seksa na javnim mjestima, čime se malo udaljila od nordijskog modela, koji poziva na dekriminalizaciju prodaje uz istovremenu kriminalizaciju kupovine seksualnih usluga.

¹⁷³ Izrael.

¹⁶³ Zakon Republike Francuske br. 2016-444 od 13. aprila 2016. koji za cilj ima borbu protiv prostitucije i podršku osobama koje se bave prostitucijom (1), član 20.

¹⁶⁴ Kao što je istaknuto u Poglavlju 2 u gornjem tekstu, potražnju treba posmatrati kao: a) pojavu koja podstiče eksploataciju, ne nužno kao pojavu čiji je cilj eksploatacija; b) pojavu vezanu uz eksploataciju, bez obzira na to da li eksploatacija također čini trgovinu ljudima; i c) „dovoljno je da je eksploatacija potaknuta potražnjom dovela do trgovine ljudima, dakle ovim su obuhvaćeni vrbovanje, transport, transfer, čuvanje ili prihvatanje osoba koje će biti eksploatisane kroz prostituciju“.

¹⁶⁵ 20. februar 2006., E/CN.4/2006/62, tačka 88.

Seksualnih usluga, koji mogu djelovati poticajno na iskorištavanje, te time dovesti do trgovine ljudima u cilju ostvarivanja dobiti. Nadalje, uslijed razloga koji su već objašnjeni, zbog kojih korisnici usluga nisu sposobni ili spremni razlučiti između osoba koje su žrtve trgovine ljudima i onih koje to nisu, nije moguće razdvojiti potražnju koja potiče trgovinu ljudima od potražnje za prostitucijom.¹⁷⁴ Prema tome, predlagači ovog pristupa smatraju da je u cilju efikasnog smanjenja potražnje koja potiče trgovinu ljudima nužno suzbiti sve oblike potražnje za prostitucijom.

Indirektni pristupi

Neke države nastojale su uvesti u primjenu druge propise, koji nisu direktno vezani za trgovinu ljudima, poput propisa o krivičnoj odgovornosti za konkretne oblike seksualnog nasilja, u cilju krivičnog gonjenja korisnika krivih za krivična djela nad Žrtvama trgovine ljudima. Takvim propisima kriminaliziraju se ponašanje ili postupci koji se mogu manifestovati prilikom susreta između korisnika usluge i žrtve trgovine ljudima, poput djela fizičkog ili seksualnog nasilja.

Ovim metodama cilj je tretirati postupke korisnika u kontekstu razmjene seksa za novac (poput silovanja ili fizičkog zlostavljanja), mada se u velikom broju slučajeva tim metodama ne nastoji umanjiti potražnja, kako je to propisano Protokolom iz Palerma: ovdje se radi o promjeni važećih zakona u cilju upoznavanja stanovništva sa položajem žrtava trgovine ljudima i postupcima onih koji ih zlostavljaju. Istim zakonima ne uzima se izričito u obzir kontekst trgovine ljudima.

Takvi pristupi obuhvataju, na primjer, propise kojima se kažnjava stupanje u seksualni odnos sa osobom protiv njene/njegove volje, iskorištavanje teškog položaja te osobe, ili korištenje zastrašivanja u cilju stupanja u seksualni odnos,¹⁷⁵ potom propisi kojima se kriminalizira sklapanje protivzakonitog ugovornog odnosa sa osobom koja se bavi prostitucijom,¹⁷⁶ te propisi kojima se uvode mjere u cilju jačanja nadzora nad djelatnošću prostitucije.¹⁷⁷

Propisi o seksualnom nasilju

Mnogi propisi u ovoj kategoriji bave se silovanjem ili seksualnim nasiljem. Njihova primjena moguća je i u kontekstu žrtava trgovine ljudima koje su pretrpjele silovanje korisnika

usluga prostitucije. Takvi propisi u središte pažnje stavljaju ispoljeno seksualno nasilje, neovisno o trgovini ljudima ili komercijalnim aspektima interakcije između napadača i žrtve. Stoga se čin nasilja označava kao silovanje ili istovjetno krivično djelo, ne iz razloga stupanja u seksualni odnos u zamjenu za novac sa žrtvom trgovine ljudima, već zbog činjenice da su zadovoljeni tipični elementi silovanja, poput prisilnog seksualnog odnosa bez pristanka žrtve.

Ove vrste propisa omogućavaju krivično gonjenje počinitelaca nasilja u industriji prostitucije za direktno nasilje nad žrtvom trgovine ljudima ili drugom žrtvom, čime se naglasak stavlja na jedan aspekt u širokoj lepezi patnje koju trpi žrtva. Međutim, ovi propisi imaju i ozbiljne manjkavosti, uključujući tu činjenicu da njima nije obuhvaćen puni dijapazon štete nanesene žrtvi trgovine ljudima; njima se ne uzimaju u obzir komercijalni ili tržišni aspekti iskorištavanja žrtve, niti oni doprinose suzbijanju potražnje kako je to zamišljeno Protokolom.

Kao što je istaknuto u poglavlju 1, šteta nanesena žrtvi ima brojne aspekte: uključujući štetu proisteklu iz činjenice da je osoba postala žrtva trgovine u cilju prostitucije, štetu nastalu ponovljenim seksualnim odnosima bez pristanka, štetu nastalu kao posljedicu ispoljavanja dodatnog nasilja za vrijeme trajanja prostitucije, te trajnu psihološku patnju uzrokovanu tim iskustvima.

Pristup zasnovan na kažnjavanju nasilnih korisnika seksualnih usluga, u obzir uzima samo jednu dimenziju pretrpljene patnje žrtve, dakle dodatnu silu korištenu prilikom silovanja žrtve, dok istovremeno zanemaruje ostale aspekte štete, uključujući tu i štetu nastalu zbog iskustva koje doživi osoba žrtva trgovine ljudima. U tom smislu, propisi o seksualnom nasilju žrtve trgovine ljudima tretiraju kao i sve ostale građane, uvažavajući činjenicu da i one, kao i svi ostali, mogu postati žrtve silovanja. Ovim propisima ne vrednuje se činjenica da stupanje u seksualni odnos bez pristanka žrtve trgovine ljudima ima štetne posljedice po tu žrtvu (što se često može sasvim ispravno okarakterisati kao silovanje), obzirom da je do njega došlo primjenom nezakonitih sredstava poput sile, prevare ili prinude. Ukratko, to što je žrtva seksualnog nasilja također i žrtva trgovine ljudima postaje stvar pravne analize, čime se indirektno sugerše da žrtve trgovine ljudima prihvataju svoje stanje i da ono na njih nema negativan utjecaj.

Osim toga, ova vrsta propisa u praksi se veoma rijetko primjenjuje na žrtve trgovine ljudima, jer činom razmjene novca istovremeno dolazi do slabljenja uvjerenja policije da su sila, prevara, ugroženost ili prinuda imali ulogu u toj razmjeni. Drugim riječima, manja je vjerovatnoća da će silovanje ili seksualni napad biti posmatrani kao takvi kada do njih dođe prilikom transakcije

¹⁷⁴ Mary Honeyball, Report on Sexual Exploitation and Prostitution and Its Impact on Gender Equality (Izveštaj o seksualnom iskorištavanju i prostituciji i njihovom utjecaju na rodnu ravnopravnost) (Brisel: Evropski parlament, Komisija za prava žena i rodnu ravnopravnost, 2014.), str. 7.

¹⁷⁵ Na primjer, pravosudni sistemi nekih država krivično gone počinioc, korisnike usluga, za krivično djelo silovanja, ili manje nasilno krivično djelo. OSCE, *Izveštaj vršiocu dužnosti koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima nakon posjete Austriji 19.–23. novembra 2018. i 14. januara 2019.* (Beč: OSCE, 21. avgust 2020.), tačka 47.

¹⁷⁶ Vijeće Evrope, Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA), 9. *Opšti izvještaj o aktivnostima* (Varšava: Vijeće Evrope, 2020.), tačka 122. U šest država zapošljavanje stranog državljanina bez zakonitog boravka koji je žrtva trgovine ljudima, smatra se krivičnim djelom (Austrija, Danska, Njemačka, Latvija, Poljska i Portugal); Švicarska tretira kao krivično djelo nezakonito zapošljavanje ili iskorištavanje stranih radnika.

¹⁷⁷ Evropska komisija, Studija o rodnoj dimenziji trgovine ljudima: *Konačni izvještaj* (Luksemburg: Evropska komisija, 21. mart 2016.), str. 96.

u kontekstu prostitucije.¹⁷⁸

Ova vrsta odgovora sistema krivičnog pravosuđa također propušta da primijeni bilo kakvu normu kojom bi se umanjila potražnja koja potiče iskorištavanje i time dovodi do trgovine ljudima. U tom pogledu ovi propisi ne nude zaštitu žrtvama trgovine ljudima kao naročito ugroženoj grupi građana. Uz to, bez navođenja bilo kakvih uputa o postupanju u slučaju trgovine ljudima, ovi propisi žrtvama neće omogućiti pristup uslugama na koje bi inače imale pravo kao žrtve trgovine ljudima.

Nezakonito zapošljavanje

Ima država koje nastoje umanjiti potražnju kriminaliziranjem djela koja nisu direktno vezana za kupovinu seksualnih usluga od žrtava trgovine ljudima. Navedeni pristup, pod uslovom da se ispravno primjenjuje, mogao bi obuhvatiti upotrebu ili primanje usluga od žrtava trgovine ljudima. Na primjer, u Švicarskoj postoje odredbe o krivičnoj odgovornosti za nezakonito zapošljavanje ili iskorištavanje stranih radnika,¹⁷⁹ dok se u Austriji primjenjuju kaznene odredbe na osobe odgovorne za „zapošljavanje stranih državljana bez zakonitog boravka koji su žrtve trgovine ljudima“.¹⁸⁰

Teoretski govoreći, takvi propisi mogli bi omogućiti krivično gonjenje osoba koje „zapošljavaju“ žrtvu trgovine ljudima koja je strani državljanin,¹⁸¹ iako njihove odredbe ne bi bilo moguće primijeniti na domaće žrtve trgovine ljudima (u slučaju propisa koji se primjenjuje u Švicarskoj, čak se ni ne spominje status osobe kao žrtve trgovine ljudima).

Međutim, postoje brojne prepreke primjeni ovih propisa. Na primjer, u slučaju propisa koji se primjenjuje u Austriji, policija je dužna dokazati da je došlo do seksualnog odnosa i razmjene novca, da je ta razmjena predstavljala vid zapošljavanja, da je osoba koja se bavi prostitucijom i strani državljanin i da ne uživa pravo boravka u Austriji (tj. da je tu nezakonito), da je osoba koja se bavi prostitucijom žrtva trgovine ljudima, te da je „poslodavac“ bio svjestan toga. Prema tome, ovaj propis istovjetan je propisu koji tretira „svjesno korištenje usluga“

a koji se odnosi na strane državljane žrtve trgovine ljudima. U takvim slučajevima, budući da se zakon odnosi samo na žrtve trgovine ljudima bez zakonitog boravka, ovdje je u središtu pažnje status osobe, a ne korištenje usluga žrtve trgovine ljudima.

Kriminaliziranje omogućavanja potražnje

Uz krivične odredbe kojima se tretira korisnik usluge, neke države nastojale su suzbiti ili prekinuti lanac potražnje kroz uvođenje krivičnih odredbi za online platforme (i njihove operatore) koji omogućavaju potražnju, tj. internet stranica na kojima se nude seksualne usluge ili koje služe kao forum za komunikaciju između kupaca i korisnika. Takav pristup državama daje mogućnost da ispune svoje obaveze proistekle iz Protokola iz Palerma i smanje potražnju sprečavanjem kupaca i korisnika da pristupe tržištu prostitucije, te kažnjavanjem trećih lica za promoviranje ili omogućavanje potražnje te vrste.

Ovaj model uveden je nedavno kao odgovor sistema krivičnog pravosuđa na sve učestalije posredovanje aktera na internetu u industriji prostitucije. Kako je istaknuto u izvještaju OSR/CTHB-a pod nazivom: Korištenje inovacija u borbi protiv trgovine ljudima: detaljna analiza tehnoloških alata,¹⁸² tehnologija, a naročito internet, doveli su do rasta tržišta za trgovinu ljudima u cilju seksualnog iskorištavanja. Internet je trgovcima ljudima omogućio bolji pristup tržištu, te omogućio prodaju novih usluga (npr., emitovanje uživo, putem interneta, tzv. web streaming), uklonio barijere između kupaca i osoba koje se bave prostitucijom, te time podstakao kupce seksualnih usluga da pristupe tržištu.¹⁸³

Ovakva situacija kupcima nudi veći izbor, lakši pristup tržištu, transparentnost tržišta, sigurnost i anonimnost, te stoga raste i potražnja za robama i uslugama žrtava trgovine ljudima.¹⁸⁴ Zbog toga neke države platforme ove vrste posmatraju kao primarnu komponentu lanca trgovine ljudima i pokretače potražnje.

Više informacija o ovoj metodi prekidanja lanca potražnje kroz sankcionisanje online platformi, sadržano je u Poglavlju 4 u nastavku teksta.

178 Centar za krivičnopravne studije „We Shouldn't Have to Put Up With This: Street Sex Work and Violence“ („Ovo ne bismo trebali podnositi: seksualni rad na ulici i nasilje“) (*Crime and Justice Monitor* 42, Zima 2000/2001). Dostupno na: <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/09627250008552877.pdf> (otvoreno posljednji put: 30. oktobra 2020.); Sonia Elks, „Sex workers denied justice over rapes, says UK prostitutes' collective“ (Seksualnim radnicama uskraćena pravda za silovanje, tvrde iz kolektiva prostitutki Velike Britanije), [internet stranica] (Reuters, 5. novembar 2019.). dostupno na: <https://www.Reuters.com/article/us-britain-women-rape-trfn/sex-workers-denied-justice-over-rapes-says-uk-prostitutes-collective-idUSKBN1XF1QE>, (otvoreno posljednji put: 30. oktobra 2020.); Melissa Ditmore i Catherine Poulcallec-Gordon, „Human Rights violations: The acceptance of violence against sex workers in New York“ (Kršenja ljudskih prava: prihvatanje nasilja nad seksualnim radnicima u New Yorku“) (*Research for Sex Work* 6. decembar 2003.). Dostupno na: <https://sexworkersproject.org/downloads/DitmorePoulcallec200312.pdf> (posljednji put otvoreno: 30. oktobra 2020.).

179 Vijeće Evrope, Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) 9. *Opšti izvještaj o aktivnostima*, (Varšava: Vijeće Evrope, 2020.), tačka 122.

180 *ibid.*, za više informacija pogledati: Republika Austrija, Zakon o zapošljavanju stranaca, čl. 28c stav 2 tačka 2. dostupno na: https://www.legislationline.org/download/id/7183/file/Austria_Act_Governing_Employment_Foreign_Nationals_1975_am2013_en.pdf (otvoreno posljednji put 05. aprila 2021.).

181 Vijeće Evrope, Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) 9. *Opšti izvještaj o aktivnostima*, (Varšava: Vijeće Evrope, 2020.), tačka 122.

182 Cjelokupan izvještaj nalazi se na sljedećoj internet adresi: https://www.osce.org/files/f/ documents/9/6/455206_1.pdf

183 OSCE, *Leveraging innovation to fight trafficking in human beings: A comprehensive analysis of technology tools* (Korištenje inovacija u borbi protiv trgovine ljudima: detaljna analiza tehnoloških alata) (Beč: OSCE, 24. juni 2020.), str. 12–16.

184 *ibid.*, str. 17.

Primjena krivičnog odgovora u borbi protiv potražnje

Mada usvajanje zakona kojima se kriminalizira potražnja predstavlja važan prvi korak u nastojanju krivičnog sistema da umanjí potražnju, takvi zakoni nisu dovoljni: sistemima krivičnog pravosuđa potrebni su resursi poput zaposlenih ljudi, materijalnih sredstava i stručnog znanja, ali je potrebna i politička volja za provedbu tih zakona i ostvarenje željenog cilja. Imajući u vidu obim i razmjere potražnje, odgovarajući obim primjene ovih propisa vjerovatno je najvažnija pretpostavka za ostvarenje tog cilja.

Kao što je istaknuto u gornjem tekstu, kada je bilo riječi o statističkim pokazateljima o broju pokrenutih postupaka i osuđujućih presuda u vezi sa korištenjem usluga žrtava trgovine ljudima, postoji velika razlika između različitih država članica OSCE-a u pogledu primjene krivičnih odgovora. Različite države članice primjenjuju ponekad drastično različite pristupe u načinima identifikacije, hapšenja i kažnjavanja kupaca i korisnika, što je prisutno čak i među državama koje primjenjuju istovjetne pravne standarde. Iako većina država članica primjenjuje neku vrstu propisa koja se može koristiti u cilju smanjenja potražnje, a neke koriste kombinaciju dva ili više propisa, usljed ograničenog obima primjene ovih propisa većina država članica ne pristupa aktivno identifikaciji, hapšenju, krivičnom gonjenju i kažnjavanju kreatora potražnje.

Ograničeno krivično gonjenje korisnika

U regiji OSCE-a zabilježen je ograničen obim krivičnog gonjenja korisnika, imajući u vidu brojne propise kojima se kriminalizira korištenje ovih usluga, kao i razmjere trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja u regiji (broj identifikovanih žrtava).

Iako su podaci koji se odnose na krivično gonjenje korisnika veoma fragmentirani i nepotpuni, izostanak opipljivog rezultata sasvim je očigledan. Na primjer, prema podacima Evropske komisije, u 2017. i 2018. godini vodila su se samo 162 krivična postupka u vezi sa korištenjem usluga žrtava trgovine ljudima, iako je u istom vremenskom periodu u EU identifikovano ukupno 11.699 žrtava.¹⁸⁵ To znači da se na svake 72 žrtve pokrene jedan postupak protiv korisnika usluga, unatoč činjenici da je broj korisnika daleko veći od broja žrtava.

Ovakva ograničena primjena propisa kojima se krivično gone korisnici usluga žrtava trgovine ljudima uočena je i u državama koje primjenjuju i propise o „svjesnom korištenju usluga“ i propise o strogoj odgovornosti.

Samo 9 od ukupno 22 države u kojima je kriminalizirano svjesno korištenje seksualnih usluga žrtve trgovine ljudima prijavile su slučajeve uspješnog krivičnog gonjenja počinitelaca u nedavnoj prošlosti.¹⁸⁶ U njih četiri, (Litvanija, Estonija, Malta i Bugarska), vođeno je 73% od ukupno 162 krivična postupka na teritoriji EU u periodu od 2017. do 2018. godine.¹⁸⁷ U istom periodu od dvije godine, u pet preostalih država po istom osnovu je vođeno tri ili manje krivičnih postupaka.¹⁸⁸

U Velikoj Britaniji, u kojoj se primjenjuje propis o strogoj odgovornosti, u periodu od 2010. do 2019. godine vođeno je 66 postupaka u vezi sa kupovinom seksualnih usluga od žrtava trgovine ljudima¹⁸⁹, iako je samo u 2019. godini nacionalnom referalnom mehanizmu Velike Britanije upućeno 1.645 potencijalnih žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.¹⁹⁰ U Kipru, gdje je 2019. godine donesen zakon o strogoj odgovornosti, tokom iste godine prijavljena su tri krivična postupka za iskorištavanje žrtve trgovine ljudima.¹⁹¹

186 Ovi podaci proistekli su iz izvještaja Evropske komisije i Vijeća Evrope iz 2016., 2019. i 2020. godine. Evropska komisija, *Izvještaj Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću, treći izvještaj o napretku ostvarenom u borbi protiv trgovine ljudima (2020.) kako je to propisano članom 20. Direktive 2011/36/EU o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima* (Brisel: Evropska komisija, 2020.), str. 58; Evropska komisija, *Prikupljanje podataka o trgovini ljudima u EU*, (Brisel: Evropska komisija, 20. oktobar 2020.), str. 243; Vijeće Evrope, *Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) 9. Opšti izvještaj o aktivnostima*, (Varšava: Vijeće Evrope, 2020.), tačka 123. Sedam država članica EU prijavilo je vođenje krivičnih postupaka prema ovom zakonu (Bugarska, Kipar, Estonija, Grčka, Latvija, Litvanija i Malta), a Sjeverna Makedonija i Srbija imaju i sudsku praksu proisteklu iz primjene propisa ove vrste.

187 Evropska komisija, *Prikupljanje podataka o trgovini ljudima u EU*, (Brisel: Evropska komisija, 20. oktobar 2020.), str. 243. Nažalost, broj krivičnih postupaka i osuđujućih presuda koji je predstavila Evropska komisija ne odražava razliku s obzirom na oblik eksploatacije, zbog čega je vrlo vjerovatno da se značajan broj krivičnih postupaka odnosi na korištenje usluga koje nemaju veze sa trgovinom ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

188 Evropska komisija, *Prikupljanje podataka o trgovini ljudima u EU*, (Brisel: Evropska komisija, 20. oktobar 2020.), str. 243; Evropska komisija, *Izvještaj Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću, treći izvještaj o napretku ostvarenom u borbi protiv trgovine ljudima (2020.) kako je to propisano članom 20. Direktive 2011/36/EU o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima* (Brisel: Evropska komisija, 2020.), str. 55;

189 Tužilaštvo Kraljevine, *Izvještaj o nasilju nad ženama i djevojkama, deseto izdanje* (London: Tužilaštvo Kraljevine, 2017.), str. A40. Dostupno na: https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/publications/cps-vawg-report-2017_1.pdf (posljednji put otvoreno 05. aprila 2021.); *Izvještaj o nasilju nad ženama i djevojkama za 2018.–19. godinu* (London: Tužilaštvo Kraljevine, 2019.), str. A51. Dostupno na: <https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/publications/cps-vawg-report-2019.pdf> (posljednji put otvoreno 05. aprila 2021.);

190 Državna agencija za praćenje krivičnih djela, *Statistika nacionalnog referalnog mehanizma – Godišnji sažetak za 2019. drugo izdanje tabelarnih podataka*, (London: Državna agencija za praćenje krivičnih djela, 2. april 2020.). Dostupno na: <https://www.gov.uk/government/statistics/national-referral-mechanism-statistics-uk-end-of-year-summary-2019> (posljednji put otvoreno 05. aprila 2021.).

191 Ministarstvo vanjskih poslova SAD, *Izvještaj o trgovini ljudima, 20. izdanje* (Washington, Ministarstvo vanjskih poslova SAD, juni 2020.), str. 179; Evropska komisija, *Izvještaj Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću, treći izvještaj o napretku ostvarenom u borbi protiv trgovine ljudima (2020.) kako je to propisano članom 20. Direktive 2011/36/EU o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima* (Brisel: Evropska komisija, 2020.), str. 55.

185 Evropska komisija, *Prikupljanje podataka o trgovini ljudima u EU* (Brisel: Evropska komisija, 20. oktobar 2020.), str. 12 i 243. Treba istaći da ove brojke obuhvataju i druge usluge žrtava trgovine ljudima, osim seksualnih usluga. Prema tome, vrlo je vjerovatno da se veliki procenat usluga u ovom slučaju odnosi na usluge primljene od žrtava trgovine ljudima u svrhu radne eksploatacije.

Ovako mali broj krivičnih postupaka pokrenutih protiv korisnika usluga pokazuje da uprkos postojanju zakonskih odredbi čija je svrha smanjenje potražnje, primjena tih odredbi u sistemu krivičnog pravosuđa ostaje veoma ograničena,¹⁹² a kao rezultat se javlja situacija u kojoj obim primjene ni izbliza ne odgovara razmjerama problema. Ukratko, kada je u pitanju korištenje žrtava trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, u regiji OSCE-a postoji kultura nekažnjavanja osoba odgovornih za tu pojavu.¹⁹³

Izazovi u provedbi

Postoji nekoliko razloga za izostanak efikasne provedbe ovih propisa. Uz manjkavosti uočene u različitim pravnim standardima, o kojima je bilo riječi u ovom poglavlju, prepreke efikasnoj provedbi krivičnih mjera koje za cilj imaju smanjenje potražnje vezane su za nedovoljnu stručnu osposobljenost pripadnika policije za rad na ovim pitanjima, izazove u prikupljanju dokaza potrebnih za lociranje, identifikaciju i hapšenje kupaca i korisnika, teškoće u provedbi tajnih operacija, te propust da se među aktivnostima koje za cilj imaju smanjenje potražnje utvrde prioriteta. Mnogi od ovih izazova naročito su izraženi u primjeni propisa o „svjesnom korištenju usluga“, budući da ti propisi otežavaju krivično gonjenje korisnika u razmjerama koje bi pokazale neki rezultat.

Nedovoljna stručna osposobljenost pripadnika policije

Adekvatna obuka policijskih službenika nezaobilazna je pretpostavka uspješne primjene propisa kojima se kriminalizira potražnja. Pripadnici policije moraju raspolagati znanjem i biti stručno osposobljeni za provedbu operacija i prikupljanje dokaza potrebnih za krivično gonjenje kupaca i korisnika usluga (u zavisnosti od zakonskog okvira). Imajući u vidu izazove sa kojima se suočavaju istražitelji u prikupljanju potrebnih dokaza i provedbi operacija na sve većem broju mjesta, uključujući tu i online sferu, adekvatna obuka trebala bi obuhvatiti osposobljavanje u primjeni posebnih istražnih tehnika kao što su operacije na internetu ili finansijske istrage.

Osim toga, tokom istrage kupaca ili korisnika usluga, pripadnici policije mogu doći u kontakt sa žrtvama trgovine ljudima, ili se može desiti da identifikacija kupaca ili korisnika može uslijediti kao rezultat identifikacije žrtava trgovine ljudima. Prema tome, pripadnici policije moraju raspolagati znanjem i biti osposobljeni da identifikuju i pruže podršku žrtvama trgovine ljudima, ali i biti osposobljeni za primjenu pristupa kojim se žrtva stavlja u centar pažnje, te pristupa kojim se uvažavaju dobne i rodne karakteristike žrtve.

Realizaciju aktivnosti u ovoj oblasti dodatno komplicira činjenica da u zemljama u kojima kupovina seksualnih usluga nije zabranjena zakonom, ukoliko nije očito da je osoba koja se bavi prostitucijom žrtva trgovine ljudima, kupci i korisnici nisu uvijek na prvi pogled odgovorni za počinjenje krivičnog djela.

Nekoliko država u regiji OSCE-a razvilo je kreativne i efikasne metode smanjenja potražnje kroz operacije policijskih agencija. Neke države članice navele su da su njihovi pripadnici policije prošli adekvatno osposobljavanje.¹⁹⁴ Međutim, općenito govoreći, u mnogim slučajevima pripadnici policije ne poznaju dovoljno ovu problematiku, što se negativno odražava na njihovu sposobnost da primijene krivičnopravne mjere koje se odnose na kupce i korisnike.

Rad na prikupljanju dokaza: lociranje kupaca i korisnika

Ključno pitanje koje se javlja u primjeni trenutno važećih zakona koji se odnose na kupce i korisnike odnosi se na polje u kojem bi akteri sistema krivičnog pravosuđa trebali djelovati u cilju suzbijanja potražnje. U prošlosti je najveći broj operacija proveden na ulici, gdje je meta operacija bila prostitucija. Međutim, sve je češće slučaj da je najveći dio aktivnosti prostitucije premješten u online sferu, uključujući tu oglašavanje, komunikacije, plaćanje, te online zajednice.¹⁹⁵ Zbog te promjene sada je ponašanje kupaca i korisnika manje vidljivo, a istovremeno se povećala efikasnost interakcije između osoba koje se bave prostitucijom i korisnika njihovih usluga. To se negativno odrazilo na primjenu krivičnih mjera, jer je pripadnicima policije mnogo teže ustanoviti identitet kupaca i korisnika ili utvrditi gdje se odvijaju njihove aktivnosti. Također su se javila i pitanja vezana za nadležnost policije, u smislu utvrđivanja mjesta na kojem je izvršeno krivično djelo, što ima utjecaja na odabir organa nadležnog za vođenje istrage i krivičnog postupka, jer je sada moguće da kupac inicira transakciju u jednoj zemlji, dok se trgovac ljudima ili osoba koja se bavi prostitucijom nalaze u drugoj zemlji.

Osim toga, na osnovu primjera iz konkretnih predmeta, izvještaja i razgovora obavljenih sa nadležnim organima i pripadnicima policije, sasvim je jasno da se policija prilikom izvođenja operacija vezanih za trgovinu ljudima gotovo isključivo usmjerava na identifikaciju trgovaca ljudima. Većina policijskih agencija ni ne sagledava u potpunosti mogućnosti za identifikaciju kupaca i korisnika.¹⁹⁶ To je istovremeno posljedica neadekvatne obuke ali i nedovoljnog značaja koji se pripisuje krivičnom gonjenju ovih osoba.

192 Siobhán Mullally, *A Commentary on the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings: Article 19 Criminalisation of the use of services of a victim* (Komentar Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima: član 19–kriminalizacija korištenja usluga žrtve) (Beč: Institut Ludwig Boltzmann za temeljna i ljudska prava, 2020.), tačka 19.21.

193 Evropska komisija, „Dan borbe protiv trgovine ljudima u EU: Komisija poziva na prestanak nekažnjavanja trgovaca ljudima“ [internet stranica] (Brisel). Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/news/eu-anti-trafficking-day-commission-calls-end-impunity-human-traffickers_en (Otvoreno posljednji put 07. januara 2021.);

194 Evropska komisija, *Izveštaj Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću, treći izvještaj o napretku ostvarenom u borbi protiv trgovine ljudima (2020.) kako je to propisano članom 20. Direktive 2011/36/EU o sprečavanju i borbi protiv trgovine ljudima i zaštiti žrtava trgovine ljudima* (Brisel: Evropska komisija, 2020.), str. 51.

195 OSCE, *Leveraging innovation to fight trafficking in human beings: A comprehensive analysis of technology tools* (Korištenje inovacija u borbi protiv trgovine ljudima: detaljna analiza tehnoloških alata) (Beč: OSCE, 24. juni 2020.), str. 12.

196 Pogledati npr.: Andrea Matolcsi, „Police Implementation of the Partial Sex Purchase Ban in England and Wales“ (Kako je policija u praksi provela djelimičnu zabranu kupovine seksualnih usluga u Engleskoj i Velsu), (*European Journal on Criminal Policy and Research*, 2020.).

Međutim, u kontekstu trgovine ljudima u cilju seksualnog iskorištavanja, žrtve trgovine ljudima mogle su stupiti u online interakciju sa stotinama korisnika, što pripadnicima policije daje priliku da lociraju i identifikuju te osobe.

Prema tome, policijski organi trebaju posmatrati svaku identifikaciju žrtve kao priliku da identifikuju korisnike.

Žrtve trgovine ljudima također često mogu pomoći policijskim službama u identifikaciji nasilnih korisnika, i zapravo će vjerovatno biti spremnije da identifikuju takve korisnike, nego da identifikuju trgovca ljudima odgovornog za njihov položaj. Aktivan angažman u ovoj oblasti mogao bi doprinijeti boljoj primjeni „indirektnih propisa“ o kojima je bilo riječi ranije.

Provedba tajnih operacija

Članom 20 Konvencije UN-a protiv transnacionalnog organizovanog kriminala (Konvencija protiv organizovanog kriminala) od država potpisnica se traži da, kada je to moguće, koriste posebne istražne tehnike u cilju borbe protiv krivičnih djela obuhvaćenih Konvencijom i njenim protokolima, uključujući tu i Protokol iz Palerma.¹⁹⁷

Jedan od najrasprostranjenijih i najefikasnijih načina primjene propisa koji se odnose na potražnju jeste primjena tajnih operacija. Operacije ove vrste u Konvenciji protiv organizovanog kriminala nazivaju se „kontrolisanom isporukom“. U jednoj vrsti takve operacije, službenik policije na tajnom zadatku pretvara se da je osoba koja se bavi prostitucijom i dogovara prodaju seksualnih usluga u zamjenu za novac sa kupcem ili korisnikom, koji biva uhapšen nakon isplate novca. Na primjer, službenik policije može se pretvarati da se bavi prostitucijom online ili na ulici, ili se pretvarati da je odrasla ili maloljetna osoba, da bi namamio i identifikovao kupce ili korisnike.

Tajne operacije u cilju hvatanja kupaca i korisnika sve se češće koriste na internetu, jer je internet zamijenio prostituciju na ulici kao primarno mjesto prodaje seksualnih usluga.¹⁹⁸ Pri izvođenju takvih operacija, policija objavljuje lažni online oglas za prodaju seksualnih usluga i čeka da se jave zainteresirani kupci.¹⁹⁹ Slično tome, postoji i mogućnost da se službenici policije pretvaraju da su kupci u cilju otkrivanja lokacije na kojoj se vrše radnje

prostitucije. Nakon otkrivanja, prate se dešavanja na tim lokacijama u cilju hapšenja korisnika.²⁰⁰

Jedna od prednosti operacija ove vrste ogleda se u činjenici da rad na gradnji predmeta tužilaštva ne zahtijeva da se naudi stvarnim žrtvama. Osim toga, takvi predmeti ne zavise od svjedočenja žrtve, koja možda nije u mogućnosti da učestvuje u postupku zbog straha ili pretrpljene traume. Konačno, takve operacije moguće je provesti efikasno i u bilo koje vrijeme, čime se stvaraju pretpostavke da se razmjere operacije prilagode razmjerama potražnje.

Međutim, potrebno je pažljivo osmisliti i planirati takve operacije. Prije svega, realizacija operacija ove vrste mora biti usklađena sa propisima kojima se zabranjuje navođenje nevinih osoba na izvršenje krivičnog djela. U tom smislu, u državama koje pripadaju nadležnosti Evropskog suda za ljudska prava, službenik policije na tajnom zadatku ne smije izvršiti krivično djelo, već umjesto toga mora biti spreman da ispuni krivičnu namjeru počinioca.²⁰¹ Ovaj pravni standard uzrokovao je nespremnost pripadnika policije da se uključe u tajne operacije, što je naročito izraženo u EU. Međutim, postoje zemlje, uključujući tu i zemlje u EU, koje su pokazale da je izvođenje operacija ove vrste i moguće i efikasno.²⁰²

Osim toga, tajne operacije moraju biti izvedene na način da cjelokupna situacija izgleda dovoljno uvjerljivo da dovede do hvatanja ne samo naivnih već i iskusnih kupaca i korisnika. Veća je vjerovatnoća da će iskusni kupci i korisnici otkriti glumca ili nekoga ko oponaša osobu koja se bavi prostitucijom. Zbog toga tajne operacije moraju vjerno odražavati stvarni život u najvećoj mogućoj mjeri, u cilju hapšenja korisnika i kupaca koji su sposobni da identifikuju okolnosti koje se razlikuju od uobičajenih.

Primjena novčanih kazni

U državama članicama u kojima se primjenjuje jedna ili više mjera u cilju kriminaliziranja potražnje, izricanje prekršajnih sankcija ili manjih novčanih kazni kupcima i korisnicima predstavlja uobičajen pristup sistema krivičnog pravosuđa smanjenju potražnje.

Budući da se kupovina seksa često klasifikuje kao prekršaj ili djelo koje ne zahtijeva lišavanje slobode, kazne koje se izriču u državama članicama često su relativno skromne. Na primjer, u nekim slučajevima kazna za kupovinu seksa od moguće žrtve trgovine ljudima može iznositi i manje od 100 eura.²⁰³

197 Iako to nije u potpunosti precizirano tekstem Konvencije o organizovanom kriminalu, pojam posebnih istražnih tehnika nabrojanih u Konvenciji odnosi se na „elektronski nadzor i druge oblike nadzora, te tajne operacije“. UNODC, Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i pripadajući protokoli (New York: Ujedinjeni narodi, 15. novembar 2000.), član 20(1).

198 OSCE, *Leveraging innovation to fight trafficking in human beings: A comprehensive analysis of technology tools (Korištenje inovacija u borbi protiv trgovine ljudima: detaljna analiza tehnoloških alata)* (Beč: OSCE, 24. juni 2020.), str. 13-14.

199 Ured šerifa okruga Cook: „Tajna operacija u cilju hapšenja kupaca seksualnih usluga dovela do hapšenja 10.000 osoba“, [internet stranica] (Čikago: Okrug Cook, 5. februar 2020.). Dostupno na: <https://www.cookcountysheriff.org/national-sex-buyer-stings-reach-10000-arrests/> (otvoreno posljednji put 29. oktobra 2020.).

200 Kajsja Claude, *Targeting the Sex Buyer. The Swedish Example: Stopping Prostitution and Trafficking Where It All Begins (Hvatanje kupaca seksualnih usluga: primjer iz Švedske: Zaustavljanje prostitucije i trgovine ljudima na samom početku)* (Stokholm: Švedski institut, 2010.), str. 14.

201 U svojoj presudi iz 2010. godine u predmetu Bannikova protiv Rusije, Evropski sud za ljudska prava uveo je kriterij „podsticanja“, tj. Navođenja na izvršenje krivičnog djela. U toj presudi se ističe da aktivnosti pripadnika policije moraju biti pasivne, da njima ne bi bio izvršen takav utjecaj na subjekta koji bi ga naveo na počinjenje krivičnog djela koje u suprotnom ne bi bilo počinjeno.“

202 Informacije koje je OSR/CTHB-u pružila jedna država članica EU ukazuju na primjenu takvih mjera u okviru aktivnosti borbe protiv trgovine ljudima

203 Immigrant Council of Ireland, *Stop Traffick! Tackling Demand for Sexual Services of Trafficked Women and Girls* (Dublin: Immigrant Council of Ireland, 2014.), str. 28.

U okolnostima kada su moguće novčane kazne visoke, mogu se javiti izazovi u primjeni jednoobraznog pristupa izricanju kazni u slučajevima kada je određivanje iznosa novčane kazne prepušteno nadležnim organima. U jednoj od država članica, kada je došlo do otkrivanja i razbijanja grupe kupaca seksualnih usluga 2016. godine, uhapšeno je ukupno 100 kupaca, ali je novčana kazna u iznosu od 150 eura²⁰⁴ izrečena za samo 65 kupaca, iako je maksimalna novčana kazna za svakog kupca iznosila 1.500 eura.²⁰⁵

Dosljedna primjena novčanih kazni pri kažnjavanju kupaca, iz perspektive politike rada, predstavlja priliku za države članice iz više razloga. Kao prvo, propust da se primjene kazne propisane zakonom narušava vladavinu zakona i kredibilitet nadležnih institucija. Kao drugo, dosljedno izricanje novčanih kazni može imati snažan odvraćajući efekat. Konačno, kao treće, prihod ostvaren naplatom novčanih kazni nadležni organi mogli bi iskoristiti za realizaciju ciljeva predviđenih politikom rada. Na primjer, u SAD u nekoliko saveznih država prihod ostvaren naplatom novčanih kazni od kupaca i korisnika koristi se za pokriće troškova pružanja usluga žrtvama. Prema tome, korisnici koji svojim postupanjem ugrožavaju žrtve plaćaju za pružanje pomoći i usluga tim žrtvama.²⁰⁶

Nalazi

Različiti krivični propisi na različit način tretiraju potražnju. Međutim, analiza jasno ukazuje na zaključak da neki propisi imaju veći potencijal u odnosu na ostale da dovedu do uspješnog odgovora na potražnju, kako je to propisano Protokolom iz Palermo, Akcionim planom OSCE-a, Konvencijom Vijeća Evrope, Direktivom EU i Konvencijom o ukidanju svih oblika diskriminacije žena (CEDAW).

Na primjer, kriminaliziranje svjesnog korištenja usluga žrtava trgovine ljudima, ili samo kriminaliziranje kupovine usluga djece žrtava trgovine ljudima predstavljaju važne, ali suviše uske odgovore na problem potražnje: ovi pristupi imaju potencijal da dovedu do hapšenja nekih korisnika, ali ne štite sve žrtve niti u potpunosti rješavaju problem potražnje koja dovodi do eksploatacije, a koja vodi do trgovine ljudima. Prema tome, u interesu ispunjenja zahtjeva propisanih Protokolom, usko precizirane propise treba primjenjivati u kombinaciji sa drugim oblicima kriminalizacije.

Osim toga, prilikom izrade krivičnog odgovora i okvira politike rada, države moraju voditi računa i o primjenjivosti propisa, kao i o obimu i razmjerama potražnje. Propisi o strogoj odgovornosti ili propisi kojima se kriminaliziraju svi oblici kupovine seksualnih usluga uspješno prevladavaju ove teškoće i imaju veći potencijal za primjenu u većoj razmjeri.

Kao drugo, primjena propisa predstavlja veoma krupno pitanje. Evidentno je da veliki broj krivičnih odgovora na potražnju nailazi na probleme u primjeni zbog same strukture propisa. Neki propisi policijskim tijelima i tužilaštvima nameću velike zahtjeve, poput dokazivanja da je kupac znao da koristi usluge žrtve trgovine ljudima, iako takvi zahtjevi ne odražavaju realnu sliku transakcija te vrste. Druge prepreke u provedbi javljaju se zbog niza sistemskih faktora, uključujući tu nedovoljnu političku volju, ograničene ljudske i materijalne resurse,²⁰⁷ ili nedovoljnu stručnu osposobljenost. Status quo pokazuje da čak i u onim sistemima u kojima postoje odredbe o krivičnoj odgovornosti „nema dovoljno zalaganja tužilaštva kao ni dovoljno stručnog znanja o razmjerama ili težini krivičnog djela.“²⁰⁸

Primjena propisa stoga mora biti prioritet, jer se primjenom propisa štiti vladavina zakona, štite žrtve, krivci za nanošenje štete izvode pred lice pravde, te se u društvu utvrđuje važna norma u vezi sa zabranjenim aktivnostima. Neprimjenjive ili neopravdano restriktivne mjere onemogućit će države da ostvare željeni cilj, čime će problem potražnje ostati bez rješenja.

Državama je prepušten izbor načina na koji će nastojati umanjiti potražnju. U tom cilju, države mogu kriminalizirati potražnju u nekom obliku, ili primijeniti drugi pristup. Ukoliko države ne kriminaliziraju potražnju, dužne su poduzeti druge korake u cilju ispunjenja obaveza proisteklih iz Protokola iz Palermo. Različite preventivne mjere koje državama stoje na raspolaganju predstavljene su u Poglavlju 4 u nastavku teksta.

Međutim, propust da se kao krivično djelo tretira korištenje usluga žrtve trgovine ljudima ili kupovina seksa općenito, sa sobom nosi određeni rizik. Kao što je slučaj i sa propustom da se utvrdi jasna norma kojom se osuđuje ponašanje koje potiče eksploataciju koja dovodi do trgovine ljudima, isto tako i države koje dozvoljavaju kupovinu seksa mogu bilježiti veće razmjere trgovine ljudima u odnosu na države u kojima se kupovina seksa tretira kao krivično djelo.²⁰⁹

Zakonski okvir koji dozvoljava trećim licima da ostvaruju dobit i kupuju usluge prostitucije, također može izložiti riziku ugrožene žene i djevojčice koje su izložene većim razmjerama nasilja, te u isto vrijeme podsticajno djelovati na tržište prostitucije, pa samim tim dovesti i do povećanja broja žena i maloljetnih ženskih osoba koje trpe nasilje.²¹⁰

Zbog toga su države dužne uvažiti činjenicu da će propust da kriminaliziraju potražnju dovesti do kontraproduktivnih pojava koje će biti teže suzbiti samo primjenom mjera prevencije ili odvraćanja.

207 S Siobhán Mully, *A Commentary on the Council of Europe Convention on Action against Trafficking in Human Beings: Article 19 Criminalisation of the use of services of a victim* (Komentar Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima: član 19-kriminalizacija korištenja usluga žrtve) (Beč: Institut Ludwig Boltzmann za temeljna i ljudska prava, 2020.), tačka 19.24.

208 Ibid., tačka 19.21.

209 Seo-Young Cho, Axel Dreher i Eric Neumayer, *Does Legalized Prostitution Increase Human Trafficking?* (Da li legalizacija prostitucije dovodi do rasta trgovine ljudima?), (World Development 41, 2013.), str. 25.

210 Evropski parlament, *Rezolucija o seksualnom iskorištavanju i prostituciji i njihovom utjecaju na rodnu ravnopravnost*, P7_TA(2014)0162 (Brisel: Evropski parlament, 26. februar 2014.), tačka 34.

204 Ibid., str. 23.

205 Mouvement du Nid, „Izveštaj Francuske“ [pripremljen za potrebe komparativnog izvještaja pod nazivom: „Suzbijanje potražnje“], (Pariz: Mouvement du Nid), str. 9.

206 Savezna država Washington, Revidirani krivični zakon savezne države Washington (RCW) 9.68A.105.

4

Poglavlje 4: Mjere prevencije

Da bi države članice OSCE-a mogle ispuniti svoje međunarodne obaveze i smanjiti potražnju koja potiče trgovinu ljudima u cilju seksualnog iskorištavanja, na raspolaganju im stoje mnoge metode rješavanja problema potražnje, izvan sistema krivičnog pravosuđa. U ovoj publikaciji za te metode koristi se zajednički naziv: mjere prevencije, obzirom da je cilj tih metoda da ostvare utjecaj na potražnju i prije nego što dođe do same transakcije.

Postoje različite vrste mjera prevencije, kao što su programi, politike rada, propisi i zakonodavne mjere. Ove metode obuhvataju kampanje informisanja javnosti, obrazovne programe, kodekse ponašanja ili politike zapošljavanja, istraživačke inicijative, te aktivnosti usmjerene na odvracanje/ometanje aktivnosti koje pasivno ili aktivno utječu na kupca i njegovo ponašanje. Takve inicijative mogu biti konkretno usmjerene na kupca, i time fokusirane na problem trgovine ljudima u cilju seksualnog iskorištavanja, ili usmjerene na suzbijanje potražnje uopšte.²¹¹

Istraživanje provedeno za potrebe izrade ove publikacije ukazalo je na primjere primjene mjera prevencije u 27 od ukupno 57 država članica OSCE-a. Provedba ovih inicijativa trajala je u periodu od 2005. do 2020. godine, iako su gotovo sve opisane inicijative bile aktivno promovirane u toku ograničenog vremenskog perioda (u trajanju od jednog do dva mjeseca, ili u nekim slučajevima do godinu dana).

Države članice samostalno su realizirale identifikovane preventivne mjere, ili su ih finansirale, dok su za provedbu bile zadužene organizacije civilnog društva, ili su realizaciju mjera u cijelosti podržavale organizacije civilnog društva ili privatni sektor. Više od 50% identifikovanih inicijativa realizirale su organizacije civilnog društva, pri čemu se učešće organizacija civilnog društva povećavalo u primjeni određenih metoda prevencije, poput kampanja informisanja javnosti.

U ovom poglavlju navode se primjeri aktivnosti u regiji OSCE-a i razmatraju njihove prednosti i nedostaci u kontekstu smanjenja potražnje. Ovdje predstavljamo četiri kategorije aktivnosti i to: informisanje javnosti, obrazovanje, odvracanje i ometanje.

Kampanje informisanja javnosti

Kao što je istaknuto u gornjem tekstu, Akcioni plan OSCE-a sadrži preporuku upućenu državama članicama koja se odnosi na pokretanje kampanja informisanja javnosti, uključujući:

“informisanje, između ostalog i putem medija, o potrebi smanjenja potražnje za aktivnostima osoba koje su žrtve trgovine ljudima u cilju seksualnog iskorištavanja”²¹²

Kampanje informisanja javnosti u cilju smanjenja potražnje postale su najrasprostranjeniji metod prevencije koji se koristi u regiji OSCE-a. Kampanje te vrste provode pretežno organizacije civilnog društva,²¹³ iako to često čine u saradnji sa nacionalnim ili lokalnim vlastima, ili korištenjem novčanih sredstava nacionalnih ili lokalnih vlasti. Kampanje informisanja javnosti koje je identifikovao OSR/CTHB korištene su u cilju obraćanja specifičnoj grupi korisnika, u cilju utjecaja na sve potencijalne kupce seksualnih usluga ili u cilju informisanja javnosti u cjelini. Ove kampanje obično traju određeno vrijeme, zbog ograničenog iznosa sredstava. Veliki broj kampanja povezan je sa mjerama sistema krivičnog pravosuđa, te je njihov cilj informisati javnost o usvajanju ili postojanju propisa kojima se kriminalizira kupovina seksualnih usluga, uključujući tu i kupovinu seksualnih usluga od žrtava trgovine ljudima.

212 OSCE, *Odluka Ministarskog vijeća br. 2/03 Borba protiv trgovine ljudima*, (Maastricht, 2. decembar 2003.), Poglavlje 4, član 4.11.

213 Norbert Cyrus i Dita Vogel, *DemandAT Working Paper No. 9: Learning from Demand-Side Campaigns against Trafficking in Human Beings: Evaluation as Knowledge-Generator and Project-Improver* (Potražnja na djelu, Izveštaj br. 9: Šta smo naučili kroz provedbu kampanja o potražnji, provedenih u cilju borbe protiv trgovine ljudima: Evaluacija kao generator znanja i sredstvo za poboljšanje projekata) (Beč: ICMPD, juni 2017.), str. 12. U ovom dokumentu navodi se da se pri realizaciji kampanja ove vrste upućuje poziv javnom sektoru za finansiranje, dok kampanju provodi organizacija civilnog društva, koja je zadužena za sve aktivnosti. Do istog zaključka došao je i OSR/CTHB, koji je analizirajući kampanje ove vrste uočio da su organizacije civilnog društva pokretači i realizatori većine provedenih kampanja.

211 Veliki broj inicijativa usmjerenih na kupce i korisnike za cilj ima informisanje kupaca i korisnika o štetnim posljedicama trgovine ljudima, te počiva na ubjeđenju da će korisnici prestati koristiti usluge ako budu upoznati sa štetnim posljedicama trgovine ljudima. U svjetlu dokaza o kojima je bilo riječi ranije u tekstu, naime da su korisnici obično nesporni ili nesposobni da identifikuju žrtve trgovine ljudima, te istraživanja koja pokazuju da kupci i korisnici već znaju da na tržištu prostitucije ima i žrtava trgovine ljudima, potrebno je izvršiti ponovnu evaluaciju kampanja ove vrste, u cilju utvrđivanja njihove efikasnosti.

Kao što će biti pojašnjeno u nastavku, veoma je važno pažljivo osmisliti poruke kampanje. Na primjer, istraživanje koje je proveo OSR/CTHB pokazuje da je veliki broj kampanja usmjeren na informisanje kupaca seksualnih usluga o postojanju trgovine ljudima u industriji prostitucije ili o štetnim posljedicama trgovine ljudima po žrtve. Međutim, kao što je bilo riječi ranije u tekstu, kupci seksualnih usluga uglavnom su svjesni tih činjenica, ali ih ipak zanemaruju, što dovodi u pitanje efikasnost poruka ove vrste kao sredstva za promjenu ponašanja.

Opšte kampanje informisanja javnosti

I države i organizacije civilnog društva nastoje umanjiti potražnju korištenjem niza sredstava, u cilju informisanja javnosti o povezanosti između komercijalne industrije seksa, a naročito prostitucije, i rizika koje sa sobom nosi trgovina ljudima. Te kampanje obično su usmjerene na široku publiku, u nadi da će time biti obuhvaćen i najveći mogući broj potencijalnih kupaca seksualnih usluga. Iako ova vrsta kontakta s građanima nije interaktivnog karaktera,²¹⁴ ipak je postala najčešće korištena mjera prevencije u cilju smanjenja potražnje u regiji OSCE-a te je kao takva uočena u 24 države članice OSCE-a. Organizacije civilnog društva organizovale su više od 55% svih kampanja informisanja javnosti koje je identifikovao OSR/CTHB.²¹⁵ Slijede primjeri zabilježeni u državama članicama.²¹⁶

Bosna i Hercegovina

Organizacija civilnog društva pod nazivom: IFS-Emmaus provela je, 2013. godine, kampanju informisanja javnosti koja je bila usmjerena na korisnike usluga žrtava trgovine ljudima. U oglasima objavljenim tokom kampanje bilo je riječi o zakonskim posljedicama korištenja usluga te vrste, dok je izvještavanje medija o kampanji obuhvatalo razgovore o trendovima uočenim u vezi sa trgovinom ljudima u cilju seksualnog iskorištavanja.²¹⁷

Bugarska

U Bugarskoj je provedeno nekoliko kampanja informisanja javnosti usmjerenih na potencijalne kupce seksualnih usluga, uključujući tu i kampanje provedene 2007.²¹⁸ i 2013. godine, kao i niz oglasa kojima su predstavljene činjenice o kaznama za osobe koje kupuju seksualne usluge od žrtava trgovine

ljudima.²¹⁹ U okviru zajedničke kampanje realizirane pod sloganom: „plaćanje za seks sa žrtvom trgovine ljudima je krivično djelo“, izrađeni su i informativni materijali u cilju prevencije, namijenjeni kupcima seksualnih usluga.²²⁰

Hrvatska

Ured Vlade za ljudska prava i prava nacionalnih manjima pokrenuo je, 2013. godine, kampanju koja je za cilj imala odvratanje muškaraca od kupovine seksualnih usluga kroz pozivanje na društvene norme. Slogan kampanje bio je: „Pravi muškarci ne kupuju žene!“ Kampanja je bila predstavljena građanima na jednom od najvećih trgova u Zagrebu, povodom obilježavanja Dana borbe protiv trgovine ljudima u EU. Realizacija kampanje trajala je godinu dana tokom koje su distribuirani leci i poster, a za te potrebe pokrenuta je stranica na Facebooku.²²¹

Kipar

Kipar je 2013. pokrenuo kampanju podizanja svijesti, koja je bila emitovana putem radio reklama koje su se bavile potražnjom za prostitucijom. Te radio reklame, u organizaciji Ministarstva unutrašnjih poslova, koje je produciralo kampanju u saradnji sa Državnim mehanizmom za prava žena, su počinjale tako što su žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja opisivale svoja traumatična iskustva, a završavale se porukom korisnicima takvih usluga. Jedan radio spot je uključivao žrtvu koja je opisala kako je bila prisiljena na seksualne odnose sa klijentom, a završio se porukom: „Je li ti klijent? STOP!“²²²

Estonija

Ministarstvo pravde i socijalnih pitanja Estonije je 2017. godine, u partnerstvu sa organizacijom civilnog društva „Živjeti za budućnost“ i Estonskim centrom za ljudska prava, pokrenulo kampanju pod nazivom 1ELU (1Život) o prevenciji trgovine ljudima. Radilo se o tri odvojene kampanje, od kojih se druga fokusirala na seksualno iskorištavanje i ulogu korisnika, plasirajući reklame u glavnim internetskim medijskim kućama i biroima za zapošljavanje o rizicima trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.²²³

Francuska

Ministarstvo za prava žena je 2016. godine pokrenulo kampanju uz korištenje plakata u vezi sa novim zakonom kojim se krivičnim djelom proglašava kupovina seksualnih

214 Opšte kampanje informisanja javnosti putem televizije, radija, štampanih ili online medija ne obuhvataju direktan kontakt s kupcima. Stoga se iste smatraju jednostranim vidom komunikacije.

215 Zasnovano na aktuelnim inicijativama koje se provode u cilju suzbijanja potražnje, koje je identifikovao OSR/CTHB.

216 Primjeri navedeni u nastavku ne predstavljaju iscrpnu listu, već služe da pokažu vrste i lokacije poduzetih aktivnosti.

217 Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 17. juli 2017.), tačka 79.

218 Immigrant Council of Ireland, *Stop Traffick! Tackling Demand for Sexual Services of Trafficked Women and Girls* (Stop trgovini ljudima: rješavanje problema potražnje za seksualnim uslugama žena i djevojčica žrtava trgovine ljudima) (Dublin: Immigrant Council of Ireland, 2014.), str. 26.

219 Ibid., str. 26.

220 Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Bugarskoj: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 28. januar 2016.), tačka 112.

221 Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Hrvatskoj: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 4. februar 2016.), tačka 76.

222 Vidi Christodoulou, Josie, „Državni izvještaj: Kipar“, [pripremljeno za „Komparativni izvještaj: ometanje potražnje“], (Nikozija: Mediteranski institut za rodne studije, juli 2017.), str. 32.

223 Vidi Evropska komisija, „Zajedno protiv trgovine ljudima – Estonija“, [web stranica] (Evropska komisija). Dostupno na: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/member-states/estonia_en (pristupljeno 8. decembra 2020.).

usluga u Francuskoj. Tokom Evropskog prvenstva u fudbalu 2016. godine, 100.000 plakata je postavljeno u gradovima domaćinima, a prikazan je i video spot prije utakmica na nacionalnom stadionu Stade de France i na velikim ekranima na mjestima okupljanja navijača.²²⁴

Odmah nakon što je taj zakon usvojen 2016. godine, francuska organizacija civilnog društva Mouvement du Nid je takođe pokrenula jednu kampanju. Nazvana „Les Bourreaux“ (Mučitelji), ona je takođe uključivala plakate i produkciju video spota u trajanju od 50 sekundi. Taj video spot se mogao pogledati na internetu, a kampanja uz korištenje plakata se odvijala aktivno u gradovima širom Francuske, uključujući Metz, Brest, Lille i Nicu.²²⁵

© Mouvement du Nid - AfficheBourreaux

Litvanija

Tokom 2005. godine, dvije litvanske NVO su vodile kampanju putem bilborda pod nazivom „Sramotno je kupiti ženu!“ u 13 većih i manjih gradova u državi. Tom inicijativom je naglašen uticaj prostitucije na trgovinu ljudima u državi, sa ciljem

²²⁴ Vidi Mouvement du Nid, „Izveštaj Francuske“ [pripremljen za potrebe komparativnog izveštaja pod nazivom: Szbijanje potražnje], (Pariz: Mouvement du Nid), str. 26.

²²⁵ Ibid., str. 37.

suprotstavljanja percepciji klijenata.²²⁶

Island

Organizacija civilnog društva Stígamót vodi kampanje podizanja svijesti o povezanosti trgovine ljudima i prostitucije.²²⁷ U okviru takvih napora je objavila brošuru za muškarce, sa ciljem edukacije o seksualnom nasilju koje je dio prostitucije.²²⁸

Irska

Različiti subjekti u Irskoj su naročito aktivni u razvoju kampanja za podizanje svijesti o potražnji. Irska organizacija civilnog društva Ruhama je razvila kampanju pod nazivom „Mi to ne kupujemo“, koja je provedena na mnoštvo načina (vanjske reklame, radio, odnosi sa javnošću, internet i društvene mreže) da bi se stiglo do najšire moguće publike. Taj slogan je prikazan na autobusima i telefonskim govornicama, kao i na reklamnim vozilima. Prema ocjeni kampanje, 9% javnosti je bilo upoznato sa kampanjom, uz 2,5 miliona komentara na društvenim mrežama tokom četiri sedmice kampanje.²²⁹

Rumunija

Tokom 2017. godine rumunska Državna agencija za borbu protiv trgovine ljudima provela je kampanju na internetu, pozivajući na smanjenje obima trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja pod motom: „Da li ćete njegovati ili smrviti? Ne plaćajte za seks!“²³⁰ Provedena u partnerstvu sa Ekumenskim udruženjem crkava u Rumuniji (AIDRom), kampanja je konkretno težila ka tome da podigne svijest o trgovini ljudima među muškim korisnicima društvenih mreža.²³¹

²²⁶ Vidi Agencija Evropske unije za osnovna prava, *Tematska studija o trgovini djecom Litvanija*, (Luksemburg: Agencija Evropske unije za osnovna prava, 10. avgust 2012.), str. 15.; I Imigracijsko vijeće Irske, *Komparativni izvještaj: Ometanje potražnje* (Dublin: Imigracijsko vijeće Irske, 2018), str. 20.

²²⁷ Vidi Vijeće Evrope, *Izveštaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima na Islandu: Drugi ciklus evaluacije* (Varšava: Vijeće Evrope, 15. mart 2019.), paragraf 81.

²²⁸ Vidi Stígamót, „Za muškarce“, [web stranica] (Stígamót). Dostupno na: <https://www.stigamot.is/is/fraedsluefni/fyrir-karla> (pristupljeno 2. novembra 2020.).

²²⁹ Vidi Vijeće Evrope, *Izveštaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Irskoj: Drugi ciklus evaluacije* (Varšava: Vijeće Evrope, 20. septembar 2017.), paragraf 92.

²³⁰ Vidi Evropska komisija, „Zajedno protiv trgovine ljudima – Rumunija“ [web stranica] (Brisel). Dostupno na: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/member-states/romania_en (pristupljeno 2. novembra 2020.).

²³¹ Vidi Evropska mreža za prevenciju krivičnih djela, „Rumunija“ [web stranica]. Dostupno na: <https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/Romania.pdf> (pristupljeno 2. novembra 2020.), str. 7.

© ANTIP Campaign - Romania

Organizacija civilnog društva sa sjedištem u SAD-u, koja teži ka uklanjanju potražnje koja potiče trgovinu ljudima, pod nazivom „No Project“, je takođe provela kampanju podizanja svijesti u Rumuniji 2014. godine, održavajući niz umjetničkih događaja u velikim gradovima sa ciljem edukovanja i motivisanja mladih ljudi u svrhu smanjenja potražnje.²³²

Španija

Španska organizacija civilnog društva pod nazivom „Udruženje za prevenciju, reintegraciju i njegu prostituiranih žena (APRAMP)“ je producirala dokumentarni film sa ciljem isticanja opasnosti od trgovine ljudima u prostituciji. Taj film, pod nazivom „Nove djevojke: 24 sata“, uključuje intervjue sa osobama koje su preživjele trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, kao i snimke ulične prostitucije. Prikazujući trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, taj dokumentarni film teži ka tome da edukuje sve gledaoce, uključujući potencijalne klijente, o opasnostima u komercijalnoj industriji seksa.²³³

Vlada Španije je takođe odigrala aktivnu ulogu u podizanju svijesti. Vladina delegacija za pitanje rodno zasnovanog nasilja je pokrenula kampanju 2017. godine, naglašavajući vezu između prostitucije i trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, kao i Twitter slogan da bi obeshrbrila kupovinu seksualnih usluga.²³⁴ Državna policija Španije je 2020. godine, povodom obilježavanja Međunarodnog dana borbe protiv seksualnog iskorištavanja i trgovine ženama i djecom, pokrenula kampanju naglašavajući rasprostranjenost žrtava trgovine ljudima u prostituciji i ulogu potražnje u poticanju tog iskorištavanja.²³⁵ Koristeći slogan „bez klijenata nema trgovine ljudima“, kampanja je privukla pažnju klijenata na situaciju u kojoj se nalaze žene koje se bave prostitucijom u Španiji, gdje je 80% tih žena žrtva trgovine ljudima od strane kriminalnih organizacija.²³⁶

Švedska

Administrativni odbor okruga Stockholm je 2016. godine pokrenuo kampanju pod nazivom „Ti odlučuješ“, koja je uključivala jedan film i težila ka tome da naglasi vezu između kupovine seksualnih usluga i trgovine ljudima.²³⁷ Švedske vlasti su izvjestile Vijeće Evrope da je kampanja obuhvatila „više od 1,6 miliona ljudi putem društvenih mreža i novinskih publikacija“.²³⁸

„Za pravičan seks“ je kampanja pružanja podrške i podizanja svijesti u Švedskoj koja teži da podstakne razvoj inicijativa koje se više fokusiraju na potražnju, posvećujući pažnju korisnicima, a takođe pokušavajući da utiče na donosiocel odluka u vezi sa nedostatkom napretka po pitanju hvatanja u koštac sa potražnjom.²³⁹

Ujedinjeno Kraljevstvo

Kampanja „Ukinimo potražnju“ je pokrenuta 2014. godine u UK, kao kampanja javnog zagovaranja za uvođenje krivičnog djela kupovine seksa u UK. Organizacija Crime-Stoppers je takođe objavljivala, iako u kratkom vremenskom periodu,²⁴⁰ reklame kojima se kupci upozoravaju na prostituciju, pod motom:

²³⁴ Vidi Vijeće Evrope, *Izveštaj Španije podnesen u skladu sa članom 68. stav 1 Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici* (Izveštaj o provedbi), (Varšava: Vijeće Evrope, 19. februar 2019.), str. 21, 29.

²³⁵ Vidi Policia Nacional, „Više od 80% prostituiranih žena u Španiji su pod prisilom“, [web stranica] (Twitter, 23. septembar 2020.). Dostupno na: https://twitter.com/policia/status/1308668924817338368?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Eetembed%7Ctwttr-m%5E1308668924817338368%7Ctwtgr%5E-share_3&ref_url=https%3A%2F%2Felpais.com%2Fsociedad%2F2020-09-23%2Fel-gobierno-refor-mara-el-codigo-penal-para-castigar-a-los-duenos-de-los-locales-en-los-que-se-ejerza-la-prostitucion.html (pristupljeno 5. novembra 2020.).

²³⁶ Ibid.,

²³⁷ Vidi Vijeće Evrope, *Izveštaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Švedskoj: Drugi ciklus evaluacije* (Varšava: Vijeće Evrope, 8. juni 2018.), paragraf 61.

²³⁸ Ibid., paragraf 61.

²³⁹ Vidi Evropska komisija, *Studija o inicijativama za sprečavanje trgovine ljudima: Završni izvještaj*, (Luksemburg: Evropska komisija, 20. oktobar 2015.), str. 56.

²⁴⁰ Vidi Johanna Niemi i Jussi Aaltonen, *Zlostavljanje žrtve seksualne djelatnosti: evaluacija kupovine seksualnih usluga u Finskoj*, (Finska: Ministarstvo pravde, 2014.), str. 58.

²³² Vidi Evropska komisija, *Studija o inicijativama za sprečavanje trgovine ljudima: Završni izvještaj*, (Luksemburg: Evropska komisija, 20. oktobar 2015.), str. 136.

²³³ Vidi Vijeće Evrope, *Izveštaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Španiji: Drugi ciklus evaluacije* (Varšava: Vijeće Evrope, 20. juni 2018.), paragraf 113. Uvodni video snimak možete pogledati na: <https://vimeo.com/123761910>

„uđete kao klijent, a izađete kao silovatelj“²⁴¹ (kasnije promijenjeno u „... izađete kao kriminalac“). Ta kampanja se odvijala u periodu kada i uvođenje striktnog krivičnog djela u Engleskoj i Velju.

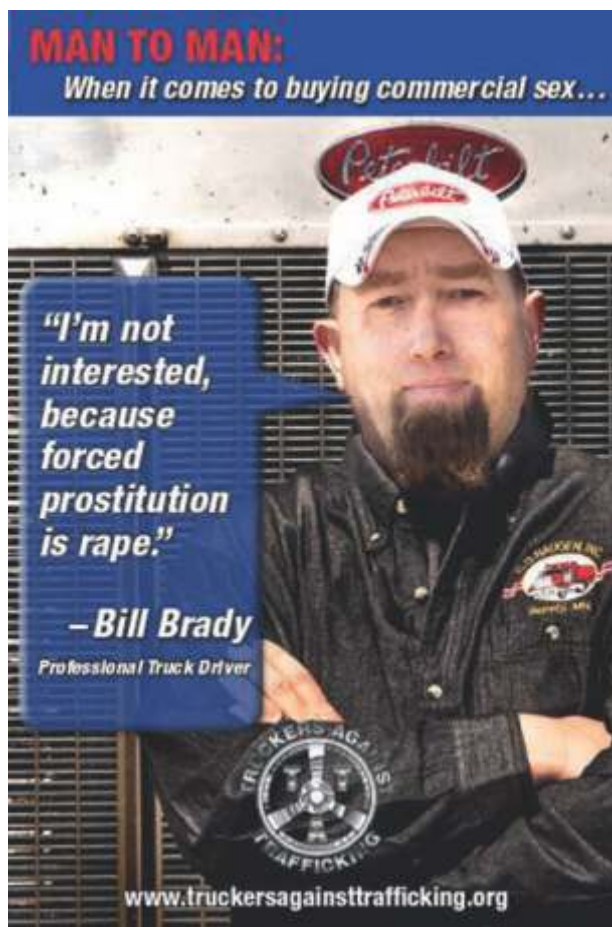
Sektorske kampanje podizanja svijesti

Neke kampanje za podizanje svijesti imaju za cilj da utiču na specifične grupe koje doprinose stvaranju potražnje, naročito na one za koje se smatra da značajno doprinose potražnji u određenoj državi, ili one koje se nalaze u sektoru visokog rizika od trgovine ljudima. Direktno komunicirajući sa njihovom ciljnom publikom, takve kampanje imaju za cilj da povećaju uticaj na neki specifičan oblik potražnje. Kampanje ove vrste u različitim državama članicama OSCE-a su bile naročito usmjerene ka privrednim granama prevoz i turizma.

PREVOZ

U Gruziji, ciljna grupa kampanje bili su prevoznici, naročito vozači kamiona koji često voze u pograničnom području između Gruzije i Turske, sa težnjom da se educiraju vozači o rizicima u vezi sa trgovinom ljudima i da se stoga smanji njihova potražnja za prostitucijom.²⁴² Organizacije civilnog društva u Gruziji su takođe usmjerile svoje napore ka korisnicima u regionima Adjara i Imereti uz korištenje letaka kojima su naglašavale krivičnu odgovornost za korištenje usluga pruženih od strane žrtava trgovine ljudima.²⁴³

U SAD-u, organizacija „Kamiondžije protiv trgovine ljudima“ je organizovala sličnu kampanju „Kao muškarac muškarcu“, muškim glasovima prenoseći poruku potencijalnim klijentima o krivičnom djelu trgovine seksualnim uslugama. Kampanja teži da smanji potražnju vozača kamiona za prostitucijom, smanjujući nivo tog oblika trgovine ljudima.²⁴⁴

© Truckers Against Trafficking - USA

241 Vidi Alexis A. Aronowitz i Anneke Koning, Shvatanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja" (International Review of Penal Law 85, 2014.), str. 685.

242 O toj kampanji je razgovarano tokom posjete vršioca dužnosti OSCE-ovog koordinatora Gruziji 2019..

243 Vidi OSCE, Izvještaj v.d. OSCE-ovog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima nakon posjete Gruziji 17.-19. juna 2019., (Beč: OSCE, 6. maj 2020.), paragraf 51.

244 Vidi Kamiondžije protiv trgovine ljudima, kampanja „Kao muškarac muškarcu“ [web stranica] Kamiondžije protiv trgovine ljudima. Dostupno na: <https://truckersagainstrafficking.org/man-to-man-campaign/> (pristupljeno 5. novembra 2020.).

TURIZAM

U Italiji je kampanja pod nazivom „Stop seksualnom turizmu“ pokrenuta 2018. godine, težeći ka tome da smanji kupovinu seksualnih usluga od strane italijanskih turista, putem reklama na 57 aerodroma u cijeloj državi.²⁴⁵ Ta kampanja je bila direktan odgovor na veliki broj turista koji su putovali iz Italije ka određestima seksualnog turizma.²⁴⁶ Ova kampanja je pokazala ciljan pristup podizanju svijesti.

© Stop Sexual Tourism - Italy

Kampanje podizanja svijesti su pokretane kao dio velikih sportskih događaja sa velikim brojem gledalaca. Internet stranica koju održava Švicarska, u početku pokrenuta povodom fudbalskog prvenstva EURO 2008, objašnjava klijentima seksualnih usluga kako da prepoznaju znake da je neka osoba žrtva trgovine ljudima te da trebaju reagovati i prijaviti tu situaciju.²⁴⁷ Stranica koristi informacije organizacije civilnog društva koja u Berlinu ima sličnu stranicu usmjerenu ka klijentima u Njemačkoj.²⁴⁸

Napori u Sloveniji su takođe usmjereni ka sektorima prevoza i turizma. Organizacija civilnog društva Drogart je 2015. godine organizovala kampanju „Prostitucija nije uvijek stvar izbora. Često je prisilna.“ Bila je osmišljena sa ciljem da podigne svijest o trgovini ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja među klijentima i osobljem u sektorima turizma i prevoza. Krajnji cilj kampanje je bio da osposobi osoblje i klijente da prepoznaju slučajeve „prisilne prostitucije“ i da obeshrabri kupovinu seksualnih usluga u tim slučajevima. Koristeći edukativnu web stranicu te bilborde u velikim gradovima,

internetske reklame, plakate i druge promotivne materijale u barovima, hotelima i taxi vozilima, ona je težila ka tome da bude vidljiva svim klijentima sektora turizma, ugostiteljstva i prevoza.²⁴⁹

Edukacija

Javne kampanje nisu jedini način obeshrabrivanja potražnje putem podizanja svijesti. Edukativne mjere za hvatanje u koštac sa potražnjom koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja se izričito pominju u članu 9(5). Protokola iz Palerma, OSCE-ovom Akcionom planu i Konvenciji Vijeća Evrope.

Edukativne inicijative identifikovane tokom istraživanja za ovu publikaciju su obično u obliku nastave i programa koji se održavaju u učionici te su uglavnom usmjerene na tri vrste publike: mlade ljude, trenutne klijente i korisnike te na uposlenike koji mogu doći u kontakt sa klijentima i korisnicima.

EDUKACIJA MLADIH

Istraživanje ukazuje na to da većina korisnika prvi put iskuse kupovinu seksualnih usluga u uzrastu mlađem od 25 godina.²⁵⁰ Međutim, programi koji se fokusiraju na muškarce kao potencijalne počinioce i posmatrače rodno zasnovanog nasilja su pokazali pozitivne rezultate kada su u pitanju stavovi, uvjerenja i ponašanje.²⁵¹ Stoga edukacija kojoj su ciljna grupa adolescenti ima značajan potencijal da odvrti od buduće potražnje. Konvencija Vijeća Evrope takođe poziva na uspostavljanje edukativnih programa koji su usmjereni ka mladima i koji uključuju rodnu perspektivu.²⁵²

Nažalost, iako mnoge države članice OSCE-a podržavaju programe za edukaciju i podizanje svijesti mladih o opasnostima u vezi sa trgovinom ljudima,²⁵³ istraživanje obavljeno za ovu publikaciju ukazuje na relativno nizak nivo edukacije sa ciljem pokazivanja veze između trgovine ljudima i potražnje, ili sprečavanja mladih da postanu korisnici.

245 Vidi Vijeće Evrope, *Izveštaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Italiji: Drugi ciklus evaluacije* (Varšava: Vijeće Evrope, 25. januar 2019.), paragraf 131.

246 Vidi Josephine Mckenna, „Italija na vrhu liste međunarodnog seks turizma“, [web stranica] (*The Telegraph*, 6. juni 2013.). Dostupno na: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/italy/10103632/Italy-tops-international-sex-tourism-list.html> (pristupljeno 5. novembra 2020.).

247 Vidi FIZ, „Prostitucija bez prinude i nasilja“ [web stranica] (FIZ). Dostupno na: <http://www.verantwortlicherfreier.ch/en/impressum.html> (pristupljeno 5. novembra 2020.).

248 Vidi Ban Ying Koordinations- und Beratungsstelle gegen Menschenhandel, „Prostitucija bez prinude i nasilja“ [web stranica] (Ban Ying Koordinations- und Beratungsstelle gegen Menschenhandel). Dostupno na: <https://www.ban-ying.de/verantwortlicherfreier/en/impressum.html> (pristupljeno 5. novembra 2020.).

249 Vidi Vijeće Evrope, *Izveštaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Sloveniji: Drugi ciklus evaluacije* (Varšava: Vijeće Evrope, 15. februar 2018.), paragraf 79.

250 Vidi Imigracijsko vijeće Irske, *Stop trgovini ljudima: rješavanje problema potražnje za seksualnim uslugama žena i djevojčica žrtava trgovine ljudima* (Dublin: Imigracijsko vijeće Irske, 2014.), str. 50.

251 Vidi Crooks, Claire, Jaffe, Peter, Dunlop, Caely, Kerry, Amanda i Exner-Cortens, Deinera, „Sprečavanje rodno zasnovanog nasilja među adolescentima i mladim punoljetnicima: Lekcije 25 godina izrade i evaluacije programa“ (*Violence Against Women* 25, 2019.) str. 38

252 Vidi Vijeće Evrope, *Detaljno objašnjenje Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, C.E.T.S. 197* (Varšava: Vijeće Evrope, 16. maj 2005.), paragraf 110

253 Primjeri ove vrste obrazovanja u praksi su školski programi koji razmatraju rizike u vezi sa trgovinom ljudima, uključujući i potražnju i ponudu putem vrbovanja ranjivih žrtava. To su opšteobrazovne inicijative koje nisu konkretno usmjerene ka potražnji. Godišnje inicijative usmjerene ka učenicima, poput one u Grčkoj, se uklapaju u takav profil.

Međutim, neki primjeri ove vrste edukacije ipak postoje u državama članicama OSCE-a.

Herzwerk, austrijska organizacija civilnog društva za borbu protiv trgovine ljudima koja primarno podržava žrtve, uključuje diskusije o potražnji u svoje prezentacije studentima.²⁵⁴ Slično, američka OCD „Seattle protiv ropstva“ vodi četverodijelni edukativni program za borbu protiv trgovine ljudima za srednjoškolce koji uključuje diskusiju o potražnji kao temeljnom uzroku trgovine ljudima.²⁵⁵

Prepoznajući značaj edukacije dječaka o važnosti zdrave muževnosti, Grčka nudi sveobuhvatnu obuku za nastavnike i učenike o seksualnosti. Cilj je smanjiti potražnju koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja putem mijenjanja stavova mladića.²⁵⁶

EDUKACIJA KLIJENATA I KORISNIKA

U Švedskoj i Norveškoj, edukacija klijenata se odvija kroz projekat poznat kao KAST (Köpare av Sexuella Tjänster, odnosno „Klijenti seksualnih usluga“), čiji je cilj da koristi edukaciju u svrhu smanjenja prakse kupovine seksualnih usluga.

© KAST - Norway

254 Vidi Herzwerk, „Ko smo mi“, [web stranica] (Herzwerk Beč). Dostupno na: <https://www.herzwerk-wien.at/who-we-are/> (pristupljeno 5. novembra 2020.).

Kada razgovara sa studentima o trgovini ljudima, NVO Herzwerk u Austriji diskutuje o ulozi muškaraca u stvaranju potražnje, naime, „bez potražnje nema ni ponude“.

255 Vidi Seattle protiv ropstva, „Obuke“, [web stranica] (Seattle protiv ropstva). Dostupno na: <https://www.seattleagainstsavery.org/trainings/> (pristupljeno 5. novembra 2020.).

256 Vidi 7. avgust 2020., br. A/75/289, paragraf 41.

Međutim, u obje države, prisustvo časovima KAST-a je dobrovoljno. To ograničava uticaj projekta na klijente, pošto se mnogi klijenti mogu ustezati od učešća.²⁵⁷ Iako je projekat u Norveškoj, koji vodi organizacija civilnog društva koja djeluje u cijeloj državi, dobio javna finansijska sredstva te iako nudi informacije stotinama klijenata, on možda ne dopire do ključne publike, tj. do nepopustljivih klijenata nevoljnih da promijene svoje ponašanje.²⁵⁸

U SAD-u, edukacija klijenata se vrši putem različitih programa (kolokvijalno nazvanih „škole za klijente“). Takvi su, na primjer, „Program za uhapšene klijente prostitucije“ u San Franciscu, ili „Zaustavite seksualno iskorištavanje“ u Seattleu.²⁵⁹ Neki od tih programa su slični edukaciji klijenata u Norveškoj i Švedskoj, tj. opcioni su, a muškarci uhapšeni zbog kupovine seksualnih usluga mogu da biraju između procesuiranja ili plaćanja naknade i prisustvovanja časovima.²⁶⁰ Druge programe nameće sud kao obavezu, kao dio presude nakon procesuiranja.

Sličan program je uključen u Krivični zakon Francuske. Osobama optuženim za kupovinu seksualnih usluga može biti naređeno da prisustvuju kursu u svrhu obeshrabrivanja kupovine seksualnih usluga, kao dodatna mjera prevencije povratka u vršenje krivičnog djela.²⁶¹

OBUKA USLUŽNIH PRIVREDNIH GRANA

Sa potražnjom se takođe hvata u koštac putem podizanja svijesti osoba koje rade u privatnom sektoru, a koje mogu doći u kontakt sa korisnicima i prodavačima seksualnih usluga. Nakon toga je možda vjerovatnije da će one prijaviti policiji sumnjive slučajeve trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja.

U Švedskoj, na primjer, lanac hotela Scandic je uveo obuku o trgovini ljudima i prostituciji za cjelokupno osoblje koje stupa u kontakt direktno sa gostima. U skladu sa kriminalizacijom

257 Vidi Vijeće Evrope, *Izveštaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Norveškoj: Drugi ciklus evaluacije* (Varšava: Vijeće Evrope, 8. juni 2018.), paragraf 65.; Vidi Evropska komisija, *Studija o rodnoj dimenziji trgovine ljudima: Završni izveštaj*, (Luksemburg: Evropska komisija, 21. mart 2016.), str. 127.

258 Vidi Vijeće Evrope, *Izveštaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Norveškoj: Drugi ciklus evaluacije* (Varšava: Vijeće Evrope, 8. juni 2018.), paragraf 65. Više detalja o projektu u Norveškoj možete pronaći na sljedećoj web stranici: <https://reform.no/prosjekter/kast-gratis-samtaletjeneste-kjop-er-sex/> (pristupljeno 6. aprila 2021.).

259 Vidi Seattle protiv ropstva, „Registrujte se u svrhu zaustavljanja seksualnog iskorištavanja“, [web stranica] (Seattle protiv ropstva). Dostupno na: <https://www.seattleagainstsavery.org/stopping-sexual-exploitation-registration/> (pristupljeno 5. novembra 2020.).

260 Vidi Alexis A. Aronowitz i Anneke Koning, Shvatanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja“ (International Review of Penal Law 85,2014.), str. 686.

261 Vidi Vijeće Evrope, *Izveštaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Francuskoj: Drugi ciklus evaluacije* (Varšava: Vijeće Evrope, 6. juli 2017.), paragraf 109.

klijenata, takva obuka osigurava bolju saradnju sa policijom u slučaju sumnje na kupovinu seksualnih usluga.²⁶² U SAD-u, organizacija civilnog društva „Business Ending Slavery and Trafficking (BEST)“ je obučila osoblje više od 140 hotela kako da identifikuju potencijalne žrtve i korisnike trgovine ljudima.²⁶³ Obje inicijative su primjeri kako privatne firme i organizacije civilnog društva proaktivno edukuju osoblje o rizicima od trgovine ljudima, kao i o ulozi klijenata i korisnika.

Kao što je pokazano tim primjerima, a slično gore spomenutim kampanjama podizanja svijesti, čini se da se edukativne inicijative u cjelini snažno oslanjaju na nedržavne aktere, kao što su organizacije civilnog društva i privatni sektor. Ukupno, nedržavni akteri vode 64% edukativnih inicijativa koje je identifikovao OSR/CTHB.²⁶⁴

Inicijative sa ciljem odvracanja

Sprečavanje trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja se takođe pokušava kroz mehanizme odvracanja koji teže ka tome da aktivno odvracaju korisnike od učestvovanja u toj aktivnosti. Ti naponi, koji postoje odvojeno od državnih sistema krivičnog pravosuđa, iako su često komplementarni sa njima, mogu uključivati prijetnju zakonskim mjerama, ali se često oslanjaju na druge otvorene poluge uticaja nad klijentima i korisnicima. One mogu uključivati posljedice po njihovo zaposlenje, javni ugled ili slobodu kretanja. Uopšteno govoreći, da bi odvratili klijente i korisnike, takve metode teže ka tome da stvore prepreke ka kupovini seksualnih usluga ili da se za takvu aktivnost plati društvena cijena.

Kodeksi ponašanja

Sve češći oblik odvracanja u vezi sa potražnjom koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja predstavlja korištenje kodeksa ponašanja od strane poslodavaca sa ciljem zabrane uposlenicima da kupuju seksualne usluge, bilo od žrtava trgovine ljudima ili od drugih osoba. Te odredbe su prilično raznolike i mogu se primjenjivati i na radnom mjestu i van njega, tokom ili van radnog vremena te bez obzira na zakonitost prostitucije. Obrazloženja za postojanje takvih kodeksa takođe mogu biti prilično raznolika, uključujući zabrinutost za javni ugled organizacije, strah od pravnih mjera protiv organizacije, ili zabrinutost za uticaj ili štetu koju to može uzrokovati ranjivoj populaciji.

JAVNI SEKTOR

Međunarodne organizacije, kao što su UN, NATO i OSCE, su uključile mjere za borbu protiv trgovine ljudima u svoje kodekse ponašanja. U slučaju UN-a, NATO-a i OSCE-a, ti kodeksi zabranjuju osoblju kupovinu seksualnih usluga. UN je uveo politiku nulte tolerancije prema seksualnom iskorištavanju te zabranjuje osoblju kupovinu ili potražnju za kupovinom seksualnih usluga, ili učešće u iskorištavanju, čak i u jurisdikcijama u kojima je kupovina seksualnih usluga zakonita ili dekriminalizovana.²⁶⁵ NATO je proveo sličnu politiku sprečavanja seksualnog iskorištavanja, kojom se zabranjuje davanje novca, roba ili usluga za seksualne usluge. NATO-ova politika djelovanja takođe uključuje zahtjev da osoblje u državi porijekla prođe državnu obuku o sprečavanju seksualnog iskorištavanja.²⁶⁶

Slično tome, OSCE je uključio odredbe u svoj Kodeks ponašanja u svrhu podizanja svijesti o rizicima povezanim sa trgovinom ljudima i zabrane povezanosti zvaničnika OSCE-a sa „bilo kojom osobom za koju se može osnovano sumnjati da je uključena u trgovinu ljudima“²⁶⁷ OSCE takođe pruža podršku toj politici djelovanja putem obuke novog i postojećeg osoblja na temu tih odredaba.

Neke države članice OSCE-a su na sličan način usvojile ovaj pristup za svoje državne službenike. Na primjer, Norveška zabranjuje svim državnim službenicima tokom službenih putovanja korištenje usluga osoba koje se prostituiraju.²⁶⁸ Neke države članice OSCE-a su takođe usvojile politike djelovanja u vezi sa vojnim osobljem, grupom ljudi koji su često identifikovani kao osobe koje doprinose potražnji koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja. Vojnom osoblju iz SAD-a i Norveške je zabranjena kupovina seksualnih usluga, kao i osoblju koje službuje pod zastavom UN-a.

Takve odredbe su naročito važne, jer vojno osoblje i osoblje međunarodnih organizacija često radi u konfliktnom i postkonfliktnom okruženju u kojem, kao što je konstatovano gore u Poglavlju 1, rodna dinamika i faktori ranjivosti koji utiču na trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, kao i drugi oblici rodno zasnovanog nasilja, često budu pogoršani.

262 Vidi Vijeće Evrope, *Izveštaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Švedskoj: Drugi ciklus evaluacije* (Varšava: Vijeće Evrope, 8. juni 2018.), paragraf 93.

263 Vidi Businesses Ending Slavery and Trafficking (BEST Alijansa), „Obuka za uposlenike hotela“ [web stranica] (BEST Alijansa). Dostupno na: <https://www.bestalliance.org/for-hospitality-industry.html> (pristupljeno 5. novembra 2020.).

264 Na osnovu analize trenutnih inicijativa fokusiranih na potražnju, koje je identifikovao OSR/CTHB.

265 Vidi 9. oktobar 2003., br. ST/SGB/2003/13, Odjeljak 3.

266 Vidi NATO, *Politika djelovanja NATO-a u vezi sa sprečavanjem i odgovorom na seksualno iskorištavanje i zlostavljanje* (Brisel: NATO, 30. januar 2020.).

267 Vidi OSCE, *Kodeks ponašanja osoblja/članova misija OSCE-a* (Beč: OSCE, mart 2002.), član 4.

268 Vidi 20. februar 2006., br. E/CN.4/2006/62, paragraf 102.

PRIVATNI SEKTOR I ORGANIZACIJE CIVILNOG DRUŠTVA

Privatni privredni subjekti, naročito u tehnološkoj industriji, su takođe usvojili kodekse ponašanja uposlenika koji odvrataju od kupovine seksualnih usluga, ne samo na radnom mjestu i tokom radnog vremena, nego i van radnog mjesta, u odgovoru na dokumentovano ponašanje njihovih uposlenika.²⁶⁹

Amazonov kodeks ponašanja, na primjer, zabranjuje „svakom stalnom ili privremenom uposleniku uključenost u bilo kakve aktivnosti kupovine seksualnih usluga bilo koje vrste na radnom mjestu u Amazonu ili u bilo kojem radnom okruženju izvan radnog mjesta, npr. na službenom putu, službenim sastancima ili društvenim događanjima u vezi sa poslom.“ To takođe uključuje korištenje resursa kompanije izvan radnog konteksta, kao što su telefoni, email i vozila.²⁷⁰ Boeing na sličan način zabranjuje svojim uposlenicima učešće u bilo kom obliku trgovine ljudima ili korištenje usluga žrtava trgovine ljudima, pa i u slobodno vrijeme i u jurisdikcijama gdje ta aktivnost nije krivično djelo.²⁷¹ Njegov „Kodeks osnovnih radnih uslova i ljudskih prava“ takođe zabranjuje bilo kakav oblik rada djece.²⁷²

Ta metoda odvratanja se takođe primjenjuje na osobe koje nisu direktno uposlene u kompanijama. Oracle je, na primjer, proširio zabranu kupovine seksualnih usluga na članove svog lanca opskrbe, zabranjujući podgovaračima, prodavcima i dobavljačima učešće u bilo kom obliku trgovine ljudima, kao i kupovinu seksualnih usluga.²⁷³

Organizacije civilnog društva su takođe uvele odredbe u svoje kodekse ponašanja da zabrane učešće svojih uposlenika u djelovanju koje se može smatrati iskorištavanjem ili može podsticati iskorištavanje. Međunarodni komitet crvenog krsta je, na primjer, zabranio svojim uposlenicima kupovinu seksualnih usluga od 2006. godine,²⁷⁴ dok Dansko vijeće za izbjeglice takođe zabranjuje svojim uposlenicima učešće u

seksualnom iskorištavanju ili traženje usluga prostitucije.²⁷⁵

Nivo provedbe i krajnji uticaj tih politika djelovanja se obično ne mjeri i stoga ih je teško ocijeniti. Međutim, praktični primjeri provedbe pokazuju da se standardi poštuju i da kršenje tih standarda dovodi do značajne pažnje javnosti usmjerene na takvu organizaciju. Štaviše, sve češće uključivanje odredaba o trgovini ljudima u kodekse ponašanja na radnom mjestu ispunjava normativnu funkciju u privatnom sektoru i služi kao sredstvo odvratanja izvan sistema krivičnog pravosuđa.

Otkrivanje identiteta klijenata ili korisnika

Drugi pristup je javno ili privatno otkrivanje imena osoba uhvaćenih kako kupuju seksualne usluge.²⁷⁶ Taj pristup su koristile, na primjer, općine u Irskoj, Kanadi i SAD-u, gdje su muškarci koji su uhapšeni zbog potražnje za seksualnim uslugama, bilo od osobe koja se prostituirala ili od prikrivenog agenta koji se pretvarao da je osoba koja prodaje seksualne usluge, vidjeli da je njihov identitet objavljen u štampanim i elektronskim medijima, prikazujući ih porodicama i široj zajednici kao klijente seksualnih usluga.²⁷⁷

Predlagači te metode odvratanja su izvjestili o značajnoj razlici u broju osoba u potražnji za seksualnim uslugama,²⁷⁸ pokazujući njen potencijal kao metode odvratanja. U nekim državama članicama OSCE-a, identitet korisnika se objavljuje u „Registru počinilaca seksualnih krivičnih djela“, pri čemu su osobe koje su uhapšene zbog kupovine seksa sa maloljetnicima prisiljene da se registruju kao počinioци seksualnih krivičnih djela. U registru se navodi gdje oni žive i, u nekim slučajevima, obavještava se lokalna zajednica o njihovom prisustvu. Smatra se da korištenje takvih alata, u državama poput SAD-a, ima na korisnike efekat odvratanja.²⁷⁹ U nekim slučajevima, takvi registri počinilaca seksualnih krivičnih djela uključuju sve klijente, bez obzira na status osobe koja se bavi prostitucijom.

269 Vidi Burleigh, Nina, „Uposlenici IT kompanija kupovali seks od žrtava trgovine ljudima koristeći službene email adrese Amazona i Microsofta“, [web stranica] (*Newsweek*, 21. decembar 2017.). Dostupno na: <https://www.newsweek.com/metoo-microsoft-amazon-trafficking-prostitution-sex-silicon-valley-755611> (pristupljeno 5. novembra 2020.).

270 Ibid.

271 Vidi Boeing, „Smjernice za etičko poslovno ponašanje“, [web stranica] (Boeing, 2020.). Dostupno na: https://www.boeing.com/resources/boeingdotcom/principles/ethics_and_compliance/pdf/ethical_business_conduct_guidelines.pdf (pristupljeno 6. novembra 2020.), str. 20.

272 Vidi Oracle, „Kodeks osnovnih radnih uslova i ljudskih prava“, [web stranica] (Boeing), Dostupno na: <http://www.boeing.com/principles/human-rights.page> (pristupljeno 6. novembra 2020.).

273 Vidi Oracle, „Politika djelovanja protiv trgovine ljudima i ropstva“, [web stranica] (Oracle, 12. avgust 2020.). Dostupno: <http://www.oracle.com/us/corporate/human-trafficking-policy-2967692.pdf> (pristupljeno 6. novembra 2020.).

274 Vidi BBC, „Crveni krst objelodanio da je 21 član plaćao za seksualne usluge“, [web stranica] (BBC, 24. februar 2018.). Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/world-europe-43180606> (pristupljeno 6. novembra 2020.).

275 Vidi Dansko vijeće za izbjeglice, „Dansko vijeće za izbjeglice – Kodeks ponašanja“, [web stranica] (Dansko vijeće za izbjeglice). Dostupno na: https://drc.ngo/media/fofkymx4/code_of_conduct_eng.pdf (pristupljeno 6. novembra 2020.), str. 5.

276 Vidi Imigracijsko vijeće Irske, *Stop trgovini ljudima: rješavanje problema potražnje za seksualnim uslugama žena i djevojčica žrtava trgovine ljudima* (Dublin: Imigracijsko vijeće Irske, 2014), str. 10 i 70.

277 Vidi Alexis A. Aronowitz i Anneke Koning, Shvatanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja“ (*International Review of Penal Law* 85,2014.), str. 685; vidi takođe Barry Duggan, „Muškarci uhvaćeni u akciji prikrivenih istražitelja protiv prostitucije izjasnili se krivim“ (*The Independent*, 7. decembar 2011.). Dostupno na: <https://www.independent.ie/irish-news/courts/men-caught-in-prostitution-sting-by-undercover-gardai-enter-guilty-pleas-26799519.html> (pristupljeno 6. april 2021.).

278 Vidi Alexis A. Aronowitz i Anneke Koning, Shvatanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja“ (*International Review of Penal Law* 85,2014.), str. 685.

279 Vidi Imigracijsko vijeće Irske, *Stop trgovini ljudima: rješavanje problema potražnje za seksualnim uslugama žena i djevojčica žrtava trgovine ljudima* (Dublin: Imigracijsko vijeće Irske, 2014), str. 70.

Sve takve inicijative treba pažljivo razmotriti. Javno sramoćenje može značajno uticati na nevine članove porodice, uključujući djecu. Pored toga, takav pristup nije nužno podsticajan za promjenu ponašanja počinioca. Sramoćenje osobe umjesto sramoćenja prakse kupovine ili korištenja seksualnih usluga žrtava trgovine ljudima ima potencijal da dovede do podjela i postane kontraproduktivno. Štaviše, s obzirom na propise koji su na snazi u nekim državama članicama OSCE-a, kao što je Opšta uredba o zaštiti podataka (GDPR) EU, ta metoda odvratanja možda neće biti alat dostupan svakoj državi članici OSCE-a.

Ograničavanje pristupa područjima poznatim po prostituciji

Kupce i korisnike je takođe moguće odvratiti od kupovine seksualnih usluga ako se ograniči pristup područjima njihove uobičajene prodaje. U Dortmundu (Njemačka), gdje je prostitucija legalna, pristup tradicionalnom epicentru ulične prostitucije je bio ograničen putem javnog djelovanja kojim je to područje pretvoreno u pješačku zonu dostupnu samo lokalnim stanovnicima i onima zaposlenim u blizini. To je omogućilo policiji provjeru identiteta i finansijsko kažnjavanje osoba koje nisu imale razlog za zadržavanje u tom području. Ovo ograničavanje pristupa području u kome je prostitucija preovladavala smanjilo je broj klijenata u tom području te je stoga imalo efekat odvratanja.²⁸⁰

U drugim državama članicama OSCE-a, poput SAD-a, neke od lokalnih jurisdikcija su nametnule geografska ograničenja osobama prethodno osuđenim za kupovinu seksualnih usluga, zabranjujući im ulazak u područja poznata po visokom stepenu prostitucije, u pokušaju odvratanja od povratka u vršenje krivičnog djela.

Na osnovu informacija razmijenjenih sa OSR/CTHB-om, mnoge organizacije su takođe nametnule ograničenja na virtuelna mjesta za prostituciju, na primjer, zabranjujući uposlenicima pristup (u najmanju ruku tokom radnog vremena i na službenim kompjuterima) internet stranicama koje nude seksualne usluge. Te politike djelovanja su tipično dio Kodeksa ponašanja u vezi sa korištenjem kompjutera, a njegovo kršenje može biti osnova za disciplinsku aktivnost.

Ciljane poruke odvratanja od trgovine ljudima

Sofisticiranije sredstvo odvratanja klijenata su bile reklame protiv kupovine seksualnih usluga i one o rizicima u vezi sa trgovinom ljudima na glavnim internet stranicama, portalima

društvenih mreža i drugim stranicama koje direktno reklamiraju seksualne usluge. Kao varijacija ciljanih kampanja podizanja svijesti, ti napori su okarakterisani kao inicijative odvratanja, zato što se direktno obraćaju klijentima i korisnicima u trenutku kada oni pokušavaju kupiti seks.

U SAD-u je, na primjer, organizacija civilnog društva „Seattle protiv ropstva“ koristila ciljano postavljene reklame na pretraživačima, kao što su Google i Bing, koji pokazuju reklame protiv trgovine ljudima osobama koje pretražuju pojmove u vezi sa kupovinom seksualnih usluga.²⁸¹ Kada se klikne na njih, te reklame preusmjeravaju potencijalne klijente na internet stranicu koja im predstavi škodljivost kupovine seksualnih usluga i njene pravne posljedice unutar te jurisdikcije, kao i pristup edukaciji klijenata.²⁸² Sličan pristup je korišten u Danskoj, gdje je 2014. godine kampanja borbe protiv trgovine ljudima reklamirana na internet stranicama sa seksualnim sadržajem, sa ciljem komuniciranja sa aktivnim klijentima prije nego što kupe seks.²⁸³

Ta metoda ometanja koristi razmjere postojećih tehnoloških platformi da direktno dopre do velikog broja klijenata. Štaviše, velika prednost takvih internetskih metoda je da one mogu veoma tačno doprijeti do klijenata u momentu kada oni pokušavaju da se bave onim što je predmet odvratanja. To se razlikuje od bilborda ili TV reklama koje prvenstveno mogu vidjeti osobe koje nisu klijenti.

Još jedna vrijednost takvog pristupa je da on omogućava, tamo gdje to dozvoljavaju zakoni o zaštiti privatnosti, snažno prikupljanje podataka, njihovu analizu i mjerenje. Na primjer, internetske kampanje mogu pružiti informacije o tome kada klijenti i korisnici traže prostituciju, koje pojmove koriste u pretragama, koje su reklame najuspješnije u odvratanju od njihove aktivnosti te koliko su potencijalnih klijenat preusmjerile od kupovine seksualnih usluga ka socijalnim uslugama. Taj kapacitet omogućava kontinuirana poboljšanja u kampanjama odvratanja i bolju ocjenu uticaja.

281 Vidi Seattle protiv ropstva, „Tehnologija“, [web stranica] (Seattle protiv ropstva). Dostupno na: <https://www.seattleagainstslavery.org/technology/> (pristupljeno 5. novembra 2020.); vidi takođe Taylor Mirfendereski, „NVO iz Seattlea se uz pomoć tehnologije uhvatila u koštac sa kupcima seksualnih usluga“, [web stranica] (King5.com, 23.10.2017). Dostupno na: <https://www.king5.com/article/news/investigations/selling-girls/seattle-nonprofit-takes-on-sex-buyers-with-technology/448966756> (pristupljeno 6.11.2020.).

282 Vidi Taylor Mirfendereski, „NVO iz Seattlea se uz pomoć tehnologije uhvatila u koštac sa kupcima seksualnih usluga“, [web stranica] (King5.com, 23.10.2017.). Dostupno na: <https://www.king5.com/article/news/investigations/selling-girls/seattle-nonprofit-takes-on-sex-buyers-with-technology/448966756> (pristupljeno 6.11.2020.).

283 Vidi Vijeće Evrope, *Izveštaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Danskoj; Drugi ciklus evaluacije* (Varšava: Vijeće Evrope, 10. juni 2016.), paragraf 47. To je organizovao danski Centar protiv trgovine ljudima (CMM).

280 Vidi Evropska komisija, *Studija o rodnoj dimenziji trgovine ljudima: Završni izvještaj*, (Luksemburg: Evropska komisija, 21. mart 2016.), str.101

Ometanje

Još jedan skup alata za bavljenje potražnjom koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja su oni alati koji teže ka direktnom ometanju klijenata i korisnika, čineći kupovinu seksualnih usluga težom ili koji se miješaju u ostvarivanje komunikacije sa osobom koja se bavi prostitucijom. Naponi ometanja su često kombinovani sa komponentom podizanja svijesti, pri čemu ometanje prati poruka kojom se obeshrabruje buduće takvo ponašanje. Međutim, kao što će biti razmotreno u nastavku, poruke koje se često koriste u takvim kampanjama možda nisu djelotvorne za promjenu ponašanja.

Tehnološki alati su naročito relevantni u oblasti ometanja. Kao što je razmotreno u nedavno objavljenoj OSR/CTHB publikaciji „Korištenje inovacija u borbi protiv trgovine ljudima: sveobuhvatna analiza tehnoloških alata“, seksualne usluge žrtava trgovine ljudima se sada uobičajeno reklamiraju u državama članicama OSCE-a na digitalnim platformama, a naročito na internetu.²⁸³ Trgovci ljudima koriste popularnost internetskih platformi, kao i nedostatak mehanizama provjere saglasnosti i dobi, da bi reklamirali seksualne usluge žrtava trgovine ljudima. EUROPOL je konstatovao sljedeće: „internetsko oglašavanje seksualnih usluga je pojava u porastu, u vezi sa trgovinom ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, pri čemu se djeca reklamiraju kao odrasli“. ²⁸⁴ Za klijente to znači da kada koriste internetske pretraživače ili stranice na kojima se nude seksualne usluge da lociraju reklame i da komuniciraju sa osobama koje se bave prostitucijom, postoji veliki rizik da te transakcije uključuju žrtve trgovine ljudima.²⁸⁵

Iako te platforme pružaju klijentima određeni stepen anonimnosti i lak pristup širokom tržištu, one takođe daju naporima borbe protiv trgovine ljudima potencijalni pristup i razumijevanje kako klijenti i korisnici komuniciraju sa osobama koje se bave prostitucijom. To otvara mogućnosti za ometanje te komunikacije.

Fiktivne osobe

Jedna od najuobičajenijih metoda ometanja potencijalnih transakcija u vezi sa prostitucijom je korištenje fiktivnih osoba koje se bave prostitucijom. U svrhu ometanja aktivnih klijenata, organizacije civilnog društva i policija su objavili lažne reklame da bi komunicirali sa klijentima koji namjeravaju da kupe seksualne usluge.²⁸⁶ U Francuskoj je to urađeno putem

kreiranja internetske stranice, od strane reklamne agencije McCann i organizacije civilnog društva Mouvement du Nid, na kojoj su se nalazile lažne reklame koje su povezale pozivaoce sa aktivistima protiv prostitucije umjesto sa osobama koje se bave prostitucijom. Aktivisti su onda rekli potencijalnom klijentu da je žena koju traži mrtva zbog seksualnog napada od strane makroa ili drugog klijenta, time težeći da obeshrabre klijenta.²⁸⁷

Slična metoda je korištena u Švedskoj, gdje je organizacija civilnog društva Talita, u partnerstvu sa reklamnom agencijom Åkestam Holst, kreirala lažnu pozivnu službu. Prilikom pozivanja tog broja, potencijalni klijenti čuju snimljene priče žrtava trgovine ljudima.²⁸⁸ U Nizozemskoj policija koristi lažne internetske informacije u svrhu borbe protiv potražnje za seksualnim iskorištavanjem djece, putem kreiranja fiktivnih internetskih profila maloljetnika. To se koristi za identifikaciju i procesuiranje osoba koje vrbuju djecu putem interneta.²⁸⁹

Saradnja između organizacija civilnog društva u državama članicama OSCE-a je takođe dovela do prekograničnih kampanja ometanja klijenata. Tokom 2017., Fondacija Samilia u Belgiji, u partnerstvu sa organizacijama civilnog društva Ruhama u Irskoj, Fondacijom Scelles u Francuskoj, o Ninho u Portugalu, Accis u Rumuniji i Udruženjem Animus u Bugarskoj, je pokrenula inicijativu A Penny for Your Thoughts. Ta kampanja je koristila fiktivne reklame za seksualne usluge uz provokativnu fotografiju i broj telefona, a potencijalnom klijentu je prilikom poziva rečeno da je osoba koja se bavi prostitucijom žrtva trgovine ljudima.

U Irskoj je reklama takođe postavljena na internetu. Koristeći tu lažnu reklamu, kampanja je bila u mogućnosti da se poveže sa trenutnim ili potencijalnim klijentima i da procijeni uticaj koji priča jedne žrtve ima na njih.

Zapaženo je, u slučaju Irske, da je više od dvije trećine muškaraca koji su nazvali reklamirani broj nastavilo sa traženjem ponuđenih seksualnih usluga, bez obzira što su bili svjesni da je ta osoba žrtva trgovine ljudima.²⁹⁰

284 Vidi OSCE, *Korištenje inovacija u borbi protiv trgovine ljudima: detaljna analiza tehnoloških alata* (Beč: OSCE, 24. juni 2020.), str. 13–14.

285 Vidi Europol, *Kriminalne mreže uključene u trgovinu i iskorištavanje maloljetnih žrtava u Evropskoj uniji* (Hag: Europol, 18. oktobar 2018.), str. 7.

286 Vidi OSCE, *Korištenje inovacija u borbi protiv trgovine ljudima: detaljna analiza tehnoloških alata* (Beč: OSCE, 24. juni 2020.), str. 13–14. (Beč: OSCE, 24. juni 2020.), str. 11–17.

287 Slične metode se koriste na ulici, gdje se policajka pretvara da se bavi prostitucijom i čeka da klijent zatraži seksualne usluge. To je opisano gore.

288 Vidi Mouvement du Nid, „Izveštaj Francuske“ [komparativni izvještaj pod nazivom: Suzbijanje potražnje], (Pariz: Mouvement du Nid), str. 37.

289 Vidi Maya Oppenheim, „Muškarci zainteresovani za plaćanje seksualnih usluga prevarom natjerani da slušaju užasavajuće istinite priče o trgovini ljudima“, [web stranica] (*The Independent*, 26. novembar 2020.). Dostupno na: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/sex-line-prostitution-trafficking-sweden-b1762466.html> (pristupljeno 9. decembra 2020.).

290 Vidi Vlada Nizozemske, „Novi zakon će pomoći u borbi protiv kompjuterskog kriminala“, [web stranica] (Vlada Nizozemske). Dostupno na: <https://www.government.nl/latest/news/2019/02/28/new-law-to-help-fight-computer-crime> (pristupljeno 19. februara 2020.).

291 Vidi Fiona Ellis, „Irska humanitarna NVO za žrtve seksualnog iskorištavanja pokreće novu video kampanju u kojoj kupci seksualnih usluga svojim riječima otkrivaju stavove i motive“, (*The Sun*, 18. januar 2018.). Dostupno na: <https://www.thesun.ie/news/2064848/irish-charity-for-sex-trade-victims-launches-new-video-campaign-and-exposes-buyers-views-and-motivations-in-their-own-words/> (pristupljeno 6. novembra 2020.); vidi Ruhama, „A Penny For Your Thoughts“, [web stranica] (Ruhama, 1. septembar 2017.). Dostupno na: <https://www.ruhama.ie/campaigns/a-penny-for-your-thoughts/> (pristupljeno 6. novembra 2020.).

Stoga, iako ova metoda jasno ometa konkretne pokušaje kupovine seksualnih usluga, reakcije potencijalnih korisnika se suprotstavljaju uobičajenoj pretpostavci mnogih kampanja podizanja svijesti da će doći do odvratanja klijenata i korisnika u budućnosti ako ih se jednostavno informiše o štetnosti prostitucije i trgovine ljudima. Ova irska studija zapravo sugerira da su možda potrebne drugačije poruke za promjenu ponašanja.

U SAD-u su volonteri iz Microsofta i organizacije „Seattle protiv ropstva“ saradivali na kreiranju digitalne metode ometanja: chatbota koji se pretvara da je žrtva trgovine ljudima (chatbot se takođe može pretvarati da je osoba koja se bavi prostitucijom) i koji razgovara sa potencijalnim korisnikom dok se ne postigne dogovor. Onda chatbot informiše korisnika da osoba koja se bavi prostitucijom nije stvarna, da korisnik treba prestati da se tako ponaša i pruža različita upozorenja u zavisnosti od korisnikovih zahtjeva.²⁹¹

Postoje brojne prednosti ovih tehnoloških alata. Prvo, oni imaju kapacitet da se prilagode veličini tržišta, potencijalno razgovarajući sa desetinama ili stotinama potencijalnih klijenata istovremeno. Na primjer, policija u SAD-u je stupila u kontakt sa 1627 klijenata uz korištenje chatbota tokom nedavne nacionalne trodnevne operacije.²⁹² Drugo, takvi alati su ekonomični, jer su njihova izrada i stavljanje u funkciju relativno jeftini. Treće, korištenje takvih digitalnih alata u svrhu komunikacije sa klijentima i ometanja pokušaja transakcija pruža informacije za istraživanje potražnje putem prikupljanja podataka o tome ko kupuje seksualne usluge, kada i kako, šta oni traže i koje su razmjere potražnje u konkretnim regionima.²⁹³

Što je najvažnije, korištenje chatbotova se pokazalo izuzetno uspješnim u istinskom ometanju potražnje. Podaci prikupljeni sa platforme childsafe.ai, koja takođe koristi reklame koje služe kao mamac, kao i chatbot za ometanje potražnje, pokazuju pad od 58% u broju osoba koje su pristupile njihovim reklamama između februara 2018. i marta 2019. godine, bez obzira na udvostručenje broja reklama u istom periodu.²⁹⁴ Slično tome, u toku dvogodišnjeg perioda od 2016. do 2018. godine, chatbot organizacije pod

nazivom „Seattle protiv ropstva“ je obavio oko 19.000 razgovora sa 15.000 ljudi. Oni koji su primili poruke odvratanja od chatbota su u 30% manje slučajeva opet kliknuli na neku od tih reklama.²⁹⁵

Bavljenje platformama i sadržajem koji povezuju klijente i korisnike sa osobama koje se bave prostitucijom

Internetske stranice koje nude eskort i seksualne usluge su sve efikasnije i djelotvornije mjesto za trgovce ljudima da ubace svoje žrtve na tržište prostitucije. Te stranice se obično ne bave djelotvornom provjerom dobi, saglasnosti ili upravljanjem sadržajem, što ide u korist trgovaca ljudima. Kupovina seksualnih usluga je mnogo lakša i sigurnija preko tih platformi, što rezultira povećanom potražnjom. Štaviše, kao što je gore konstatovano, ti klijenti nemaju sposobnosti ili volje da odrede da li je osoba sa kojom su u seksualnom odnosu žrtva trgovine ljudima. Stoga, ukrštanje neselektivne potražnje i lake dostupnosti trgovcima ljudima povećava rizik od iskorištavanja žrtava trgovine ljudima.

Iako gore pomenuti alati i metode teže ka tome da ometu individualne transakcije, druge inicijative nastoje da ometu potražnju na nivou tržišta, prvenstveno putem ometanja ili uklanjanja internetskih platformi koje omogućavaju kupovinu seksualnih usluga. Na primjer, usvojeni su zakoni u Francuskoj, Izraelu i SAD-u kojima se podstiče uklanjanje internetskog sadržaja koji služi za povezivanje klijenata i osoba koje se bave prostitucijom.

U Francuskoj je zakonom iz 2016. godine kojim se zabranjuje kupovina seksualnih usluga „stvoren obaveza pružalaca internet usluga da odmah informišu nadležne vlasti o bilo kakvom sadržaju kojim se krši taj zakon u pogledu vrbovanja klijenata i da objave kojim se sredstvima i mjerama bore protiv takvih nezakonitih aktivnosti.“²⁹⁶ Provedbom tog zakona ometa se kupovina seksualnih usluga u kontekstu iskorištavanja prostitucije drugih: zabranjivanjem ili uklanjanjem sadržaja povezanog sa svodništvom, vlasti ometaju potražnju, a time i finansijsku podršku svodnicima ili trgovcima ljudima.

U Izraelu je usvojen zakon 2017. godine koji omogućava državi da ograniči pristup internetskim stranicama na stranim serverima koje omogućavaju trgovinu ljudima i prostituciju,

292 Vidi Tom Simonite, „Microsoftov chatbot troluje kupce seksualnih usluga putem interneta“, [web stranica] (Wired, 7. avgust 2017.). Dostupno na: <https://www.wired.com/story/microsoft-chatbot-trolls-shop-pers-for-online-sex/> (pristupljeno 6. novembra 2020.).

293 Šerif okruga Cook: „Tajna operacija u cilju hapšenja kupaca seksualnih usluga dovela do hapšenja 10.000 osoba“, [internet stranica] (Čikago: Okrug Cook, 5. februar 2020.). Dostupno na: <https://www.cookcountysheriff.org/national-sex-buyer-stings-reach-10000-arrests/> (pristupljeno 29. oktobra 2020.).

294 Vidi Seattle protiv ropstva, „Tehnologija“, [web stranica] (Seattle protiv ropstva). Dostupno na: <https://www.seattleagainstslavery.org/technology/> (pristupljeno 5. novembra 2020.).

295 Vidi Rob Spectre, *Nakon Backpagea: Kupovina i prodaja seksa u SAD-u godinu dana poslije* (New York: childsafe.ai, 2019.), str. 7. Taj pad u procentu osoba je pripisan mnogim faktorima: povećanoj provedbi zakona i odvratanju klijenata; fragmentiranoj internetskoj distribuciji nakon aprila 2018. (zapljenjena Backpagea, usvajanje SESTA/FOSTA zakona, suspendovanje djelovanja TER-a u SAD-u); povećanju spama i lažnih reklama na preostalim stranicama; strogoj kažnjavanju obrade plaćanja na tim stranicama i ograničenju korištenja kreditnih i debitnih kartica te povećanju cijena u prostituciji, zbog čega su neki klijenti napustili to tržište. S obzirom na čestu promjenu reklama, sposobnost klijenata da uoče lažne reklame nije smatrana značajnim faktorom u smanjenju procenta.

296 Vidi Hannah Devlin, „Hiljade korisnika trgovine ljudima prevareno, chatbotovi se predstavljali kao seksualne radnice“, [web stranica] (*The Guardian*, 13. februar 2020.). Dostupno na: <https://www.theguardian.com/society/2020/feb/13/sex-worker-chatbots-fool-thousands-to-hit-traffic-ing-industry> (pristup 6. nov 2020.).

297 Vidi Mouvement du Nid, „Izveštaj Francuske“ [pripremljen za potrebe komparativnog izvještaja pod nazivom: Suzbijanje potražnje], (Pariz: Mouvement du Nid), str. 5.

kao i da zaplijene i uklone takve stranice na domaćim serverima.²⁹⁸ Za razliku od Francuske, teret je na vlastima, a ne na pružiocima internet usluga, da identifikuju i prijave se za ograničavanje određenog internetskog materijala. Iako se mijenja teret dokazivanja, ukupni efekat je isti, pošto se suzbija internetsko tržište na kome klijenti i korisnici mogu imati pristup prostituciji.

Slično tome, usvajanjem Zakona o onemogućavanju trgovaca seksualnim uslugama/Zakona o omogućavanju saveznom državama i žrtvama da se bore protiv trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja na internetu (SESTA/FOSTA) u SAD-u 2018. godine se težilo ka ometanju internetskog tržišta putem povećanja odgovornosti internetskih stranica na kojima se nalazi sadržaj povezan sa prostitucijom.²⁹⁹

Stupivši na snagu u aprilu 2018. godine, SESTA/FOSTA je razjasnio da se imunitet koji uživaju internetske platforme za sadržaj trećih strana na njihovim internetskim stranicama ne primjenjuje na sadržaj povezan sa prostitucijom ili trgovinom ljudima. Ta odredba je omogućila krivične prijave protiv internetskih stranica za omogućavanje prostitucije ako se na njima nalaze reklame kojima se prodaju seksualne usluge. U slučajevima kada reklame uključuju žrtve trgovine ljudima, SESTA/FOSTA također omogućava krivične prijave protiv internetskih platformi zbog kršenja nacionalnog zakona o borbi protiv trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, ako su one znale da je ta osoba žrtva trgovine ljudima.³⁰⁰

Zakon SESTA/FOSTA je imao uticaj bez presedana na internetsko tržište prostitucije, jer su se brojne internetske stranice sa desetinama hiljada reklama koje su na prvi pogled nudile prostituciju ugasile u danima nakon usvajanja tog zakona i njegovog stupanja na snagu.³⁰¹ Druge internetske stranice, kao što je Craigslist, su uklonile dijelove svojih platformi koji bi mogli biti povezani sa prostitucijom ili trgovinom ljudima.³⁰² Iako je primarna namjera zakona bila da rasformira platforme na kojima su se dešavali trgovina ljudima i seksualno iskorištavanje, izvršen je sličan uticaj na ometanje davno uspostavljenih kanala za kupovinu seksualnih usluga od strane klijenata i korisnika.

Zakonom je smanjeno ukupno internetsko tržište seksualnih usluga i otežan kontakt između klijenata, korisnika i osoba koje se bave prostitucijom, time obeshrabrujući potražnju.³⁰³

Osim uklanjanja platformi, krivične prijave protiv platformi koje koriste trgovci ljudima da se reklamiraju i povezuju se sa korisnicima, ili onih platformi koje posjećuju klijenti i korisnici da bi održavali potražnju, su takođe predstavljale sredstvo ometanja tržišta i povećanja prepreka između klijenata i osoba koje se bave prostitucijom.

Najzapaženiji primjer krivičnog djelovanja protiv takvih platformi je uklanjanje stranice Backpage.com, koja je bila najveća platforma za kupovinu seksualnih usluga na internetu u SAD-u prije zatvaranja.

Stranica Backpage.com je zarađivala oko 150 miliona dolara godišnje u prihodima od reklama, a u mjesecu prije zatvaranja je objavila 133.000 reklama za prostituciju.³⁰⁴

U aprilu 2018. godine, neposredno prije usvajanja zakona SESTA/FOSTA, američke vlasti su zaplijenile i internetsku stranicu i njene ispostave, stopirajući svaku vezu sa stranicom. To je dovelo do pada bez presedana u internetskom saobraćaju u vezi sa prostitucijom, jer klijenti nisu više mogli da se oslone na vodeće tržišno mjesto za kupovinu seksualnih usluga.³⁰⁵ Direktor te stranice je takođe optužen za omogućavanje prostitucije.³⁰⁶ Iako je motiv za njeno ukidanje bio u široko rasprostranjenim navodima o trgovini ljudima na stranici (pravni subjekt Backpage.com se na kraju izjasnio krivim za trgovinu ljudima) i saučesnicima operatera, takođe je došlo do značajnog ometanja potražnje.³⁰⁷

298 Vidi Biblioteka Kongresa SAD, „Izrael: Zakon ovlastio sud da ograniči pristup web stranicama u svrhu prevencije krivičnih djela“, (Biblioteka Kongresa SAD, 10. oktobar 2017.). Dostupno na: <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/israel-law-authorizes-court-to-restrict-access-to-internet-sites-in-order-to-prevent-criminal-activity/> (pristupljeno 24. marta 2021.).

299 Vidi Tom Jackman, Usvojena zabrana online seksualnog iskorištavanja i omogućeno targetiranje stranica poput Backpage.com“ [web stranica] (*Washington Post*, 28. februar 2018.). Dostupno na: <https://www.washingtonpost.com/news/true-crime/wp/2018/02/27/house-passes-anti-online-sex-trafficking-bill-allows-targeting-of-websites-like-backpage-com/> (pristupljeno 6. novembra 2020.).

300 Ibid.

301 Vidi Rob Spectre, *Nakon Backpagea: Kupovina i prodaja seksa u SAD-u godinu dana poslije* (*New York: childsafe.ai, 2019- godine*), str. 12.

302 Vidi Aja Romano, “A new law intended to curb sex trafficking threatens the future of the internet as we know it”, [web stranica] (*Vox*, 2. juli 2018.). Available at: <https://www.vox.com/culture/2018/4/13/17172762/fosta-sesta-back-page-230-internet-freedom> (pristupljeno 6 novembra 2020.).

303 Vidi Rob Spectre, *Nakon Backpagea: Kupovina i prodaja seksa u SAD-u godinu dana poslije* (*New York: childsafe.ai, 2019- godine*), str. 8. Istraživanje od strane childsafe.ai je pokazalo da su klijenti kupovali manje nakon uklanjanja stranice Backpage.com i provedbe zakona SESTA/FOSTA, zbog otežanog kontakta putem interneta sa osobama koje se bave prostitucijom.

304 Ibid., str. 7–8, 14.; Tarinelli, Ryan, „Online seks oglasi u porastu, mjesecima nakon gašenja Backpagea“, [web stranica] (*AP*, 29.11.2018.). Dostupno na: <https://federalnewsnetwork.com/business-news/2018/11/online-sex-ads-rebound-months-after-shutdown-of-backpage/> (pristupljeno 24.3.2021.).

305 Vidi Rob Spectre, *Nakon Backpagea: Kupovina i prodaja seksa u SAD-u godinu dana poslije* (*New York: childsafe.ai, 2019- godine*), str. 5. Analiza koju je izvršila platforma childsafe.ai ukazuje da godinu dana nakon uklanjanja stranice Backpage.com, internetske stranice koje su je zamijenile privlače samo 5%–8% posjetilaca koje je stranica Backpage.com imala tokom 2016..

306 Vidi Adi Robertson, „Direktor Backpagea dobio manju kaznu priznavši krivicu i pristao da pomogne u tome da stranica ostane neaktivna“ [web stranica] (*The Verge*). Dostupno na: <https://www.theverge.com/2018/4/13/17234268/backpage-ceo-carl-ferrer-justice-department-guilty-plea> (pristupljeno 8. decembra 2020.).

307 Vidi Rob Spectre, *Nakon Backpagea: Kupovina i prodaja seksa u SAD-u godinu dana poslije* (*New York: childsafe.ai, 2019- godine*), str. 5.

Platforme koje predvode klijenti su takođe uklanjane na sličan način. Prije uklanjanja stranice Backpage.com 2017. godine, lokalne vlasti u SAD-u su konfiskovale jednu takvu platformu koja je drugim klijentima promovisala osobe koje se bave prostitucijom i kultivirala potražnju. Ta internet stranica, „The Review Board“, je potpomagala potražnju u širem regionu putem recenzija osoba koje se bave prostitucijom i ohrabrivanja drugih klijenata da kupuju njihove usluge. To je bio širok podsticaj za prostituciju.³⁰⁸ Ukidanjem te stranice i optuživanjem njenih operatera za promociju prostitucije, lokalne vlasti su omele efikasnost tržišta prostitucije i otežale klijentima kontakt sa osobama koje se bave prostitucijom.

Cjeloviti odgovori

Neke države članice OSCE-a su odlučile da je multisektorski odgovor koristan kao odgovor na složene karakteristike potražnje - njene krivične i kulturne aspekte, njene razmjere i opstanak kroz istoriju, itd. Pristup tom problemu sa mnoštva društvenih aspekata - na primjer, uz učešće javnih, privatnih i aktera iz civilnog društva ili uključivanja krivičnog, obrazovnog, zdravstvenog i poslovnog sektora - omogućava širi obuhvat i značajnije rezultate.

Jedan od nekolicine cjelovitih, multisektorskih pristupa u državama članicama OSCE-a, koje je identifikovao OSR/CTHB je Udruženje za ukidanje eksploatacije (EEC) u saveznoj državi Washington (SAD). EEC-ova misija je da se pozabavi trgovinom ljudima i komercijalnim seksualnim iskorištavanjem kroz koordinirani odgovor zajednice na potražnju, a naročito na kupovinu seksualnih usluga.

Aktivnosti EEC-a su koordinirane kroz multisektorsku radnu grupu koja uključuje preživjele, tužioce, policiju, direktne pružaoce usluga, akademsku zajednicu, neprofitne organizacije i druge aktere u borbi protiv trgovine ljudima. **Sektori u kojima djeluje EEC su prikazani na Grafikonu br. 2.**

Djelovanje unutar sektora se fokusira na izradu politika djelovanja, izgradnju kapaciteta i konkretne inicijative:

Obrazovanje

- Srednjoškolski programi koji se suprotstavljaju rodno zasnovanom nasilju, bave potražnjom i promovišu zdrave odnose
- Kampanje podizanja svijesti u univerzitetskim kampusima u vezi sa seksualnim iskorištavanjem i potražnjom koju podstiču studenti
- Obrazovni kurs za klijente ili potencijalne klijente (obavezno za osuđene klijente) koji promoviše zdravu muškost i suprotstavlja se rodno zasnovanom nasilju i seksualnom iskorištavanju

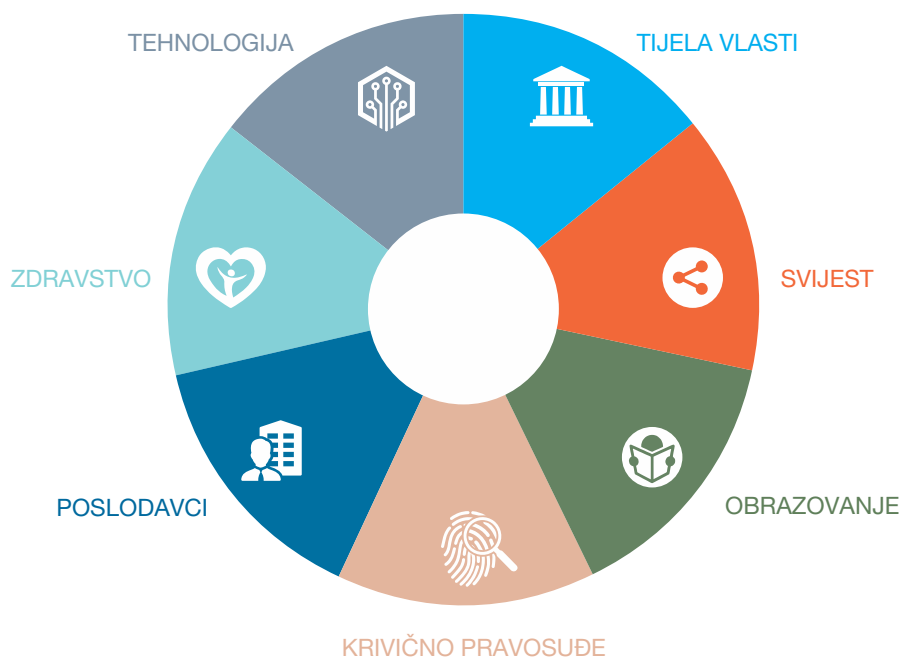
Tehnologija

- Korištenje partnerstava između vlasti, civilnog društva i privatnog sektora na izradi i korištenju tehnoloških intervencija u odnosu na potražnju, poput chatbotova u svrhu ometanja komercijalnih transakcija za kupovinu seksualnih usluga, dopirući do klijenata putem reklama i educirajući javnost o potražnji putem društvenih mreža

Poslovni subjekti/poslodavci

- Podrška poslodavcima u usvajanju kodeksa ponašanja osmišljenih da obeshrabre potražnju
- Obuka uposlenika o vezi između potražnje i komercijalnog seksualnog iskorištavanja
- Promovisanje procjene rizika unutar poslovnih subjekata i usvajanje poslovnih politika koje odvrćaju od potražnje, na primjer, zabranjivanje pristupa internetskim stranicama na kojima se nude seksualne usluge

³⁰⁸ Vidi Lynn Thompson, „Uhvaćeni: Kako je policija razotkrila tehnološki naprednu mrežu prostitucije u Bellevueu“, [web stranica] (*The Seattle Times*, 26.7.2017). Dostupno na: <https://projects.seattle-times.com/2017/eastside-prostitution-bust/> (pristupljeno 6. novembra 2020.).

Grafikon br. 2

Zdravstvo

- Podizanje svijesti među medicinskim radnicima i u javnom zdravstvu o štetnosti kupovine seksualnih usluga
- Ponuda mogućnosti pristupa obuci u vezi sa zaustavljanjem seksualnog iskorištavanja, za klijente koji posjećuju klinike javnog zdravstva u svrhu testiranja na spolno prenosive bolesti

Tijela vlasti

- Zakoni i politike djelovanja kojima se klijenti smatraju odgovornim za pričinjenu štetu, uključujući kampanje podizanja svijesti, usvajanje kodeksa ponašanja i kriminalizaciju
- Uključivanje potražnje u regionalne strategije borbe protiv trgovine ljudima

Krivično pravosuđe

- Unapređenje okvira politike djelovanja: savezna država Washington ima različite krivičnopravne propise za različite aspekte potražnje:

svaka kupovina seksualnih usluga je krivično djelo (str. 34), a kupovina seksualnih usluga od maloljetne osobe je odvojeno krivično djelo (str. 41). Korisnik također može biti krivično gonjen u skladu sa propisima o borbi protiv trgovine ljudima na nivou savezne države ili SAD-a (str. 39).

- Dosljedno i raznoliko djelovanje: redovno se odvija širok dijapazon tajnih operacija i, kao što je pomenuto na str. 64, internetska stranica koju predvode klijenti je također procesuirana u svrhu ometanja tržišta.
- Fokus na provedbi u svrhu povećanja broja hapšenja i procesuiranja klijenata i korisnika seksualnih usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima, putem tehničke pomoći i zastupanja stavova.

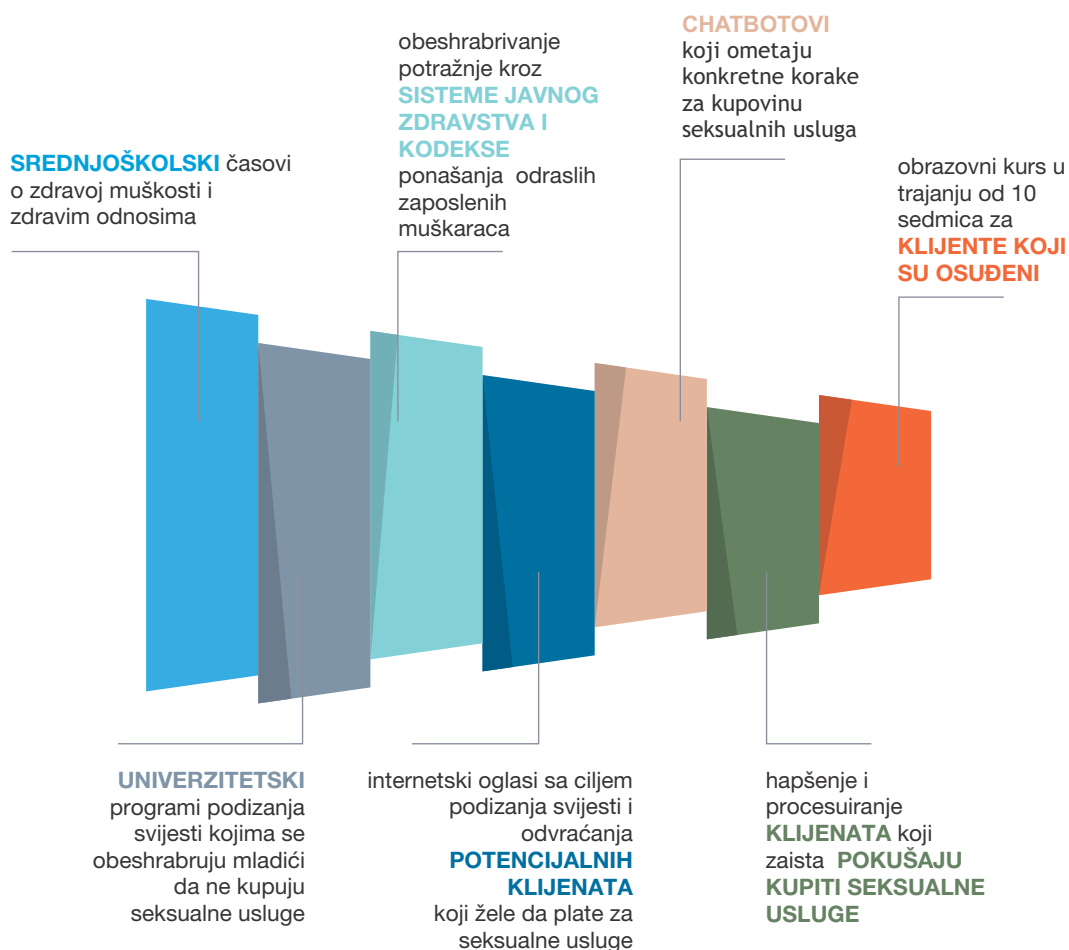
Javnost i mediji

- Kreiranje kampanja za povećanje nivoa svijesti o štetnosti kupovine seksualnih usluga
- Članci kojima se javno mnjenje suprotstavlja potražnji i promovišu napori u svrhu obeshrabrivanja potražnje

Sve zajedno, strategije za svaki sektor obuhvataju spektar intervencija, od široko zasnovane prevencije do ciljane prevencije do kriminalizacije, pri čemu svaka intervencija postaje sve fokusiranija: srednjoškolski časovi o zdravoj muškosti i zdravim odnosima – univerzitetski programi podizanja svijesti kojima se obeshrabruju mladići da ne kupuju seksualne usluge – obeshrabrivanje potražnje kroz sisteme javnog zdravstva i kodekse ponašanja odraslih zaposlenih muškaraca – internetski oglasi sa ciljem podizanja svijesti i odvrćanja potencijalnih klijenata koji žele da plate za seksualne usluge – chatbotovi koji ometaju konkretne korake za kupovinu seksualnih usluga – hapšenje i procesuiranje

klijenata koji zaista pokušaju kupiti seksualne usluge – te obrazovni kurs u trajanju od 10 sedmica za klijente koji su osuđeni, (Grafikon br.3). Prema ovom pristupu, prioritetne su raznolike i široko zasnovane inicijative prevencije, a kriminalizacija je krajnja mjera odgovornosti.

Da bi se postigao maksimalan uticaj, djelovanje unutar različitih sektora se međusobno dopunjava i ostvaruje se usklađeno. Na primjer, nakon policijske operacije usmjerene protiv klijenata, biće pokrenuto internetsko oglašavanje usmjereno ka klijentima, sa vijestima o toj operaciji da bi se obeshrabrila dalja kupovina seksualnih usluga.

Grafikon br. 3

Nalazi

Države članice OSCE-a su prve osmislile i koristile široki niz preventivnih mjera sa ciljem obeshrabrivanja ili suočavanja sa potražnjom.

Međutim, iako postoji širok spektar opcija korištenih u državama članicama OSCE-a, njihova primjena je ograničena. Takve inicijative su identifikovane u manje od polovine (27) država članica OSCE-a.

Analiza identifikovanih kampanja podizanja svijesti je pokazala da su takvi napori skoncentrisani u onim državama članicama OSCE-a koje primjenjuju neki oblik direktnog krivičnog kažnjavanja korisnika seksualnih usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima, ili putem odredaba o korištenju usluga uz znanje da je osoba žrtva trgovine ljudima ili kažnjavanja na neki drugi način.

Od 28 kampanja podizanja svijesti identifikovanih u ovoj publikaciji, 24 su provedene u državama koje smatraju krivičnim djelom neki aspekt potražnje. U samo dvije države, Italiji i Španiji, su identifikovane kampanje, a da pritom nema zakona koji krivično kažnjavaju korisnike usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima. Ukupno, OSR/CTHB nije pronašao nikakve krivičnopravne ili preventivne inicijative u 19 država članica OSCE-a.

Od inicijativa koje su identifikovane i predstavljene u ovoj publikaciji, većinu je provelo civilno društvo, trajale su ograničeni vremenski period i bile su ograničene u njihovom jurisdikcijskom obuhvatu. Vrlo mali broj ih je prošao kroz procjenu uticaja, a rijetko su bile usklađene regionalno.

Iako je relativno veliki broj država, u nekom trenutku, proveo pasivne kampanje podizanja svijesti, samo je nekolicina država aktivno investirala u ciljane metode ometanja ili odvratanja.³⁰⁹ Pa ipak, čini se da takve metode obećavaju znatno više kada je u pitanju kratkoročni uticaj na potražnju, pošto aktivno teže ka tome da utiču na klijente i da promijene njihovo ponašanje.

Često oslanjanje na samo jednu metodu sprečavanja (obično rijetko provedenu u praksi) u većini država sugerira nedostatak sveobuhvatne strategije koja uključuje inicijative prevencije koje su orijentisane ka potražnji u državnim odgovorima na trgovinu ljudima. Ograničeno državno investiranje u metode sprečavanja koje su fokusirane na potražnju se takođe vidi u prevelikoj ulozi koju organizacije civilnog društva igraju u državnim odgovorima na potražnju. Organizacije civilnog društva su odgovorne za organizaciju

više od 55% inicijativa za podizanje svijesti identifikovanih u istraživanju provedenom za potrebe ove publikacije.

U ovoj publikaciji se naročito konstatuje ograničena pažnja koja se trenutno posvećuje obrazovanju mladih ljudi, naročito mladića, o ulozi potražnje u podsticanju trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja. U svjetlu sve veće pažnje posvećene prethodnih godina obrazovanju dječaka i mladića o pitanju pristanka na seksualne odnose, zdravim odnosima i šteti počinjenoj putem seksualnog uznemiravanja i napada, uključivanje elemenata koji se odnose na rizike svojstvene prostituciji i trgovini ljudima čini se opravdanim i treba biti oblast koja se više naglašava.

Takođe je vjerovatnije da će preventivni napori dati rezultate ako idu ruku pod ruku sa snažnim i djelotvornim odgovorom krivičnog pravosuđa, pošto oni obavljaju komplementarne funkcije u obeshrabrivanju potražnje. Na primjer, kampanje podizanja svijesti koje naglašavaju postojeće krivične odredbe i rizike kojima su klijenti izloženi zbog tih odredaba mogu pomoći u policijskoj provedbi zakona i poštovanju zakona od strane javnosti.

Konačno, istraživanje obavljeno za potrebe ove publikacije ukazuje na to da se trenutno posvećuje malo pažnje mjerenju potražnje ili dometu i uticaju preventivnih inicijativa. Uz nekolicinu zapaženih izuzetaka — na primjer, inicijative u Irskoj, Švedskoj i SAD-u koje su pokušale da izmjere domet i uticaj — za mnoge preventivne napore se čini da redovno gravitiraju ka sličnim pristupima i porukama bez ocjene ishoda. Sa druge strane, tamo gdje je došlo do takve ocjene — kao što je slučaj sa platformom Childsafe.ai koja je izmjerila potražnju na internetu, ili ocjene ograničenja fizičkog prisustva u Dortmundu (Njemačka) — konstatovan je opipljiv uticaj na potražnju. Time je pružena podrška strateškoj vrijednosti suočavanja sa potražnjom. Napori osmišljeni sa ciljem da izmjere djelotvornost inicijativa za suprotstavljanje potražnji trebaju stoga biti uključeni u buduće djelovanje.

³⁰⁹ OSR/CTHB je identifikovao pet država članica OSCE-a (SAD, Norvešku, Irsku, Francusku i Njemačku) koje su se angažovale u nekom obliku strategija ometanja ili odvratanja..

5

Poglavlje 5: Zaključci

Države članice OSCE-a su ostvarile ogroman napredak i usklađivanje u oblasti kriminalizacije trgovine ljudima, kao i u uspostavljanju sistema zaštite i pružanja pomoći žrtvama.

Međutim, analiza predstavljena u ovoj publikaciji pokazuje da je kolektivni odgovor na obeshrabrivanje potražnje koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja mnogo manje razvijen i mnogo manje jednoobrazan.

Taj nalaz je naročito relevantan u svjetlu neuspjeha međunarodne zajednice da iskorijeni ili smanji obim trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja uz korištenje tradicionalnog pristupa. Kao što je naznačeno u Poglavlju 1, uključivanje odgovora na potražnju u državne strategije borbe protiv trgovine ljudima predstavlja neiskorištenu mogućnost da se podriju finansijski podsticaji na trgovinu ljudima, njeguje veća rodna ravnopravnost, bori protiv iskorištavanja žena i djevojčica, kao i muškaraca i dječaka, naročito onih izloženih najvećem riziku, poput rasnih i etničkih manjina i djece, te da se zaštite žrtve od nasilja i pretrpljene štete.

Ovo poglavlje sadrži primarne zaključke prethodne analize međunarodnih pravnih i političkih obaveza, kao i trenutnih napora država članica OSCE-a na obeshrabrivanju potražnje koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja. Ukratko, ti zaključci naglašavaju izazove i mogućnosti uključene u napore usmjerene ka suočavanju sa potražnjom koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, kao i nedostatke ili ograničenja u trenutnim metodama obeshrabrivanja te potražnje.

Sve države članice OSCE-a imaju međunarodne pravne i političke obaveze da preduzmu korake ka obeshrabrivanju potražnje.

Kao potpisnice Protokola iz Palerma, 55 od 57 država članica OSCE-a ima pravnu obavezu da usvoji mjere kojima se obeshrabruje potražnja koja podstiče sve oblike iskorištavanja osoba, naročito žena i djece, koji vode ka trgovini ljudima. Pored toga, sve države članice OSCE-a su preuzele istu političku obavezu dogovarajući se o OSCE-ovom Akcionom planu iz 2003. godine i njegovom Dodatku, kao i o Odlukama Ministarskog vijeća koje su uslijedile. Tim se političkim obavezama, zajedno sa obavezama koje imaju mnoge države članice OSCE-a da obeshrabre ili smanje potražnju, sadržanim u Konvenciji Vijeća Evrope, Direktivi EU o borbi protiv trgovine ljudima i Konvenciji o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama, kolektivno uspostavlja obavezujuća norma da države moraju djelovati na obeshrabrivanju potražnje koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, a naročito trgovinu ljudima u svrhu iskorištavanja prostituiranja drugih osoba.

Međunarodni pravni okvir široko sagledava pitanje potražnje i njenu povezanost sa trgovinom ljudima.

Međunarodne obaveze naznačene u Poglavlju 2 predstavljaju široko sagledavanje pitanja potražnje kojim se države moraju pozabaviti, pri čemu je teret na državama da obeshrabre potražnju koja podstiče iskorištavanje koje vodi trgovini ljudima. Ta obaveza postoji bez obzira na stavove država u vezi sa legalizacijom prostitucije i njome se proširuje obim obeshrabrivanja potražnje izvan okvira potražnje u svrhu trgovine ljudima, ili čak potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja, na potražnju koja čak nenamjerno ili nesvjesno motiviše treću stranu da iskoristi prostituciju.

Razmjere trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja zahtijevaju odgovor srazmjeran veličini problema.

Poput borbe protiv trgovine ljudima, suprotstavljanje potražnji koja podstiče iskorištavanje koje vodi trgovini ljudima je veliki izazov. Sama trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja generiše iznos od skoro 100 milijardi dolara godišnje, što uglavnom plaćaju muškarci za seksualne usluge koje pružaju žrtve trgovine ljudima. To znači stotine miliona transakcija godišnje. Štaviše, trgovina ljudima u svrhu iskorištavanja prostituisanja drugih osoba je dio mnogo većeg tržišta prostitucije.

Ovo pokazuje postojanje ključne potrebe da se izrade strategije koje će povećati napore u svrhu odgovora srazmjernog potražnji i angažmana širokih segmenata društva. To naročito uključuje ciljanje i široko zasnovane intervencije koje se, između ostalog, bave kulturološkim normama koje uvećavaju potražnju koja podstiče iskorištavanje koje vodi trgovini ljudima. Krivičnopravne mjere mogu pružiti podršku naporima da korisnici budu smatrani odgovornim i mogu, šire gledano, uspostaviti važne društvene norme protiv konkretnog ponašanja. Međutim, da bi se srazmjerno odgovorilo na taj problem, potrebni su još širi preventivni naponi.

Odgovori sistema krivičnog pravosuđa ili nedostaju, rascjepkani su ili nisu strateški.

Kao što je razmatrano u Poglavlju 3, krivičnopravne mjere predstavljaju jednu od ključnih opcija kojima se države bave pitanjem potražnje. Međutim, krivičnopravna sredstva suprotstavljanja potražnji, a naročito suprotstavljanja korisnicima usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima, se značajno razlikuju u državama članicama OSCE-a. OSR/CTHB nije mogao da identifikuje krivične odredbe koje su izričito usmjerene protiv potražnje u 24 države članice OSCE-a. U onim državama koje imaju takvu odredbu, ne postoji jedna metoda kriminalizacije koja je u širokoj upotrebi. Najuobičajeniji oblik borbe protiv potražnje unutar sistema krivičnog pravosuđa je trenutno kriminalizacija korištenja usluga uz znanje da je osoba žrtva trgovine ljudima, na osnovu člana 19. Konvencije Vijeća Evrope i člana 18(4). EU Direktive.³¹⁰ Čak je i ova metoda korištena u samo oko 30% država članica OSCE-a, a i ona ima značajne nedostatke. Umjesto toga, oslonac je na mnoštvu sistema, što stvara nedostatak jednoobraznosti tretiranja klijenata i korisnika, od

kriminalizacije kupovine svih seksualnih usluga do toga da kupovina seksualnih usluga uopšte ne predstavlja krivično djelo, do različitih kombinacija odredaba između ta dva pristupa.³¹¹

Ono što je zajedničko tim reakcijama je da većina njih ne obuhvata u potpunosti potražnju, kao što je predviđeno članom 9(5). Protokola iz Palerma (potražnja koja podstiče iskorištavanje koje vodi trgovini ljudima), i da se obično suočavaju sa izazovima u provedbi. Rezultat je da se strateška vrijednost krivičnopravnih mjera — stvaranje rizika za potražnju koja podstiče iskorištavanje, pozivanje na odgovornost onih koji nanose štetu, sprečavanje nanošenja štete žrtvama, postavljanje normi u društvu, itd. — ne postiže na optimalan način.

Ograničena provedba je dovela do nekažnjivosti.

Ograničena provedba odredaba krivičnih zakona usmjerenih protiv klijenata i korisnika u državama članicama OSCE-a je dovela do široko rasprostranjene nekažnjivosti, uključujući države u kojima je kupovina seksualnih usluga krivično djelo.³¹² Kao što je gore opisano u Poglavlju 3, oslanjanje na odredbe koje je teško dokazati, poput korištenja usluga uz znanje da je osoba žrtva trgovine ljudima, značajno doprinosi niskom nivou provedbe. Međutim, nedostatak prioritizacije, resursa, obuke i stručnog znanja takođe značajno doprinosi tome. Štaviše, takva krivična djela se takođe često kažnjavaju u manjoj mjeri, što dalje doprinosi nedostatku prioritizacije od strane policije i manjem efektu odvratanja potencijalnih klijenata seksualnih usluga.

Uzevši sve zajedno u obzir, klijenti seksualnih usluga vrlo dobro znaju da nije vjerovatno da će se suočiti sa bilo kakvim ozbiljnim posljedicama, čak i u ne mnogo vjerovatnom slučaju da budu uhvaćeni prilikom kupovine seksualnih usluga, te ih stoga ništa ne odvraća od kupovine seksualnih usluga, time podstičući veću potražnju koja sa svoje strane podstiče iskorištavanje.

310 Vidi Vijeće Evrope, *Grupa eksperata za borbu protiv trgovine ljudima (GRETA) 9. Opšti izvještaj o aktivnostima* (Varšava: Vijeće Evrope, 2020.), paragraf 122. Prema podacima Vijeća Evrope, 17 potpisnica Konvencije Vijeća Evrope je proglasilo krivičnim djelom korištenje usluga žrtava trgovine ljudima.

311 Nizozemska je proglasila krivičnim djelom namjerno profitiranje od iskorištavanja druge osobe, a trenutno se razmatra prijedlog proglašavanja krivičnim djelom korištenja usluga uz znanje da je osoba žrtva trgovine ljudima. U vrijeme objavljivanja ove publikacije, taj prijedlog još nije bio usvojen. U članu 273f. stav 1., tačka 6, Krivičnog zakona Nizozemske se navodi da je svaka osoba koja namjerno profitira od iskorištavanja druge osobe kriva za trgovinu ljudima. Međutim, nije jasno da li se ovaj član ciljano upotrebljava protiv korisnika.

312 Vidi Siobhán Mullally, *Komentar na Konvenciju Vijeća Evrope protiv trgovine ljudima: član 19. – kriminalizacija korištenja usluga žrtve* (Beč: Ludwig Boltzmann Institut osnovnih i ljudskih prava, 2020.), paragraf 19.21.

Kada se nedostatak rizika od hapšenja ili sudske presude posmatra zajedno sa dokumentiranim nedostatkom volje ili sposobnosti klijenata seksualnih usluga da identifikuju žrtve trgovine ljudima prilikom kupovine seksualnih usluga, raste vjerovatnoća da će žrtve trgovine ljudima biti u velikoj mjeri iskorištavane.

Minimalna pažnja je posvećena potražnji u državama u kojima kupovina seksualnih usluga nije krivično djelo.

Kao što je pokazano u Poglavlju 4 ove publikacije, inicijative prevencije potražnje ostaju ograničenog obima i trajanja. One su takođe skoncentrisane u državama u kojima je kupovina seksualnih usluga protivzakonita ili je korištenje usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima krivično djelo. Bez obzira na činjenicu da se od svih država zahtijeva da preduzmu mjere obeshrabrivanja potražnje, u skladu sa članom 9(5). Protokola iz Palerma, malobrojni su naponi, čak i u oblasti prevencije, bili identifikovani u državama u kojima je kupovina seksualnih usluga zakonita ili nije više krivično djelo. Bez krivičnih ili preventivnih mjera u tim državama, korisnici uživaju nekažnjivost, a sigurnost i prava žrtava su kompromitovani.

Većinu posla je uradilo civilno društvo.

Iako su države te koje imaju obavezu, u skladu sa članom 9(5). Protokola iz Palerma, da obeshrabre potražnju, analiza metoda sprečavanja, naznačena u Poglavlju 3, pokazuje da većinu napora uloženi u suprotstavljanje potražnji u državama članicama OSCE-a ulažu organizacije civilnog društva.³¹³ Uistinu, više od 55% kampanja za podizanje svijesti identifikovanih u istraživanju za potrebe ove publikacije su organizovala neprofitna udruženja. Iako državne i lokalne vlasti često sarađuju sa tim grupama ili finansiraju njihov rad, nedostatak vladinih programa usmjerenih ka potražnji predstavlja propuštenu priliku u smislu uspostavljanja normi. To takođe ukazuje na nedostatak interesa za suočavanje sa potražnjom kao komponentom cjelovitog odgovora na trgovinu ljudima. Štaviše, bez značajne podrške, organizacijama civilnog društva često nedostaju resursi i domašaj potreban za provođenje održivih programa.

Države su bile suzdržane u provedbi odgovora kojima se ispunjavaju odredbe člana 9 (5). Protokola iz Palerma.

Uopšteno govoreći, države članice OSCE-a su bile suzdržane u provedbi člana 9(5) i pasivne u obeshrabrivanju potražnje. Nikakvi naponi usmjereni ka obeshrabrivanju potražnje nisu bili identifikovani u otprilike trećini država članica OSCE-a. Mnoge države koje su djelovale protiv potražnje se previše oslanjaju na odgovor krivičnog pravosuđa, a nedostaju im komplementarne inicijative prevencije. Štaviše, mnoge od država koje koriste krivičnopravne mjere ne uzimaju u obzir obim potražnje, kao što je predviđeno Protokolom iz Palerma (tj. potražnju koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja), i umjesto toga se fokusiraju na napore obeshrabrivanja samo potražnje za trgovinom ljudima.

Taj suzdržani pristup se takođe odslikava u metodama koje se koriste za sprečavanje, pri čemu države u ograničenoj mjeri koriste inovativna tehnološka sredstva odvratanja i ometanja. Opšte kampanje podizanja svijesti ostaju najkorištenije sredstvo te postoji nizak nivo provedbe proaktivnih metoda sprečavanja. Ti trendovi ograničavaju uticaj odgovora na trenutnu potražnju u državama članicama OSCE-a.

³¹³ Na osnovu analize trenutnih inicijativa fokusiranih na potražnju koje je identifikovao OSR/CTHB.

6

Poglavlje 6: Preporuke

Suprotstavljanje potražnji koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja igra ključnu ulogu u sprečavanju trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, putem podrivanja finansijskog podsticaja za trgovce ljudima da iskorištavaju druge ljude, a naročito žene i djecu.

Obeshrabrivanje potražnje može pomoći u borbi protiv rodno zasnovanog nasilja i rasne neravnopravnosti te zaštititi žrtve trgovine ljudima od višestruke štete. Ono se takođe zahtijeva u skladu sa međunarodnim pravom ili političkim obavezama (ili oboje) od svih država članica OSCE-a.

Sljedeće preporuke su stoga ponuđene da pomognu državama članicama OSCE-a da ispune svoje pravne obaveze u skladu sa članom 9(5). Protokola iz Palerma i svoje političke obaveze iz OSCE-ovog Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima iz 2003. godine na obeshrabrivanju potražnje i daljoj prioritizaciji obeshrabrivanja potražnje kao sredstva sprečavanja unutar cjelovitog odgovora na trgovinu ljudima.

U potpunosti provesti postojeće pravne instrumente i političke obaveze

Države članice OSCE-a trebaju u potpunosti provesti postojeće pravne i političke obaveze na obeshrabrivanju potražnje koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja. Efikasnost trenutnog međunarodnog pravnog okvira koji se odnosi na potražnju je ograničena zbog sporadičnih i uskogrudih odgovora, kao i zbog nedostatka snažne provedbe. Države trebaju ponovo izraziti predanost punoj provedbi svojih pravnih obaveza, u skladu sa Protokolom iz Palerma, na obeshrabrivanju potražnje koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, putem usvajanja ili jačanja zakonodavnih ili drugih mjera, kao što su obrazovne, socijalne ili kulturne mjere, između ostalog putem bilateralne i multilateralne saradnje.

To treba uključivati provedbu mjera koje se uklapaju u stav o širem pogledu na potražnju koji zastupa Protokol, tako da odgovor ne bude samo obeshrabrivanje potražnje za trgovinom ljudima ili potražnje za iskorištavanjem, nego potražnje koja podstiče iskorištavanje koje sa svoje strane vodi ka trgovini ljudima.

Uključiti potražnju u državne strategije za borbu protiv trgovine ljudima

S obzirom na ulogu potražnje kao jednog od temeljnih uzroka trgovine ljudima, naročito trgovine ženama i djevojčicama, istaknuto mjesto potražnje u određenom broju međunarodnih instrumenata i političkih obaveza, te funkciju potražnje u podsticanju tržišta usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima, pitanje potražnje treba u potpunosti integrisati u državne napore za borbu protiv trgovine ljudima, uključujući sprečavanje. Iako su neke države članice OSCE-a uvele mjere za uključivanje potražnje u postojeće državne strategije i akcione planove,³¹⁴ treba preduzeti dalje napore na suprotstavljanju potražnji prilikom izrade državnih akcionih planova, uključujući strateško planiranje, kao i adekvatno finansiranje i resurse za napore obeshrabrivanja i suočavanja sa potražnjom. Strategije takođe trebaju uzeti u obzir rodnu dinamiku potražnje te uključivati podsticanje partnerstava između državnih vlasti, organizacija civilnog društva, organizacija žrtava/preživjelih i privatnog sektora da bi koristile prednosti njihovog stručnog znanja. Takođe treba osigurati da informacije koje dolaze od žrtava i preživjelih budu uključene u napore obeshrabrivanja potražnje.

Razviti cjeloviti pristup

U skladu sa diskusijom i gore navedenim preporukama, napori država da obeshrabre potražnju trebaju imati za cilj da budu cjeloviti putem korištenja mnoštva mjera i alata u koordiniranom odgovoru. Da bi se uspješno borile protiv

314 Kao primjer ovoga u praksi, u SAD-u, član 9. Zakona o ukidanju trgovine ljudima (2017) (P.L. 115-392), kao i Zakon o pravdi za žrtve trgovine ljudima (2015), je izmijenjen tako što je dodan zahtjev Državnom tužiocu SAD-a da izradi „nacionalnu strategiju za sprečavanje trgovine ljudima i smanjenje potražnje za žrtvama trgovine ljudima.“

potražnje, državne strategije trebaju težiti ka tome da uključe odgovore koji se bave različitim stranama te pojave, tako da svi faktori koji doprinose potražnji mogu biti uzeti u obzir. U najmanju ruku, države trebaju težiti ka provedbi komplementarnih mjera u više sektora, na primjer spajajući krivičnopravne mjere sa obrazovnim inicijativama za mladiće i dječake i sa ciljanom inicijativama odvratanja, kao što su kodeksi ponašanja uposlenika. Štaviše, mnogo više pažnje treba posvetiti preventivnim programima i ciljanim preventivnim intervencijama, kao što su odvratanje i ometanje, dok su krivičnopravne mjere tek krajnja mjera odgovornosti.

Usvojiti djelotvornije krivičnopravne mjere

Kao što je pokazano u Poglavlju 3, u državama članicama OSCE-a postoji mnoštvo krivičnopravnih odgovora na potražnju, u rasponu od kriminalizacije korisnika usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima, preko kriminalizacije kupovine seksualnih usluga, do toga da je svaki oblik kupovine zakonit. Većina ovih pristupa ima značajne nedostatke, ili zbog toga što je njihov pristup previše uskogrud, standardi dokazivanja su teški — te stoga nefunkcionalni, ili je nivo njihove provedbe nedovoljan. Stoga je potrebno posvetiti pažnju i pravnom okviru i njegovoj provedbi.

Iako metode kriminalizacije ostaju u nadležnosti država članica OSCE-a, kriminalizacija korištenja usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima predstavlja minimalni prag koji treba dostići. Instrumenti koji obavezuju oko tri četvrtine država članica OSCE-a pozivaju te države da razmotre usvajanje takvih odredaba. Time se uspostavlja važna norma protiv korištenja žrtava trgovine ljudima i štete koju takvo korištenje uzrokuje.

Istovremeno, propust da se kriminalizuje čak i korištenje usluga uz znanje da je osoba žrtva trgovine ljudima podstiče nekažnjivost i čini ukupnu borbu protiv trgovine ljudima manje vjerodostojnom i manje djelotvornom.³¹⁵ Time se uspostavlja kontraproduktivna društvena norma da je kupovina seksualnih usluga od žrtava trgovine ljudima dopuštena i time se ignoriše višestruka šteta kojoj su izložene žrtve trgovine ljudima, šaljući poruku žrtvama da je šteta koju su pretrpjele od ruku korisnika prihvatljiva.

Iako bi odredba o korištenju usluga uz znanje da je osoba žrtva trgovine ljudima bila najosnovnija metoda kriminalizacije korištenja usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima, analiza i nalazi predstavljeni u ovoj publikaciji sugerišu da umjesto toga treba razmotriti odredbe sa fleksibilnijim i funkcionalnijim pravnim standardom, to jest ili „znao je ili je trebao znati“

(materijalni ili objektivni standard) ili standard „striktno odgovornosti“. Štaviše, vjerovatnije je da bi kombinacija odredaba postigla ciljeve dostizanja razmjera potražnje i prepoznavanja veće štete uzrokovane konkretnim korištenjem žrtava trgovine ljudima.

Države članice OSCE-a se podstiču da ponovo ocijene svoje trenutne krivičnopravne odgovore na potražnju i da prilagode svoj pravni okvir imajući na umu sljedeće faktore:

- Obim potražnje artikulisan kroz međunarodne instrumente je širok, te uključuje „potražnju koja podstiče iskorištavanje koje vodi ka trgovini ljudima“;
- Razmjere potražnje su ogromne, pri čemu se kupovina seksualnih usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima dešava stotinama miliona puta godišnje i generiše iznos od skoro 100 milijardi dolara godišnjeg profita;
- Realnost tržišta predstavlja izazov: korisnici obično ne pokušavaju da konkretno kupe usluge koje pružaju žrtve trgovine ljudima, pa ipak nemaju mogućnosti i/ili motivacije da identifikuju žrtve trgovine ljudima, time stvarajući neselektivno tržište u okviru koga se iskorištava desetina hiljada žrtava trgovine ljudima;
- Korisnici su direktno i indirektno odgovorni za svu štetu nanosenu žrtvama trgovine ljudima, a ta šteta je višestruka: biti žrtva trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, stupati kao žrtva trgovine ljudima u seksualni odnos bez saglasnosti i biti izložena nasilju tokom prostituiranja. Šteta je takođe u velikoj mjeri rodno zasnovana, jer je pretežno nanose muškarci a pretežno je nanosena, iako ne isključivo, ženama i djevojčicama, te su nesrazmjerne žrtve rasne i etničke manjine. Stoga odgovori politike djelovanja treba da odslikavaju ozbiljnost i važnost tog problema, a ne samo njegove razmjere;
- Mogu se pojaviti značajne prepreke prilikom provedbe odredaba o korištenju usluga uz znanje da je osoba žrtva trgovine ljudima, a one se moraju riješiti prilikom korištenja tog pristupa, putem fleksibilnijih odredaba ili kombinacije odredaba;
- Krivični zakoni imaju važnu normativnu funkciju u društvu. Stoga države trebaju, prilikom izrade odgovora njihove politike djelovanja, razmotriti normu koju žele da uspostave, naročito u vezi sa zaštitom ranjivih osoba. Politike koje koriste nerestriktivne načine djelovanja i one koje koriste veoma restriktivne načine djelovanja šalju društvima veoma različite poruke o postojanju štetnih posljedica i o tome ko je za njih odgovoran;
- Efekat odvratanja, kada su u pitanju krivične odredbe, može biti višestruk i usmjeren ka određenim segmentima potražnje.

- Zakoni kojima se kriminalizuje korištenje djece žrtava trgovine ljudima mogu biti korišteni sa onima kojima se kriminalizuju svi oblici kupovine seksualnih usluga, ili korištenje usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima, da bi se prilagodili obim, priroda i kazna predviđena krivičnom odredbom počiniocu i vrsti počinjene štete.

Provesti krivičnopravne mjere

Čak i najbolje odredbe mogu imati uticaj samo ako se provode. Iako je jedna od velikih prepreka za provedbu „upotrebljivost“ odredbe, postoje i drugi razlozi za slabu provedbu, uključujući nedostatak političke volje, resursa, ili obuke i stručnog znanja. Prvo, države članice OSCE-a trebaju postaviti temelj snažnog odgovora na potražnju putem pokazivanja političke volje da se pozabave korisnicima, jer su korisnici ti koji svakodnevno nanose štetu žrtvama trgovine ljudima. To može uključivati javno zastupanje stavova o potražnji, usvajanje neophodnih odredaba, prioritizaciju napora usmjerenih protiv potražnje u strateškom planiranju i osiguravanje dovoljnih resursa.

Drugo, krivičnopravni akteri, učesnici u inicijativama prevencije i donosioci odluka trebaju pratiti političku volju sa pažnjom i resursima na terenu, uključujući osoblje i alat neophodan za djelovanje.

Treće, da bi se pomoglo djelotvornoj provedbi krivičnopravnih mjera, treba omogućiti dodatne resurse za obuku policije, tužilaca i sudija o tome kako pravilno primjenjivati zakone kojima se kriminalizuje potražnja i o važnosti usmjerenja napora ka korisnicima. Nedostatak obuke i znanja o trgovini ljudima i o potražnji u državama članicama OSCE-a doprinosi ograničenoj provedbi postojećih krivičnopravnih mjera.

Policija treba takođe biti obučena i iskusna u smislu toga gdje se u njihovom području odgovornosti odvija trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja i kako djelovati na različitim lokacijama. Na primjer, ako primarnu lokaciju za trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja predstavljaju stanovi, onda se mogu koristiti tehnike praćenja, prikriveni istražitelji i drugi napredni operativni alati. Sa druge strane, ako je internetska prostitucija uobičajena u određenom području odgovornosti, onda će istražiteljima možda biti potrebna cyber obuka i iskustvo iz oblasti finansijskih istraga da bi stekli vještine neophodne za internetsko praćenje aktivnosti, prikupljanje internetskih podataka od poslovnih subjekata i za čuvanje digitalnih dokaza.

Pored toga, posebne istražne tehnike koje se koriste protiv organizovane trgovine ljudima mogu poslužiti za identifikaciju korisnika usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima, bilo u obliku prikrivenog djelovanja ili praćenja finansijskih tokova od korisnika ka trgovcima ljudima. Da bi se dalje unaprijedile

uspješne istrage i procesuiranje korisnika, države članice OSCE-a trebaju razmotriti održavanje obuka o posebnim istražnim tehnikama za praćenje korisnika.

Policiji takođe treba omogućiti obuku o tome kako identifikovati i pristupiti žrtvama trgovine ljudima, uzimajući u obzir rodno zasnovanu prirodu tog krivičnog djela. Rasprostranjenost prisustva žrtava trgovine ljudima u oblasti pružanja komercijalnih seksualnih usluga, kao i drugi oblici ranjivosti ili iskorištavanja čak i kada nije u pitanju trgovina ljudima, idu u prilog zaključku da policija treba pažljivo procijeniti svaku interakciju zbog mogućnosti da razgovaraju sa žrtvom trgovine ljudima ili eksploatisanom osobom. Štaviše, iako sadašnji napori imaju tendenciju da se fokusiraju na identifikaciju trgovaca ljudima, preživjele osobe i žrtve trgovine ljudima mogu policiji dati savjet o tome kako identifikovati korisnike, kao što su njihovi obrasci ponašanja, lokacije i uslovi pod kojima se obavlja kupovina seksualnih usluga. Žrtve trgovine ljudima mogu biti spremnije od trgovaca ljudima da identifikuju nasilne korisnike, naročito u jurisdikcijama gdje se oni ne plaše krivičnog procesuiranja. Stoga policija treba biti pravilno educirana o tome kako identifikovati i komunicirati sa žrtvama trgovine ljudima, te kako da iskoriste njihovo znanje kao sredstvo za proaktivnije pronalaženje korisnika.

Vlasti treba da preuzmu vodeću ulogu u inicijativama prevencije potražnje

Kao što je prikazano u Poglavlju 4, većinu napora u državama članicama OSCE-a na obeshrabrivanju potražnje, izvan okvira krivičnopravnih odgovora, trenutno ulažu organizacije civilnog društva.

Iako vladine agencije ponekad pružaju finansijsku podršku, oslanjanje na organizacije civilnog društva da planiraju, organizuju i provedu kampanje, edukativne programe i napore usmjerene ka ometanju i odvraćanju, ograničava njihov domet, razmjere, resurse, djelotvornost i sposobnost da se ostvari održivi uticaj. Državne vlasti trebaju direktnije preuzeti u svoje ruke napore čiji je cilj da obeshrabre potražnju i posvetiti naročitu pažnju rodnoj dinamici tog pitanja. Čineći to, vlasti mogu bolje preraspodijeliti napore usmjerene ka borbi protiv potražnje, kao i stvoriti snažniju društvenu normu protiv kupovine seksualnih usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima.

Treba provesti više kampanja i edukativnih programa usmjerenih ka mladima i potencijalnim budućim korisnicima

Dokazi sugerišu da više obrazovnih inicijativa treba usmjeriti ka mladim ljudima i adolescentima, pošto kupovina seksualnih usluga često počinje u ranom punoljetstvu i

postaje ukorijenjena tokom vremena.³¹⁶ Takav rad treba primarno biti usmjeren na dječake tinejdžere³¹⁷ da bi se uzela u obzir veoma rodno zasnovana priroda potražnje koja podstiče iskorištavanje koje vodi ka trgovini ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja. Kao sredstvo sprečavanja buduće potražnje, države članice OSCE-a trebaju stoga nastaviti da razvijaju kampanje podizanja svijesti mladih muškaraca, prilagođavajući poruku i sredstvo obraćanja njihovom profilu, te takođe ulagati u dodatne edukativne programe.

Uložiti u inovacije i dati prioritet korištenju internetskih metoda ometanja i odvracanja

Države članice OSCE-a, kao i organizacije civilnog društva i privatne firme zainteresovane za rješavanje pitanja potražnje, trebaju uložiti dodatne resurse u razvoj novih metoda identifikacije, povezivanja sa korisnicima usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima i njihovog obeshrabrivanja, sa ciljem podsticanja širenja inicijativa koje su fokusirane na potražnju.

U kontekstu prevencije, OSR/CTHB je konstatovao u svom istraživanju snažno oslanjanje aktera u borbi protiv trgovine ljudima na opšte kampanje podizanja svijesti u svrhu obeshrabrivanja potražnje. Ograničena pažnja je posvećena razvoju novih metoda za obeshrabrivanje potražnje. Kao što je konstatovano u Poglavlju 5, metode ometanja i odvracanja ostaju veoma slabo korištene u državama članicama OSCE-a, naročito u oblasti borbe protiv potražnje na internetu, bez obzira na dokaze o uticaju takvih metoda. Uz povećanje korištenja interneta za omogućavanje kupovine seksualnih usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima, države članice OSCE-a trebaju značajno povećati i unaprijediti svoje napore izrade strategija i alata za odvracanje i ometanje kupoprodaje seksualnih usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima na internetskom tržištu. Alati poput chatbotova su ekonomični i relativno lako prilagodljivi, što ih čini efikasnim sredstvom direktno usmjerenim ka korisnicima. Slično tome, naponi usmjereni ka ograničavanju broja foruma dostupnih korisnicima da dogovore kupovinu seksualnih usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima, npr. putem regulatornog djelovanja ili kriminalizacije, trebaju biti nastavljeni i prošireni jer oni služe kao djelotvorno sredstvo smanjenja efikasnosti tržišta.

Štaviše, mnoge metode odvracanja i ometanja mogu biti korištene bez obzira na krivičnopravni odgovor na potražnju. To omogućava svakoj državi da ispuni svoju obavezu obeshrabrivanja potražnje, kao i osnaživanja normi kojima se suprotstavlja kupovini usluga koje pružaju žrtve trgovine ljudima.

Podstaći dodatne napore edukacije ključnih industrijskih sektora

Državne vlasti trebaju podstaći i podržati inicijative edukacije koju tradicionalno organizuje privatni sektor, kao što su one opisane u Poglavlju 4 u hotelskoj djelatnosti. Cilj treba biti da državna udruženja i privatni poslovni subjekti usvoje standardan pristup u sektorima u kojima je vjerovatno da će se doći u kontakt sa korisnicima i žrtvama trgovine ljudima, kao što su hoteli, ugostiteljstvo i prevoznici. Trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja se ne događa u vakuumu te rutinski uključuje korištenje privatnih objekata. Dodatne kampanje podizanja svijesti mogu podstaći te subjekte da prijave informacije o potencijalnim žrtvama trgovine ljudima,³¹⁸ dok publikovanje inicijativa edukacije unutar tih sektora može takođe odvratiti korisnike od traženja usluga potencijalnih žrtava.

Angažovati osobe koje su preživjele trgovinu ljudima prilikom osmišljavanja inicijativa za obeshrabrivanje potražnje

Državne vlasti trebaju aktivno angažovati osobe koje su preživjele trgovinu ljudima prilikom izrade i provedbe inicijativa za obeshrabrivanje potražnje. Osobe koje su preživjele trgovinu ljudima mogu na najbolji način dati savjet i znanje policiji i kreatorima politika djelovanja o tome kako najbolje pristupiti sadašnjim žrtvama i ponuditi im pristup pomoći kako da izađu iz svega toga te koji alati ili inicijative mogu biti korišteni za obeshrabrivanje potražnje na način koji ne nanosi štetu niti dovodi do negativnih posljedica za osobe koje se bave prostitucijom.

316 Vidi Imigracijsko vijeće Irske, Stop trgovini ljudima: rješavanje problema potražnje za seksualnim uslugama žena i djevojčica žrtava trgovine ljudima (Dublin: Imigracijsko vijeće Irske, 2014), str. 8.

317 Vidi IOM, *Da li je trgovina ljudima uslovljena potražnjom? Pilot istraživanje provedeno u više država* (Ženeva: IOM, 2003.), str. 9.

318 Vidi Alexis A. Aronowitz i Anneke Koning, Shvatanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja (InternationalReviewofPenalLaw85,2014.), str. 685.

Pružiti dodatne usluge žrtvama trgovine ljudima i financirati izlazne strategije

Iako se aktivnosti obeshrabrivanja potražnje često fokusiraju na ulogu korisnika, pružanje podrške žrtvama trgovine ljudima i rizičnim osobama koje se bave prostitucijom ne može biti zanemareno. Usluge podrške osobama koje su se kao žrtve trgovine ljudima bavile prostitucijom, kao što je pristup stambenom zbrinjavanju, zdravstvenoj zaštiti, psihološkoj pomoći i novim mogućnostima zapošljavanja, trebaju biti na odgovarajući način financirane da bi se spriječila situacija da ista osoba ponovo postane žrtva te da se pomogne žrtvama trgovine ljudima da prevaziđu sopstvena štetna iskustva.

Slično tome, kao što je naglasio OSCE-ov specijalni predstavnik i koordinator za borbu protiv trgovine ljudima u svojoj preporuci o uticaju bolesti COVID-19 na ranjive zajednice, pristup izlaznim strategijama treba takođe pružiti osobama koje se bave prostitucijom, a naročito rizičnim grupama, bez obzira na njihov status u vezi sa trgovinom ljudima: „inkluzivni programi kojima se osigurava podrška mogu biti snažan alat za prekidanje kruga iskorištavanja i za jačanje izlaznih mogućnosti, pružajući istinsku alternativu osobama u stanju potrebe.“³¹⁹

Poboljšati prekograničnu saradnju

Mjere za obeshrabrivanje potražnje trebaju uključivati prekograničnu saradnju i koordinaciju na regionalnom i globalnom nivou.³²⁰ Trgovina ljudima je i dalje multinacionalna pojava. Potražnja doprinosi tome tako što se žrtve iskorištavaju prebacivanjem iz jedne države u drugu. Klijenti i korisnici takođe idu iz države u državu da bi imali bolji pristup tržištu prostitucije. Štaviše, povećanje nivoa iskorištavanja putem tehnologije dalje komplikuje ovu situaciju, omogućavajući prekogranično komercijalizovano seksualno iskorištavanje bez toga da ijedna od strana fizički prijeđe granicu. Države članice OSCE-a trebaju ojačati prekograničnu saradnju, naročito u slučajevima seksualnog turizma ili kupovine seksualnih usluga putem interneta, da bi identifikovale potencijalne korisnike u jednoj državi koji vrše krivična djela u drugoj.

319 Vidi OSCE, *OSCE-ov specijalni predstavnik za borbu protiv trgovine ljudima ponudio preporuke za kratkoročni odgovor na COVID-19*, (Beč: OSCE, 30. april 2020.). Dostupno na: <https://www.osce.org/cthb/451186> (pristupljeno 7. april 2021.).

320 Vidi Imigracijsko vijeće Irske, *Stop trgovini ljudima: rješavanje problema potražnje za seksualnim uslugama žena i djevojčica žrtava trgovine ljudima* (Dublin: Imigracijsko vijeće Irske, 2014), str. 9.

Obaviti dodatno istraživanje uticaja trenutnih inicijativa na korisnike i potražnju

Nakon što su neke države članice OSCE-a takvu mogućnost već uzele u obzir u svom državnom zakonodavstvu³²¹ i nakon što su ga neke organizacije civilnog društva već obavile u prošlosti,³²² ohrabruju se države članice da obave istraživanje o potražnji koja podstiče trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja, kao i o načinima njenog djelotvornog obeshrabrivanja. Da bi se naponi obeshrabrivanja potražnje smatrali djelotvornim, važno je da države članice OSCE-a pravilno razumiju razmjere potražnje, motivaciju i djelovanje korisnika, realno stanje na tržištu, rasprostranjenost trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja unutar različitih tržišta, prirodu štete koju uzrokuju klijenti i korisnici te uticaj postojećih mjera na potražnju unutar nekih država članica OSCE-a.

Države stoga trebaju težiti ka tome da izmjere i ocijene djelotvornost mjera osmišljenih za suočavanje sa potražnjom, kao komponentu njihovih budućih aktivnosti obeshrabrivanja potražnje. Ta preporuka je dodatno osnažena Smjernicom 7.1 UNOHCHR-ovih preporučenih Principa i smjernica u vezi sa ljudskim pravima i trgovinom ljudima, kojom se pozivaju države da „analiziraju faktore koji generišu potražnju za eksploativnim komercijalnim seksualnim uslugama“.³²³

321 OSR/CTHB je identifikovao takve primjere u zakonodavstvu Škotske, Irske i SAD-a. Za pregled primjera izvještaja koji su nastali kao rezultat tih odredaba, vidjeti Ministarstvo unutrašnjih poslova Ujedinjenog kraljevstva, *Hvatanje u koštac sa potražnjom za prostitucijom: pregled* (London, Ministarstvo unutrašnjih poslova, novembar 2008.), str. 3.; Margaret Malloch, Laura Robertson i Emma Forbes, *Ocjena dokaza o uticaju kriminalizacije kupovine seksa: pregled* (Edinburg: Škotski centar za istraživanje kriminala i pravosuđa, februar 2017.), str. 3.

322 Vidi Liz Dunphy, „Jedan od 15 muškaraca priznaje kupovinu seksa, prema rezultatima istraživanja“, [web stranica] (The Irish Examiner, 4. mart 2020.). Dostupno na: <https://www.irishexaminer.com/news/arid-30985594.html> (pristupljeno 6. novembra 2020.).

323 UNOHCHR, *Preporučeni principi i smjernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima* (Ženeva: UNOHCHR, 2010.), str. 98.

Bibliografija

- ABC News**, „Žene kojima je navodno trgovano putem internet stranice Backpage.com kažu da novi zakon donosi 'satisfakciju'“, [web stranica] (ABC News, 12. april 2018.). Dostupno na: <https://abcnews.go.com/US/woman-allegedly-trafficked-backpage-legislation-brings-closure/story?id=54390501> (pristupljeno 29. oktobra 2020.).
- Adriaenssens**, Stef, Hendrickx, Jef, Machiels, Thomas i Heylen, Wim, *Direktno mjerenje rezultata prostitucije u Belgiji, (Leuven: Katolički univerzitet u Leuvenu, 2015.)*
- Aronowitz**, Alexis A. i Koning, Anneke, Shvatanje trgovine ljudima kao tržišnog sistema: rješavanje problema potražnje u svrhu seksualnog iskorištavanja” (International Review of Penal Law 85, 2014.)
- Ban Ying Koordinations- und Beratungsstelle gegen Menschenhandel**, „Prostitucija bez prinude i nasilja“ [web stranica] (Ban Ying Koordinations- und Beratungsstelle gegen Menschenhandel). Dostupno na: <https://www.ban-ying.de/verantwortlicherfreier/en/impressum.html> (pristupljeno 5. novembra 2020.).
- BBC**, „Crveni krst objelodanio da je 21 član plaćao za seksualne usluge“, [web stranica] (BBC, 24. februar 2018.). Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/world-europe-43180606> (pristupljeno 6. novembra 2020.).
- Bjørndahl**, Ulla, *Opasne veze: izvještaj o nasilju kojem su žene u prostituciji izložene u Oslu (Oslo: Inicijativa o istraživanju seksualnog nasilja, 2012.)*
- Boeing**, „Kodeks osnovnih radnih uslova i ljudskih prava“, [web stranica] (Boeing). Dostupno na: <http://www.boeing.com/principles/human-rights.page> (pristupljeno 6. novembra 2020.).
- Boeing**, „Smjernice za etičko poslovno ponašanje“, [web stranica] (Boeing, 2020.). Dostupno na: https://www.boeing.com/resources/boeingdotcom/principles/ethics_and_compliance/pdf/ethical_business_conduct_guidelines.pdf (pristupljeno 6. novembra 2020.).
- Brewer**, Devon D., Potterat, John J., Muth, Stephen Q., Roberts Jr., John M., Dudek, Jonathan A. i Woodhouse, Donald E., *Klijenti žena koje se prostitušu: odvratanje, rasprostranjenost, karakteristike i nasilje*, (Nacionalni institut za pravosuđe, april 2007.).
- Britannica**, „Procenat muškaraca (po državama) koji su platili za seks najmanje jedanput: grafikon muških klijenata“ [web stranica] (Britannica Procon.org, 1. juni 2011.). Dostupno na: <https://prostitution.procon.org/percentage-of-men-by-country-who-paid-for-sex-at-least-once-the-johns-chart/> (pristupljeno 6. oktobra 2020.).
- Burke**, M.C., Amaya, B., Dillon, K., „Trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja kao strukturalno rodno zasnovano nasilje: pregled i traumatske implikacije“. u: Winterdyk J., Jones J. (urednici), *The Palgrave International Handbook of Human Trafficking*, (Palgrave Macmillan, 2020.)
- Burleigh**, Nina, „Uposlenici IT kompanija kupovali seks od žrtava trgovine ljudima koristeći službene email adrese Amazona i Microsofta“, [web stranica] (Newsweek, 21. decembar 2017.). Dostupno na: <https://www.newsweek.com/metoo-microsoft-amazon-trafficking-prostitution-sex-silicon-valley-755611> (pristupljeno 5. novembra 2020.).
- Burnett**, Stephanie, „Predstavlja li seks bez pristanka obje strane silovanje? Većina evropskih država kaže 'ne'“, [web stranica] (Euronews.com, 19. juli 2018.). Dostupno na: <https://www.euronews.com/2018/05/02/is-non-consensual-sex-rape-most-european-countries-say-no> (pristupljeno 1. decembra 2020.).
- Businesses Ending Slavery and Trafficking (BEST Alijansa)**, „Obuka za uposlenike hotela“ [web stranica] (BEST Alijansa). Dostupno na: <https://www.bestalliance.org/for-hospitality-industry.html> (pristupljeno 5. novembra 2020.).
- Campbell**, Rosie i Kinnell, Hilary, „Ne trebamo pristati na ovo“: seksualni rad na ulici i nasilje“, (*Crime and Justice Monitor* 42, zima 2000/2001.). Dostupno na: <https://www.crimeandjustice.org.uk/sites/crimeandjustice.org.uk/files/09627250008552877.pdf>, (pristupljeno 30. oktobra 2020.).
- Cho**, Seo-Young, Dreher, Axel i Neumayer, Eric, „Da li legalizirana prostitucija uzrokuje povećanje obima trgovine ljudima?“, (*World Development* 41, 2013.).
- Christodoulou**, Josie, „Državni izvještaj: Kipar“, [pripremljeno za „Komparativni izvještaj: ometanje potražnje], (Nikozija: Mediteranski institut za rodne studije, juli 2017.).
- Claude**, Kajsa, *Hvatanje kupaca seksualnih usluga: primjer iz Švedske: Zaustavljanje prostitucije i trgovine ljudima na samom početku* (Štokholm: Švedski institut, 2010.)

Conte, Joe, Cue, Kelly, Galagos, Denise, Raybin, Aleen i Kajumolo, Kelly, BEST: Businesses Ending Slavery and Trafficking Evaluacija programa „Negostoljubivi prema trgovini ljudima“, (Seattle: BEST Alijansa, juli 2014.).

Ured šerifa okruga Cook: „Tajna operacija u cilju hapšenja kupaca seksualnih usluga dovela do hapšenja 10.000 osoba“, [internet stranica] (Čikago: Okrug Cook, 5. februar 2020.). Dostupno na: <https://www.cookcountysheriff.org/national-sex-buyer-stings-reach-10000-arrests/> (pristupljeno 29. oktobra 2020.).

Vijeće Evrope, Konvencija Vijeća Evrope o djelovanju protiv trgovine ljudima, C.E.T.S. 197, (Varšava: Vijeće Evrope, 16. maj 2005.).

Vijeće Evrope, Detaljno objašnjenje Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima, C.E.T.S. 197 (Varšava: Vijeće Evrope, 16. maj 2005.)

Vijeće Evrope, Grupa stručnjaka za djelovanje protiv trgovine ljudima: Tematsko poglavlje 7. Općeg izvještaja o aktivnostima GRETA, (Varšava: Vijeće Evrope, 2017.).

Vijeće Evrope, Grupa stručnjaka za djelovanje protiv trgovine ljudima: 9. Opći izvještaj o aktivnostima GRETA, (Varšava: Vijeće Evrope, 2020.).

Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Bosni i Hercegovini: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 17. juli 2017.)

Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Bugarskoj: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 28. januar 2016.).

Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Hrvatskoj: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 4. februar 2016.).

Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Danskoj: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 10. juni 2016.).

Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Francuskoj: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 6. juli 2017.).

Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima na Islandu: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 15. mart 2019.).

Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Irskoj: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 20. septembar 2017.).

Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Italiji: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 25. januar 2019.).

Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Norveškoj: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 8. juni 2018.).

Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Sloveniji: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 15. februar 2018.).

Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Španiji: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 20. juni 2018.).

Vijeće Evrope, Izvještaj o implementaciji Konvencije Vijeća Evrope o borbi protiv trgovine ljudima u Švedskoj: Drugi ciklus evaluacije (Varšava: Vijeće Evrope, 8. juni 2018.).

Vijeće Evrope, Izvještaj Španije podnesen u skladu sa članom 68. stav 1 Konvencije Vijeća Evrope o sprečavanju i borbi protiv nasilja nad ženama i nasilja u porodici (Izvještaj o provedbi), (Varšava: Vijeće Evrope, 19. februar 2019.).

- Vijeće Evropske unije**, *Direktiva 2011/36 Evropskog parlamenta i Vijeća od 5. aprila 2011. o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti njenih žrtava te o zamjeni Okvirne odluke Vijeća 2002/629/JHA*, 2011 O.J. (L 101).
- Crooks, Claire, Jaffe, Peter, Dunlop, Caely, Kerry, Amanda i Exner-Cortens, Deiner**, „Sprečavanje rodno zasnovanog nasilja među adolescentima i mladim punoljetnicima: Lekcije 25 godina izrade i evaluacije programa” (*Violence Against Women* 25, 2019.)
- Tužilaštvo UK**, *Izveštaj o nasilju nad ženama i djevojčicama*, 10. izdanje 2016–17., (London, 2017.). Dostupno na: https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/publications/cps-vawg-report-2017_1.pdf (pristup 5. aprila 2021.).
- Tužilaštvo UK**, *Izveštaj o nasilju nad ženama i djevojčicama 2018–19.* (London, 2019.). Dostupno na: <https://www.cps.gov.uk/sites/default/files/documents/publications/cps-vawg-report-2019.pdf> (pristupljeno 5. aprila 2021.).
- Cyrus, Norbert i Vogel, Dita**, (*Potražnja na djelu, Izveštaj br. 9: Šta smo naučili kroz provedbu kampanja o potražnji, provedenih u cilju borbe protiv trgovine ljudima: Evaluacija kao generator znanja i sredstvo za poboljšanje projekata*) (Beč: ICMPD, juni 2017.)
- Dansko vijeće za izbjeglice**, „Kodeks ponašanja”, [web stranica] (Dansko vijeće za izbjeglice). Dostupno na: https://drc.ngo/media/fofkymx4/code_of_conduct_eng.pdf (pristupljeno 6. novembra 2020.).
- Deering, K. i dr.**, „Sistematski pregled korelacija nasilja nad seksualnim radnicama” (*American Journal of Public Health* 104/5, 1. maj 2014.). Dostupno na: <https://doi.org/10.2105/AJPH.2014.301909> (pristupljeno 19. novembra 2020.).
- Demand Abolition**, „Ključne činjenice o sprečavanju viktimizacije žrtava trgovine ljudima putem 'smanjenja potražnje'”, [web stranica] (Demand Abolition, juni 2017.). Dostupno na: https://www.demandabolition.org/wp-content/uploads/2017/08/Demand_Buyer_Fact_Sheet.062017.pdf (pristupljeno 6. novembra 2020.).
- Demand Abolition**, „Ko kupuje seks” Razumijevanje i ukidanje potražnje na nezakonitom tržištu [web stranica] (Demand Abolition, mart 2019.). Dostupno na: <https://www.demandabolition.org/wp-content/uploads/2019/07/Demand-Buyer-Report-July-2019.pdf> (pristupljeno 6. oktobra 2020.).
- Ministarstvo pravde Sjeverne Irske**, *Ocjena revizije provedbe člana 64A Naredbe o sprečavanju seksualnih zločina (Sjeverna Irska) 2008.: Krivično djelo kupovanja seksualnih usluga* (Belfast: Ministarstvo pravde, septembar 2019.).
- Devlin, Hannah**, „Hiljade korisnika trgovine ljudima prevareno, chatbotovi se predstavljali kao seksualne radnice”, [web stranica] (*The Guardian*, 13. februar 2020.). Dostupno na: <https://www.theguardian.com/society/2020/feb/13/sex-worker-chatbots-fool-thousands-to-hit-trafficking-industry> (pristup 6. novembra 2020.).
- Di Nicola, Andrea i Ruspini, Paolo**, „Učimo od klijenata”, rad sadržan u publikaciji: „Prostitucija i trgovina ljudima: klijenti u fokusu” urednici A. Di Nicola i dr. (New York: Springer, 2009.)
- Ditmore, Melissa i Poulcalled-Gordon, Catherine**, *Kršenja ljudskih prava: prihvatanje nasilja nad seksualnim radnicima u New Yorku* (Research for Sex Work 6. decembar 2003.). Dostupno na: <https://sexworkersproject.org/downloads/DitmorePoulcalled200312.pdf> (pristupljeno: 30 oktobra 2020.).
- Dunphy, Liz**, „Jedan od 15 muškaraca priznaje kupovinu seksa, prema rezultatima istraživanja”, [web stranica] (*The Irish Examiner*, 4. mart 2020.). Dostupno na: <https://www.irishexaminer.com/news/arid-30985594.html> (pristupljeno 6. novembra 2020.).
- Duggan, Barry**, „Muškarci uhvaćeni u akciji prikrivenih istražitelja protiv prostitucije izjasnili se krivim” (*The Independent*, 7. decembar 2011.). Dostupno na: <https://www.independent.ie/irish-news/courts/men-caught-in-prostitution-sting-by-undercover-gardai-enter-guilty-pleas-26799519.html> (pristupljeno 6. april 2021.).
- Durchslag, Rachel i Goswami, Samir**, *Dekonstrukcija potražnje za prostitucijom: preliminarna zapažanja proistekla iz razgovora sa muškarcima iz Čikaga koji koriste seksualne usluge* (Chicago Alliance Against Sexual Exploitation, 2008.)
- Elks, Sonia**, Seksualnim radnicama uskraćena pravda za silovanje, tvrde iz kolektiva prostitutki Velike Britanije, [internet stranica] (Reuters, 5. novembar 2019.). dostupno na: <https://www.reuters.com/article/us-britain-women-rape-trfn/sex-workers-denied-justice-over-rapes-says-uk-prostitutes-collective-idUSKBN1XF1QE>, (pristupljeno: 30 oktobra 2020.)
- Ellis, Fiona**, „Irska humanitarna NVO za žrtve seksualnog iskorištavanja pokreće novu video kampanju u kojoj kupci seksualnih usluga svojim riječima otkrivaju stavove i motive”, (*The Sun*, 18. januar 2018.). Dostupno na: <https://www.thesun.ie/news/2064848/irish-charity-for-sex-trade-victims-launches-new-video-campaign-and-exposes-buyers-views-and-motivations-in-their-own-words/> (pristupljeno 6. novembra 2020.).

Evropska komisija, „Poziv za podnošenje ponuda: Zajedničko djelovanje protiv trgovine ljudima u svrhu rješavanja kulture nekažnjivosti“, [web stranica] (Evropska komisija, Fond za unutrašnju sigurnost – policija, 26. mart 2020.). Dostupno na: https://ec.europa.eu/research/participants/data/ref/other_eu_prog/home/wp/call-fiche_isfp-2019-ag-thb_en.pdf, (pristupljeno 6. oktobra 2020.).

Evropska komisija, *Prikupljanje podataka o trgovini ljudima u EU* (Brisel: Evropska komisija, 20. oktobar 2020.).

Evropska komisija, „Dan borbe protiv trgovine ljudima u EU: Komisija poziva na prestanak nekažnjavanja trgovaca ljudima“ [internet stranica] (Brisel). Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/news/eu-anti-trafficking-day-commission-calls-end-impunity-human-traffickers_en (pristupljeno 7. januara 2021.)

Evropska komisija, *Izveštaj Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću u kojem ocjenjuje uticaj važećeg državnog prava, u kojem se kao krivično djelo kažnjava korištenje usluga čiji je predmet iskorištavanje trgovine ljudima, o sprečavanju trgovine ljudima, u skladu sa članom 23 (2) Direktive 2011/36/EU*, (Brisel: Evropska komisija, 2. decembar 2016.).

Evropska komisija, *Izveštaj Komisije Evropskom parlamentu i Vijeću Treći izvještaj o napretku u borbi protiv trgovine ljudima (2020.) u skladu sa članom 20. Direktive 2011/36/EU o sprečavanju i suzbijanju trgovine ljudima i zaštiti njenih žrtava* (Brisel: Evropska komisija, 2020.).

Evropska komisija, *Drugi izvještaj o napretku ostvarenom u borbi protiv trgovine ljudima*, (Luxembourg: Evropska komisija, 2. decembar 2018.).

Evropska komisija, *Studija o visoko rizičnim grupama u smislu trgovine ljudima*, (Luksemburg: Evropska komisija, 2015.).

Evropska komisija, *Studija o inicijativama za sprečavanje trgovine ljudima: Završni izvještaj*, (Luksemburg: Evropska komisija, 20. oktobar 2015.).

Evropska komisija, *Studija o rodnoj dimenziji trgovine ljudima: Završni izvještaj*, (Luksemburg: Evropska komisija, 21. mart 2016.).

Evropska komisija, „Zajedno protiv trgovine ljudima – Rumunija“ [web stranica] (Brisel: Evropska komisija). Dostupno na: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/member-states/romania_en (pristupljeno 2. novembra 2020.).

Evropska komisija, „Trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja: rodno zasnovano krivično djelo“, [web stranica] (Evropska komisija, 17. oktobar 2018.). Dostupno na: https://ec.europa.eu/anti-trafficking/publications/trafficking-for-sexual-exploitation-a-gendered-crime_en (pristupljeno 6. oktobra 2020.).

Evropska mreža za prevenciju krivičnih djela, „Rumunija“ [web stranica]. Dostupno na: <https://eucpn.org/sites/default/files/document/files/Romania.pdf> (pristupljeno 2. novembra 2020.).

Evropski sud za ljudska prava, *Predmet Chowdury i drugi protiv Grčke*, (Strazbur: Evropski sud za ljudska prava, 30. juni 2017.).

Evropski parlament, *Rezolucija o seksualnom iskorištavanju i prostituciji i njihovom utjecaju na rodnu ravnopravnost, P7_TA(2014)0162* (Brisel: Evropski parlament, 26. februar 2014.).

Agencija Evropske unije za osnovna prava, *Tematska studija o trgovini djecom Litvanija*, (Luksemburg: Agencija Evropske unije za osnovna prava, 10. avgust 2012.).

Europol, *Kriminalne mreže uključene u trgovinu i iskorištavanje maloljetnih žrtava u Evropskoj uniji* (Hag: Europol, 18. oktobar 2018.).

Europol, *Trgovina ljudima u EU*, (Hag: Europol, 2016.).

FIZ, „Prostitucija bez prinude i nasilja“ [web stranica] (FIZ). Dostupno na: <http://www.verantwortlicherfreier.ch/en/impressum.html> (pristupljeno 5. novembra 2020.).

Fondation Scelles, „Interresorna evaluacija Zakona usvojenog 13. aprila 2016. pokazuje da kada se zakon u potpunosti provodi, on funkcioniše“, [web stranica] (Fondation Scelles, 24. juni 2020.). Dostupno na: <http://www.fondationscelles.org/en/news/295-the-interministerial-evaluation-mission-of-the-law-of-13-april-2016-shows-that-when-the-law-is-fully-implemented-it-works> (pristupljeno 30. oktobra 2020.).

Republika Francuska, *Zakon br. 2016-444 od 13. aprila 2016. koji za cilj ima borbu protiv prostitucije i podršku osobama koje se bave prostitucijom (1), član 20.*

- Vlada Nizozemske**, „Novi zakon će pomoći u borbi protiv kompjuterskog kriminala“, [web stranica] (Vlada Nizozemske). Dostupno na: <https://www.government.nl/latest/news/2019/02/28/new-law-to-help-fight-computer-crime> (pristupljeno 19. februara 2020.).
- Heilemann, Saskia**, *Protivzakonito zapošljavanje državljana trećih zemalja u Austriji* (Beč: IOM, 2017.). Dostupno na: https://ec.europa.eu/home-affairs/sites/homeaffairs/files/01a_austria_illegal_employment_national_report_en.pdf
- Herzwerk**, „Ko smo mi“, [web stranica] (Herzwerk Beč). Dostupno na: <https://www.herzwerk-wien.at/who-we-are/> (pristupljeno 5. novembra 2020.).
- Honeyball, Mary**, *Izveštaj o seksualnom iskorištavanju i prostituciji i njihovom uticaju na rodnu ravnopravnost* (Brisel: Evropski parlament, Komisija za prava žena i rodnu ravnopravnost, 2014.).
- ILO**, *Profiti i siromaštvo: Ekonomija prisilnog rada* (Ženeva: ILO, 20. maj 2014.).
- Imigracijsko vijeće Irske**, *Komparativni izvještaj: Ometanje potražnje*, (Dublin: Imigracijsko vijeće Irske, 2018.).
- Imigracijsko vijeće Irske**, „Izveštaj Irske“ [pripremljen za potrebe komparativnog izvještaja pod nazivom: *Suzbijanje potražnje*], (Dublin: Imigracijsko vijeće Irske, 2018.).
- Imigracijsko vijeće Irske**, *Stop trgovini ljudima: rješavanje problema potražnje za seksualnim uslugama žena i djevojčica žrtava trgovine ljudima*, (Dublin: Imigracijsko vijeće Irske, 2014.).
- Generalni inspektorat za socijalno zbrinjavanje**, *evaluacija zakona od 13. aprila 2016. koji za cilj ima borbu protiv prostitucije i zaštitu osoba koje se bave prostitucijom* (Pariz: Generalni inspektorat za javnu upravu, decembar 2019.)
- IOM**, *Da li je trgovina ljudima uslovljena potražnjom? Pilot istraživanje provedeno u više država* (Ženeva: IOM, 2003.)
- Jackman, Tom**, „Usvojena zabrana online seksualnog iskorištavanja i omogućeno targetiranje stranica poput Backpage.com“ [web stranica] (*Washington Post*, 28. februar 2018.). Dostupno na: <https://www.washingtonpost.com/news/true-crime/wp/2018/02/27/house-passes-anti-online-sex-trafficking-bill> (pristupljeno 6. novembra 2020.).
- Jakobsson, Niklas i Kotsadam, Andreas**, *Pravo i ekonomija međunarodnog seksualnog ropstva: prostitucija, zakoni i trgovina ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja*, (Geteborg: Univerzitet u Geteborgu, maj 2013.).
- KATV**, „Nacionalna akcija protiv seksualnog iskorištavanja dovela do hapšenja 12 ljudi u Little Rocku“, [web stranica] (ABC News 13, 5. avgusta 2017.). Dostupno na: <https://wset.com/news/nation-world/national-sex-sting-operation-leads-to-12-people-ticketed-in-little-rock>, (pristupljeno 30. oktobra 2020.).
- Keegan, E. i Yonkova, N.**, *Stop trgovini ljudima: rješavanje problema potražnje za seksualnim uslugama žena i djevojčica žrtava trgovine ljudima* (*Social Work & Social Sciences Review* 18/1, 2018.)
- Kraljevina Švedska**, *Prijedlog [Prop.] 1997/98:55 Kvinnofrid* [zakon].
- Lederer, Laura i Wetzel, Christopher**, *Zdravstvene posljedice trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja i njihove implikacije na identifikaciju žrtava u zdravstvenim ustanovama*, (Anali zakona o zdravstvu, Tom 23, 2014.). Dostupno na: <https://www.icmec.org/wp-content/uploads/2015/10/Health-Consequences-of-Sex-Trafficking-and-Implications-for-Identifying-Victims-Lederer.pdf>, (pristupljeno 6. oktobra 2020.).
- Biblioteka Kongresa SAD**, „Izrael: Zakon ovlastio sud da ograniči pristup web stranicama u svrhu prevencije krivičnih djela“, (Biblioteka Kongresa SAD, 10.10.2017.). Dostupno na: <https://www.loc.gov/law/foreign-news/article/israel-law-authorizes-court-to-restrict-access-to-internet-sites-in-order-to-prevent-criminal-activity/> (pristup 24.3.2021.).
- Lipscombe, Sally, Gheera, Manjit i Pratt, Alison**, *Hvatanje u koštac sa potražnjom za komercijalnim seksualnim iskorištavanjem*, (London: Biblioteka Predstavničkog doma, 2. juli 2018.).
- Macleod, Jan, Farley, Melissa, Anderson, Lynn i Golding, Jacqueline**, *Suprotstavljanje muškoj potražnji za prostitucijom u Škotskoj*, (Glazgov: Projekat podrške ženama, 2008.).
- Macrotrends**, „Appleov bruto profit 2006.–2020.“ [web stranica] (Macrotrends). Dostupno na: <https://www.macrotrends.net/stocks/charts/AAPL/apple/gross-profit>; <https://fortune.com/global/500/2019/search/?profitable=true&profits=desc> (pristup 6. oktobra 2020.).
- Malloch, Margaret, Robertson, Laura i Forbes, Emma**, *Ocjena dokaza o uticaju kriminalizacije kupovine seksa: pregled* (Edinburg: Škotski centar za istraživanje kriminala i pravosuđa, februar 2017.).
- Marshall, Phil**, „Bavljenje potražnjom za trgovinom ljudima“, [web stranica] (rightswork.org, 2012.). Dostupno na: https://www.nswp.org/sites/nswp.org/files/Addressing-the-Demand-Side-of-Trafficking_0.pdf (pristup 18.11.2020.).

- Matolcsi, Andrea**, Sažetak istraživanja: Član 53A. Zakona o seksualnim krivičnim djelima (2003) (uključen u član 14. Zakona o obavljanju policijskih dužnosti iz 2009.) o 'plaćanju za seksualne usluge prostitutke podložne prinudi itd.": Provedba i stav praktičara, (Bristol: Univerzitet u Bristolu, 2017.).
- Matolcsi, Andrea**, „Djelimična kriminalizacija kupovine seksa u UK“ [prezentacija], predstavljeno Stručnoj podgrupi Evropske komisije za pitanje potražnje u maju 2019..
- Matolcsi, Andrea**, Kako je policija u praksi provela djelimičnu zabranu kupovine seksualnih usluga u Engleskoj i Velsu, (*European Journal on Criminal Policy and Research*, 2020.). Dostupno na: <https://doi.org/10.1007/s10610-020-09471-2> (pristupljeno 5. aprila 2021.).
- Mckenna, Josephine**, „Italija na vrhu liste međunarodnog seks turizma“, [web stranica] (*The Telegraph*, 6. juni 2013.). Dostupno na: <https://www.telegraph.co.uk/news/worldnews/europe/italy/10103632/Italy-tops-international-sex-tourism-list.html> (pristupljeno 5. novembra 2020.).
- Merriam Webster**, „Discourage“, [web stranica] (Merriam Webster). Dostupno na <https://www.merriam-webster.com/dictionary/discourage>, (pristupljeno 5. maja 2020.).
- Merriam Webster**, „Foster“, [web stranica] (Merriam Webster). Dostupno na https://www.merriam-webster.com/dictionary/foster?utm_campaign=sd&utm_medium=serp&utm_source=-jsonld, (pristupljeno 5. maja 2020.).
- Merriam Webster**, „Prostitution“, [web stranica] (Merriam Webster). Dostupno na: <https://www.merriam-webster.com/dictionary/prostitution> (pristupljeno 16. decembra 2020.).
- Milrod, Christine i Monto, Martin A.**, Ponašanje i preference muških klijenata pružalaca internetskih seksualnih usluga, (*Devijantno ponašanje* 33, 2012.), str. 792–810. Dostupno na: <http://dx.doi.org/10.1080/01639625.2012.707502> (pristupljeno 26. januara 2021.).
- Mirfendereski, Taylor**, „NVO iz Seattlea se uz pomoć tehnologije uhvatila u koštac sa kupcima seksualnih usluga“, [web stranica] (King5.com, 23. oktobar 2017.). Dostupno na: <https://www.king5.com/article/news/investigations/selling-girls/seattle-nonprofit-takes-on-sex-buyers-with-technology/448966756> (pristupljeno 6. novembra 2020.).
- Mouvement du Nid**, „Izveštaj Francuske“ [pripremljen za potrebe komparativnog izvještaja pod nazivom: Suzbijanje potražnje], (Pariz: Mouvement du Nid).
- Mullally, Siobhán**, omentar na Konvenciju Vijeća Evrope protiv trgovine ljudima: član 19. – kriminalizacija korištenja usluga žrtve (Beč: Ludwig Boltzmann Institut osnovnih i ljudskih prava, 2020.).
- Državna agencija za praćenje krivičnih djela**, Statistika nacionalnog referalnog mehanizma – Godišnji sažetak za 2019. drugo izdanje tabelarnih podataka, (London: Državna agencija za praćenje krivičnih djela, 2. april 2020.). Dostupno na: <https://www.gov.uk/government/statistics/national-referral-mechanism-statistics-uk-end-of-year-summary-2019> (posljednji put otvoreno 05. aprila 2021.).
- Nacionalni institut za pravosuđe**, „Smanjenje potražnje za prostitucijom u San Franciscu uz 'školu za klijente'“, [web stranica] (Nacionalni institut za pravosuđe, 31. avgust 2016.). Dostupno na: <https://nij.ojp.gov/topics/articles/reducing-demand-prostitution-san-francisco-john-school-program> (pristupljeno 5. novembra 2020.).
- NATO**, Politika djelovanja NATO-a u vezi sa sprečavanjem i odgovorom na seksualno iskorištavanje i zlostavljanje (Brisel: NATO, 30. januar 2020.).
- Niemi, Johanna i Aaltonen, Jussi**, Zlostavljanje žrtve seksualne djelatnosti: evaluacija kupovine seksualnih usluga u Finskoj), (Finska: Ministarstvo pravde, 2014.).
- Oppenheim, Maya**, „Muškarci zainteresovani za plaćanje seksa prevarom natjerani da slušaju užasavajuće istinite priče o trgovini ljudima“, [web stranica] (*The Independent*, 26. novembar 2020.). Dostupno na: <https://www.independent.co.uk/news/world/europe/sex-line-prostitution-trafficking-sweden-b1762466.html> (pristupljeno 9. decembra 2020.).
- Oracle**, „Politika djelovanja protiv trgovine ljudima i ropstva“, [web stranica] (Oracle, 12. avgust 2020.). Dostupno na: <http://www.oracle.com/us/corporate/human-trafficking-policy-2967692.pdf> (pristupljeno 6. novembra 2020.).
- Oram, S., Stöckl, H., Busza, J., Howard, L.M., Zimmerman, C.**, Rasprostranjenost i rizik od nasilja i problema fizičkog, mentalnog i seksualnog zdravlja u vezi sa trgovinom ljudima: sistematski pregled (*PLOS Medicine* 9/5, 2012). Dostupno na <https://journals.plos.org/plosmedicine/article?id=10.1371/journal.pmed.1001224> (pristup 5. aprila 2021.).
- OSCE**, Primjena rodno senzibilnog pristupa u borbi protiv trgovine ljudima (Beč: OSCE, maj 2021.).
- OSCE**, Kodeks ponašanja osoblja / članova terenskih misija OSCE-a (Beč: OSCE, mart 2002.).
- OSCE**, Komentar OSCE-ovog Akcionog plana za borbu protiv trgovine ljudima, (Beč: OSCE, decembar 2015.).

OSCE, *Izveštaj vršioca dužnosti koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima nakon posjete Austriji 19.–23. novembra 2018. i 14. januara 2019.* (Beč: OSCE, 21. avgust 2020.)

OSCE, *Izveštaj v.d. OSCE-ovog koordinatora za borbu protiv trgovine ljudima nakon posjete Gruziji 17.–19. juna 2019.*, (Beč: OSCE, 6. maj 2020.)

OSCE, *Korištenje inovacija u borbi protiv trgovine ljudima: detaljna analiza tehnoloških alata* (Beč: OSCE, 24. juni 2020.),

OSCE, *Odluka Ministarskog vijeća br. 2/03 Borba protiv trgovine ljudima*, MC.DEC/2/03 (Maastricht: OSCE, 2. decembar 2003.).

OSCE, *Odluka Ministarskog vijeća, 14.4.2004. OSCE-ov Akcioni plan za promociju rodne ravnopravnosti*, MC.DEC/14/04 (Sofija: OSCE, 7. decembar 2004.).

OSCE, *Odluka Ministarskog vijeća br. 6/17 Jačanje napora za sprečavanje trgovine ljudima* MC.DEC/6/17 (Hamburg: OSCE, 8. decembar 2017.).

OSCE, *Odluka Ministarskog vijeća br. 7/17 Jačanje napora za borbu protiv svih oblika trgovine djecom, uključujući u svrhu seksualnog iskorištavanja, kao i drugih oblika seksualnog iskorištavanja djece*, MC.DEC/7/17 (Hamburg: OSCE, 8. decembar 2017.).

OSCE, *Odluka Ministarskog vijeća br. 6/18, Jačanje napora za sprečavanje i borbu protiv trgovine djecom, uključujući maloljetnike bez pratnje*, MC.DEC/6/18 (Milano: OSCE, 7. decembar 2018.).

OSCE, *Deklaracija Ministarskog vijeća o trgovini ljudima*, MC(10).JOUR/2, Aneks II (Porto: OSCE, 7. decembar 2002.).

OSCE, *OSCE-ov specijalni predstavnik za borbu protiv trgovine ljudima ponudio preporuke za kratkoročni odgovor na COVID-19*, (Beč: OSCE, 30. april 2020.).

OSCE, *Odluka Ministarskog vijeća br. 1107 Dodatak na OSCE-ov Akcioni plan za borbu protiv trgovine ljudima: Deceniju kasnije* (Beč: OSCE, 6. decembar 2013.).

Policía Nacional, „Više od 80% prostituiranih žena u Španiji su pod prisilom“, [web stranica] (Twitter, 23. septembar 2020.). Dostupno na: https://twitter.com/%20policia/status/1308668924817338368?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Cwtter%20m%5E1308668924817338368%7Ctwgr%5E-%20share_3&ref_url=https%3A%2F%2Felpais.%20com%2Fsociedad%2F2020-09-23%2Fel-gobierno-reformara-el-codigo-penal-para-castigar-a-los-duenos-de-los-%20locales-en-los-que-se-ejerza-la-prostitucion.html (pristupljeno 5. novembra 2020.).

Republika Armenija, Krivični zakon.

Republika Austrija, Zakon o zapošljavanju stranaca, čl. 28c stav 2 tačka 2. dostupno na: https://www.legislationline.org/download/id/7183/file/Austria_Act_Governing_Employment_Foreign_Nationals_1975_am2013_en.pdf (pristupljeno 5. aprila 2021.).

Republika Hrvatska, Kazneni zakon, usvojen na sjednici Hrvatskog sabora održanoj 21. oktobra 2011.

Republika Kipar, član 17A Zakona o prevenciji i borbi protiv trgovine ljudima i iskorištavanja ljudi i zaštiti žrtava kojim se dopunjava Zakon iz 2019.

Republika Kipar, Zakon br. 117(I)/2019.

Republika Irska, Krivični zakon (seksualni delikti) Zakon iz 2017.

Robertson, Adi, „Direktor Backpagea dobio manju kaznu priznavši krivicu i pristao da pomogne u tome da stranica ostane neaktivna“ [web stranica] (The Verge). Dostupno na: <https://www.theverge.com/2018/4/13/17234268/backpage-ceo-carl-ferrer-justice-department-guilty-plea> (pristupljeno 8. decembra 2020.).

Romano, Aja, „Novi zakon donesen sa namjerom da suzbije trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja prijeti budućnosti današnjeg interneta“, [web stranica] (Vox, 2. juli 2018.). Dostupno na: <https://www.vox.com/culture/2018/4/13/17172762/fosta-sesta-backpage-230-inter-net-freedom> (pristupljeno 6. novembar 2020.).

Ruhama, “A Penny For Your Thoughts”, [web stranica] (Ruhama, 1. septembar 2017.). Dostupno na: <https://www.ruhama.ie/campaigns/a-penny-for-your-thoughts/> (pristupljeno 6. novembra 2020.).

Seattle protiv ropstva, „Registrujte se u svrhu zaustavljanja seksualnog iskorištavanja“, [web stranica] (Seattle protiv ropstva). Dostupno na: <https://www.seattleagainstsavery.org/stopping-sexual-exploitation-registration/> (pristupljeno 5. novembra 2020.).

- Seattle protiv ropstva**, „Tehnologija“, [web stranica] (Seattle protiv ropstva). Dostupno na: <https://www.seattleagainstslavery.org/technology/> (pristupljeno 5. novembra 2020.).
- Seattle protiv ropstva**, „Obuke“, [web stranica] (Seattle protiv ropstva). Dostupno na: <https://www.seattleagainstslavery.org/trainings/> (pristupljeno 5. novembra 2020.).
- Simich, Laura, Goyen, Lucia and Mallozzi, Karen**, *Poboljšanje identifikacije žrtava trgovine ljudima – validacija i distribucija alata za skrining* (New York: Vera Institute, juni 2014.).
- Simonite, Tom**, „Microsoftov chatbot troluje kupce seksualnih usluga putem interneta“, [web stranica] (Wired, 7. avgust 2017.). Dostupno na: <https://www.wired.com/story/microsoft-chatbot-trolls-shop-pers-for-online-sex/> (pristupljeno 6. novembra 2020.).
- Spectre, Rob**, *Nakon Backpagea: Kupovina i prodaja seksa u SAD-u godinu dana poslije* (New York: childsafe.ai, 2019- godine).
- Stigamót, „Za muškarce“**, [web stranica] (Stigamót). Dostupno na: <https://www.stigamot.is/is/fraedsluefni/fyrir-karla> (pristupljeno 2. novembra 2020.).
- Statistics Denmark**, „Stanovništvo 1. januara prema uzrastu i državljanstvu“, [web stranica] (Statistics Denmark). Dostupno na: <https://www.statbank.dk/statbank5a/SelectVarVal/saveselections.asp> (pristupljeno 17. marta 2021.).
- Tarinelli, Ryan**, „Online seks oglasi u porastu, mjesecima nakon gašenja Backpagea“, [web stranica] (AP, 29.11.2018.). Dostupno na: <https://federalnewsnetwork.com/busi-ness-news/2018/11/online-sex-ads-rebound-months-after-shutdown-of-backpage/> (pristupljeno 24.3.2021.).
- The Hill**, „Backpage.com se izjasnilo krivim za trgovinu ljudima“, [web stranica] (The Hill, 12.4.2018.). Dostupno na: <https://thehill.com/policy/technology/382962-backpagecom-pleads-guilty-to-human-trafficking> (pristupljeno 29.10.2020.).
- Thompson, Lynn**, „Uhvaćeni: Kako je policija razotkrila tehnološki naprednu mrežu prostitucije u Bellevue“, [web stranica] (*The Seattle Times*, 26.7.2017). Dostupno na: <https://projects.seattle-times.com/2017/eastside-prostitution-bust/> (pristupljeno 6. novembra 2020.).
- Kamiondžije protiv trgovine ljudima**, kampanja „Kao muškarac muškarcu“ [web stranica] Kamiondžije protiv trgovine ljudima. Dostupno na: <https://truckersagainsttrafficking.org/man-to-man-campaign/> (pristupljeno 5. novembra 2020.).
- Twitter**, „Španska državna policija“, [web stranica] (Twitter, 23. septembra 2020.). Dostupno na: https://twitter.com/policia/status/1308668924817338368?ref_src=twsrc%5Etfw%7Ctwcamp%5Etweetembed%7Ctwterm%5E1308668924817338368%7Ctwgr%5E-share_3&ref_url=https%3A%2F%2Felpais.com%2Fsociedad%2F2020-09-23%2Fel-gobierno-reformara-el-codigo-penal-para-castigar-a-los-duenos-de-los-locales-en-los-que-se-ejerza-la-prostitucion.html (pristupljeno 6. oktobra 2020.).
- Ujedinjeni narodi**, 12. Protokol o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju kaznenih djela trgovine osobama, posebno ženama i djecom, kao dodatak Konvenciji UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, [web stranica] (United Nations Treaty Collection). Dostupno na: <https://treaties.un.org/Pages/ViewDetails.aspx?src=TREATY&msgid=XVIII-12-a&chapter=18> (pristupljeno 30. maja 2021.).
- Ujedinjeni narodi**, *Konvencija o suzbijanju trgovine ljudima i iskorištavanja prostitucije drugih osoba* (New York: Ujedinjene nacije, 2. decembar 1949.).
- Ujedinjeni narodi**, *Konvencija o uklanjanju svih oblika diskriminacije nad ženama* (New York: Ujedinjeni narodi, 18. decembar 1979.).
- Ujedinjeni narodi**, „Glosarij o seksualnom iskorištavanju i zlostavljanju“, [web stranica] (Ujedinjeni narodi, 24. juli 2017.), str. 6. Dostupno na: https://hr.un.org/sites/hr.un.org/files/SEA%20Glossary%20%20%5BSecond%20Edition%20-%202017%5D%20-%20English_0.pdf (pristupljeno 6. oktobra 2020.).
- Ujedinjeno Kraljevstvo**, član 53A Zakona o seksualnim deliktima iz 2003.
- Ministarstvo unutrašnjih poslova UK**, *Godišnji izvještaj o modernom ropstvu* (London: Ministarstvo unutrašnjih poslova, oktobar 2019.).
- Ministarstvo unutrašnjih poslova UK**, *Hvatanje u koštac sa potražnjom za prostitucijom: pregled* (London: Ministarstvo unutrašnjih poslova, novembar 2008.).
- UNODC**, *Globalni izvještaj o trgovini ljudima 2020*. (Beč: UNODC, februar 2021.).
- UNODC**, *Globalni izvještaj o trgovini ljudima 2018. Situacija u državama zapadne i južne Evrope* (Beč: UNODC, decembar 2018.).
- UNODC**, *Tematski izvještaj Zloupotreba stanja ranjivosti i druga „sredstva“ unutar definicije trgovine ljudima* (Beč: UNODC, 2012.).
- UNODC**, *Tematski izvještaj Koncept iskorištavanja u Protokolu o trgovini ljudima* (Beč: UNODC, 2015.).

- UNODC**, *Zakonodavni vodič za Protokol za provedbu Protokola o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju kaznenih djela trgovine osobama, posebno ženama i djecom, kao dodatak Konvenciji UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala* (Beč: UNODC, 2014.).
- UNODC**, *Model zakona protiv trgovine ljudima* (Beč: UNODC, 2009.).
- UNODC**, *Protokol o prevenciji, suzbijanju i kažnjavanju kaznenih djela trgovine osobama, posebno ženama i djecom, kao dodatak Konvenciji UN-a protiv transnacionalnog organiziranog kriminala, otvoren za potpisivanje 12. decembra 2000., 2237 U.N.T.S. 319.*
- UNODC**, *Konvencija Ujedinjenih naroda protiv transnacionalnog organizovanog kriminala i pripadajući protokoli* (New York: Ujedinjeni narodi, 15. novembar 2000.)
- UNOHCHR**, *Preporučeni principi i smjernice o ljudskim pravima i trgovini ljudima* (Ženeva: UNOHCHR, 2010).
- USAID**, *Hvatanje u koštac sa potražnjom koja podstiče trgovinu ljudima: završni izvještaj* (Washington: USAID, avgust 2011.).
- Američki ured za popis stanovništva**, *Sažetak rasnog rasporeda stanovništva u SAD-u po Popisu 2010.*, (Washington: Američki ured za popis stanovništva, 1. april 2010.).
- Ministarstvo pravde SAD-a**, *Karakteristike potencijalnih incidenata trgovine ljudima, 2008.–2010.* (Washington: Ministarstvo pravde SAD-a, april 2011.).
- Ministarstvo pravde SAD-a**, „Procijenjeni broj slučajeva hapšenja prema krivičnom djelu i uzrastu“ [web stranica] (Ministarstvo pravde SAD-a) Dostupno na: https://www.ojjdp.gov/ojstatbb/crime/ucr.asp?table_in=1&selYrs=2018&rdoGroups=2&rdoData=c (pristupljeno 16. novembra 2020.).
- Ministarstvo pravde SAD-a**, Zakon 1591 „trgovina djecom ili odraslim osobama zbog seksa ili primjenom sile, prevare ili prinude“. Dostupno na: <https://www.law.cornell.edu/uscode/text/18/1591> (pristupljeno 5. aprila 2021.)
- Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a**, „Prevencija: Borba protiv trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja putem smanjenja potražnje za komercijalnim seksom.“ [web stranica] (Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a). Dostupno na: <https://2009-2017.state.gov/j/tip/rls/fs/2013/211633.htm> (pristupljeno 6. oktobra 2020.)
- Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a**, *Izveštaj o trgovini ljudima, 20. izdanje* (Washington: Ministarstvo vanjskih poslova SAD-a, juni 2020.).
- Stalna potkomisija za istrage Senata SAD-a**, *Backpage.com svjesno omogućavao trgovinu ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja putem interneta* (Washington, D.C.: Senat SAD-a, 10. januar 2017.).
- Vogel, Dita**, *Koncept potražnje u kontekstu trgovine ljudima* (New York: Psihosociološka pitanja u upravljanju kadrovskim resursima, 2017.).
- Savezna država Washington**, Revidirani krivični zakonik savezne države Washington (RCW) član 9.68A.100
- Savezna država Washington**, Revidirani krivični zakonik savezne države Washington (RCW) član 9.68A.110
- Savezna država Washington**, Revidirani krivični zakonik savezne države Washington (RCW) član 9A.44.030
- Woworuntu, Shandra**, “Shandra Woworuntu: Moj život žrtve trgovine ljudima u svrhu seksualnog iskorištavanja“ [web stranica] (BBC, 30. mart 2016.). Dostupno na: <https://www.bbc.com/news/magazine-35846207> (pristupljeno 6. oktobra 2020.).
- 3. novembar 2000.**, UNODC, A/55/383/Add.1
- 9. oktobar 2003.**, ST/SGB/2003/13
- 7. avgust 2020.**, A/75/289
- 18. mart 2013.**, A/HRC/23/48
- 20. februar 2006.**, E/CN.4/2006/62
- 30. decembar 2015.**, A/HRC/31/58
- 7. avgust 2020.**, A/75/289
- 6. novembar 2020.**, CEDAW/C/GC/38

**Ured specijalnog
predstavnik i
koordinatora za borbu
protiv trgovine ljudima**

Sekretarijat OSCE-a
Wallnerstrasse 6
A-1010 Beč, Austrija

[@osce_cthb](#)
info-cthb@osce.org
osce.org/cthb

Organization for Security and
Co-operation in Europe